

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

1941

UDGIVET AF HISTORISK
SAMFUND FOR RIBE AMT

10. BINDS

2. HÆFTE

BOGLADEPRIS

Kr. 5,00

P. HAASE & SØN – KØBENHAVN – 1941

De ældre, sjældne Aargange af »Fra Ribe Amt« 1903–1919 er udsolgt i Boghandelen. Restoplaget sælges kun til Medlemmer og Subskribenter. Prisen er 4 Kr. pr. Aargang. Af visse Aargange er der kun enkelte Eksemplarer tilbage, 1919 er f. T. udsolgt.

Endvidere kan Medlemmer og Subskribenter købe hele Rækken »Fra Ribe Amt« 1920–1937 for ialt 20 Kr. eller enkelte Aargange for 1½ Kr. — Henvendelse til Kassereren, Lærer H. K. Kristensen, Lunde, Jyll.

Generalforsamlingen afholdes paa Tistrup Højskolehjem Onsdag d. 19. Marts Kl. 4½. Offentligt Møde Kl. 5, hvor Biskop, Dr. theol. C. I. Scharling, Ribe, og Adjunkt C. Lindberg Nielsen, Esbjerg, taler.

I vort Bibliotek, der indeholder en stor Del af Landets historiske Amtsaarbøger, kan Medlemmerne laane gratis. Henvendelse til H. K. Kristensen. Hos ham faas ogsaa Ovtrupbogen 5,50, Lundebogen 5,00. Askovbogen og Vejenbogens 1. og 2. Hæfte faas hos S. Alkærsig, Brørup, — henholdsvis 2,00, 1,50, og 2,50, Holdstedbogen hos J. Chr. Frederiksen, Lintrup, Holdsted, 4,00. Bækkebogen hos Lærer Kvist, Kragelund, Bække, 4,00. Hos Forfatteren Aug. F. Schmidt, Vestergade 72, Brabrand, faas »Skanderup Sogn« til nedsat Pris 4,50 og Fra Røj og Ravnholt 2,00. Hos Fabrikant N. M. Kromann, Esbjerg, faas Fanøs Historie, 32,00, og Fanø Sømænd 1. Sml. 6,00. Kromann giver Samfundets Medlemmer 20% Rabat.

Plovstrup.

Af H. Jessen Hansen.

(Fortsættelse)

Den største Parcel af det gamle Nr. 3, det nuværende Matr. Nr. 6, fik min Farfaders Fader Skøde paa i 1807, efter tidligere at have været Ejer af Matr. Nr. 8. Han hed Hans Henrich Hansen, var født i Gram og var Hjuler af Profession. Hans »Hjulstokke«, to store Bukke af Egetræ, fandtes endnu i min Barndom hjemme, ligesom vistnok en hel Del af det øvrige Værktøj, der var i Huggehuset, stammede fra hans Tid. Ja, jeg tænker, det er hans Høvlebænk, der endnu staar derhjemme.

Hans Kone var Ane Marie Mortensdatter, der døde den 12. Marts 1838. Ved hendes Begravelse den 21. Marts oplæstes, som det i hine Tider og længe efter var Skik, selv mindes jeg dog ikke at have oplevet det, fra Prækestolen nedenstaaende »Personalia«, eller som det ogsaa kaldtes »Testimonium«:

»De, som vandre rettelig for Gud, skulle gaa ind med Fred og hvile sig i deres Kamre.

Saaledes har den Algode nu beredet Hvile for den gudfrygtige og bedagede Medsøster Ane Marie Mortensdatter af Plougstrup som Børn, Slægt og Venner idag byde det sidste taknemmelige Farvell hvilket hun som trofast og stræbsom Hustru og god Moder med Rette har fortjent. Født den 6. Oktober 1766 af christl. Forældre: Gaardm. Morten Hansen og Hustru Gunder Mortensdatter i Plougstrup, var hun dem en lige saa tro Datter og kærlig Deltager i Vee og Vel, som de havde sørget for hendes

christelige Daab og gudfrygtige Opdragelse. Straks efter hendes Confirmation maatte hun forlade Fædrenehjemmet og søge Brød og Lykke blandt Fremmede. Det erindres, at blandt hendes Tjenestear tjente hun i 7 Aar paa et Sted i Gabel og 2¹/₂ Aar i Kastrup i det Slesvigske. Endelig kom hun her til Sognet igen, af hvilken Menighed hun stedse har været et værdigt Medlem. Hun indtraadte 28 Aar gl. i den hellige Ægtestand i Aaret 1794 med daværende Ungkarl Hans Henrik Hansen fra Gramby, med ham blev hun en lykkelig Moder til 7 Børn, nemlig 3 Sønner og 4 Døtre. Af disse modtager hende allerede nu i det himmelske Hjem 1 Søn og 2 Døtre tilligemed hendes elskede Mand. Som tro og kærlig Ægtemage delte hun saa kærlig Sorgens som Glædens Dage med ham i nogle og 30 Aar, indtil Døden 1829 udfriede ham fra Tidens tunge Lidelser. — Faa Aar efter deres Ægteforening kom hendes Mand i Militærtjeneste, og i henved 18 Aar var hun paa Tanken og faa Besøg nær forladt af ham og med saaret Hjerte stod nu enlig blandt deres smaa, uopdragne Unge. Men som gudfrygtig Ægtemage og Moder sørgede og arbejdede hun for dem, hvad hendes svage Kræfter formaaede og opdrog dem ved Undervisning og gode Exempler til Dyd og Guds frygt. Takkende velsigner derfor de efterlevende skønsomme Børn den gode gamle Moder i sin Grav, ligesom de tilstedeværende, især Sønnen og Svigerdatteren, hvis Pligt det var at forsørge hende, heller ikke forglemte hende i Alderdommens skrøbelige Dage, men ved rosværdig Omhu og Pleje glædede hende og gjorde hendes sidste Afskedstid saa let og rolig. Hvilken Trøst for disse sørgende Efterladte: Himlens Velsignelse nedbedes over dem alle! Den vil følge, lønne og lyksaliggøre dem, om ikke med jordisk saa dog med himmelsk Rigdom. Vor bedagede Medsøster var ogsaa indtil hendes sidste høje Alders Svaghed en tro Opfylder af det guddommelige Bud: »I dit Ansigts Sved skal du æde dit Brød«. Hun sparte ingen Flid og Umage, hun plejede omhyggeligt sine Børnebørn og gjorde alt muligt for, at den Forsørgelse hendes Søn og Svigerdatter ydede hende, ej blev dem til Byrde, deres Tilfredshed og Velgaaende var hendes inderlige Ønske og blev hendes Møjes Frugt.

Men hun var og sin Gud og sine Pligter tro; tænkende paa sin Skaber fra Ungdommen af var i Modgang og Medgang Jesu blide Lære hendes huldeste Vejleder, og i huslig Andagt som i Herrens Tempel søgte hun saa gerne og fandt stedse Trøst og Styrke af Guds Ord. Endog den sidste Dag hun levede bestyrkedes hendes Tro, Haab og Kærlighed til Forløseren ved at mod-

tage Alterens Sakramente. Saaledes nærede hun i Korset tro og stille den inderligste Tillid til den Gud og Fader, der stedse var hendes Leder og Alderdoms Husvaler, og overvandt ved ham alle Livets Sorger og Genvordigheder og med sand christelig Taalmod stred og led hendes sidste korte saa lette og salige Dødsstund, da Alderdoms Svaghed om Aftenen Mandag den 12. d. M. udslukte hendes Livs Lys og hendes forløste Aand oversattes fra Tidens Fare, Nød og Strid til Evighedens salige Glæder, efter at have levet her paa Jorden i 71 Aar 5 Md. 6 Dage. Hendes efterlevende tro Forsørgere, Søn og Svigerdatter, takke hjerteligen alle de ærede Venner og Paarørende, som i Dag have bevist den nu hos Gud salige Moder og Olding den sidste Ære og Tjeneste og ledsaget hendes forkrænkelige Støv til Gravens fredelige Hvile.

I Hans Henriks Sessionsbevis staar, at han har været Soldat i 8 Aar, men der er ingen Tvivl om, at han har været det i 18.

De 10 Aar maa da hidrøre fra senere Indkaldelser, som der kan have været Grunde nok til i hine Tider. Bedstemoder vidste da ogsaa at fortælle om, hvor trange Tiderne havde været: Ploven havde hængt paa Husenden i 7 Aar uden at blive brugt! Og Naboen, Mads Hermansen, havde engang i den Tid sagt til Oldemoder: »Do maa misæl heller sæl' mæ æ Plov, An' Maril« hvilket hun betragtede som en Haan og aldrig tilgav ham. »Vi kaam jo da til o plov igjen«, sagde hun.

Hans Henrik døde 23. Juli 1828 i en Alder af 56 Aar. Datteren Gunder (i Kirkebogen staar Gundel) blev døbt 6. Feb. 1801 og blev gift med Mads Elbæk paa Sønderager i Føvling Sogn og døde barnløs i Slutningen af 60erne. Sønnen Morten blev gift med Anne Ebbesdatter fra Hovborg og boede en Tid i det sydøstligste Hus i Jernvedlund, men flyttede senere til Lovrup. Han var en ivrig Fisker og forstod bl. a. at knytte Fiskegarn.

Sønnen Hans Jessen Hansen giftede sig 1828 med Mette Katrine Ebbesdatter, født Natten mellem Skær-

torsdag og Langfredag 1807 og Søster til Mortens Kone. Han overtog Gaarden ved sin Faders Død. De fik 9 Børn, der alle overlevede dem: Ane Marie, f. 1829, Hans Henrich, f. 1. Okt. 1830, Ebbe 1833, Maren 1835, Kirsten 1837, Ane 1839, Andreas Brandt 1841, Karoline 1843 og Gunder Katrine 1845. Men Kaarene var kun smaa, maaske nok til Dels som en Følge af, at Hans Jessen næppe var nogen dygtig Landmand, han holdt mest af at sysle i Huggehuset, der var vel forsynet med Værktøj fra hans Faders Tid. Denne Lyst til Haandværkssyssel var det formodentlig, der fik ham til at paatage sig forskellige Entrepriser, bl. a. med at opføre Kontrollørboliger for Toldvæsenet. En af dem laa i Nærheden af Ris-høj, men af den har der ikke været synlige Spor, mens jeg kan huske. En anden, som saa vidt jeg ved staar endnu, ligger ved Kanalen under Jernvedlund Banke, og ejedes i min Barndom af Jørgen Poulsen.

Til disse Byggeforetagender brændte han selv med Familie Stenene, og jeg mindes endnu Sporene af Teglovnene et Par Steder i Marken, den ene lige tæt syd for Gaarden, der hvor nu Flagstangen staar. Sten med hans indbrændte Forbogstaver fandtes i mange af Egnens Huse. Men trods dette var Fortjenesten vistnok ringe, hvis der ikke ligefrem blev Tab. Bedstemoder har fortalt om, hvorledes de, da det kneb med at faa en af disse Bygninger færdig og afleveret i rette Tid, sendte Fader og hans ældre Søster til Foldingbro, hvor den antagende Myndighed boede, med en Hare til ham; men han erklærede, at »han tog ikke imod Smørepenge« til Børnenes og især Fasters store Fortvivelse; for nu maatte de tage Haren med tilbage igen, og hun var da saa træt, at hun vidste aldrig, hvordan de skulde komme hjem med den.

At den gamle Hans Jessen ikke var nogen ivrig

Landmand fremgaar ogsaa af, hvad Fader fortalte, at da han var 11 Aar gammel, blev han sendt ud at pløje med en Stud og en Hest spændt for Ploven, Bedstefader gik med ham ud og viste ham, hvorledes Ploven skulde gaa, men overlod ham saa til sig selv, og fra den Dag blev der ikke pløjet en Fure paa Gaardens Mark af andre end Fader, indtil han efter at han selv havde overtaget den, fik Karle i sin Tjeneste, som kunde pløje. Dette er Faders egne Ord, men de kan dog ikke tages aldeles bogstavelig, da han i hvert Fald var borte et Aars Tid som Soldat og desuden et Par Vintre som Vinterlærer i Højrup i Sønderjylland, og i den Tid maa der jo være pløjet af andre. — Desuden var der Uheld i Besætningen; der døde flere værdifulde Køer og Heste, og Kreaturforsikring kendte man jo ikke noget til i den Tid. Da de en Gang skulde køre til Ribe, styrtede pludselig den ene af Hestene, et smukt, rødblommet Dyr, om paa Landevejen og var død paa Stedet. Dette bragte en Nabo, der var kørende med, til at udbryde: »Hufor haar do da ow saa'en gue Hæst', Hans Jessen?« Hvortil denne blot svarede: »Hufor mister Maren Svennings (en Aftægtskone i Byen) ingen?« »Nej, for hun haar jo ingen«, svarede Naboen noget forbløffet.

Var Bedstefader saaledes næppe nogen Dygtighed, saa er der ingen Tvivl om, at hans Hustru, Mette Katrine, var en dygtig Kone. Hun døde 1877 som Aftægtskone paa Gaarden, og til hende knytter en stor Del af mine bedste Barndomsminder sig. Hun var en overordentlig livlig gammel Kone, trods sine daarlige Ben, og hun havde utvivlsomt været meget smuk i sine unge Dage og ogsaa holdt af at more sig. »A plejet missæl et o sed o tør Maalt i en Liegstow i mi ung' Daw«, sagde hun engang, og i hendes

»ung' Daw'« stilledes der betydelig større Fordringer til Folks Kræfter i Arbejdet, end der gør nu om Stunder. Hun tjente som Bryggers eller Brændpige paa Tanderup, og »de wor en stræng Plads, for vi brænd ti Skip o bagt ti Skip ad e Gaang.« Det kunde nok tage en ikke tyveaarig Piges Kræfter i Brug, og mer end tyve Aar kan hun ikke have været, da hun kom til Plovstrup som enogtyveaarig. Et endnu eksisterende Fotografi fra hendes sidste Aar viser, at hun havde bevaret Skønheden, som hun havde bevaret Livligheden op i de gamle Dage.

De afstod Gaarden 1858 til deres ældste Søn Hans Henrik Hansen for selv at gaa paa Aftægt. Hans Jessen døde allerede samme Aar, men Mette Katrine overlevede ham i henved 19 Aar og døde først Vinteren 1877.

Trods de smaa Kaar har Hans Jessen og Mette Katrine aabenbart sørget for, at Børnene fik den Skolegang, de kunde faa. Hans Jessen var selv ingen daarlig Skribent, hvad et endnu bevaret Brev vidner om. Mette Katrine kunde derimod ikke skrive, men vel læse Skrift. Og der er slet ikke lært saa daarligt i den Tids Skole, derom vidner de Skrive og Zifferbøger som baade Fader og Moder havde gemt fra deres Skoletid, ligesom ogsaa et Brev, Moder skrev til Fader, medens han var indkaldt i 1864, og som endnu er i min Besiddelse, heller ikke vilde gøre nogen Nutidskvinde Skam, selv om Skriften vidner om, at Haanden ikke har været meget øvet. Paa Fader især var Skolegangen ikke spildt, han havde en boglig Kundskab, som var langt over Gennemsnittet af hans jævnaldrende samtidige Bønderfolks, og han maa paa egen Haand have skaffet sig en Del.

At han var bedre »lært« end de fleste viste sig ogsaa derved, at han som 16-aarig blev antaget som

Vinterlærer i Nabobyen Tobøl. En af hans tidligere Elever i Tobøl har tit fortalt om, at han var en streng Lærer, men at de lærte godt hos ham.

I 1858 blev han ogsaa Vinterlærer i sin Fødeby og var det, indtil hans Indkaldelse i 1864 gjorde Ende derpaa.

Gaarden overtog han som nævnt 1858, og samme Aar den 28. Januar blev han viet til Jensine Pedersen Hjorth, Sønnedatterdatter af det gamle Korts Herman Madsen. Hun døde allerede den 26. April 1870, kun 39 Aar gammel, efter at have været meget svagelig i flere Aar, og lod ham tilbage som Enkemand med 4 Børn: Hans Jessen, Johanne Kjestine (Gaardens nuværende Husmoder), Peder Jensen og Mette Kathrine. Den 14. November 1872 giftede han sig paany med Ane Else Lauridsen fra Sønderhede i Hostrup Sogn, men dette Ægteskab blev barnløst. Han afstod Gaarden i 1898 efter at have været Ejer af den i omtrent 40 Aar og døde den 13. December 1899. Hans anden Hustru, der var 14 Aar yngre end ham, overlevede ham kun i et Par Aar.

Indkaldelsen i 1864 blev ikke af lang Varighed. Han blev syg, da han kom til København, blev kasseret og kom syg hjem. Jeg husker baade hans Afrejse og hans Hjemkomst, uden at jeg naturligvis den Gang vidste, hvad enten det ene eller det andet betød. Jeg var jo ikke $3\frac{1}{2}$ Aar gammel. En Vinteraften, kan jeg huske, tog Fader Brødet og gav sig til at skære en uhyre stor Stabel Mellemmader. Jeg saa til i nogen Tid i tavs Forundring; for ellers var det jo altid Moder, der skar Mellemmader. Tilsidst følte jeg mig sulten ved at se paa det og bad, om ikke jeg maatte faa en af Mellemmaderne. Jeg synes endnu, jeg kan se det sørgmodige Smil, hvormed Fader sagde nej og bad mig bede Moder om en Mellemmad. Om hans

Fraværelse mindes jeg kun, at jeg om Natten sov alene i den ene af de to Alkovesenge i Ælle lille Dønsø, medens Moder og min to Aar yngre Broder Peder, som forøvrigt døde kort efter, laa i den anden. Men om Morgenen fik jeg Lov at kravle om til dem. Saa var det, da jeg en Morgen kom som sædvanligt, at der laa en Mand i Sengen. Jeg mindes ikke, at jeg blev glad derved, men jeg vidste, hvem det var, skønt hverken Fader eller Moder kunde faa mig til at sige det. Saa sagde Moder imidlertid, at naar jeg vilde ligge rolig, maatte jeg faa Lov at blive, for Fader var syg.

Det var han, og han blev ved at være svagelig i mange Aar. Dette forhindrede dog ikke, at han under Krigen igen undertiden var borte fra Hjemmet. Skønt der ikke var Indkvartering i Plovstrup af Fjender, saa slap Byen ikke derfor fri for at mærke Krigens Byrder, som blandt andet viste sig i de fjendtlige Requisitioner af Ægtkørsler. Jeg har svage Minder om, at Fader var borte i den Anledning. Og selv omtalte han siden lejlighedsvis disse Kørsler med ikke liden Bitterhed. I et Ordskitte, vi engang havde om den almindelige Valgret, hvor jeg vilde hævde, at denne burde være uafhængig af om man ejede lidt eller meget, udtalte han, at det var ikke derpaa det kom an, for naar der stillede Krav til Befolkningen, saa var det altid til de besiddende, man henvendte sig; for dem kunde man tvinge ved at paaføre dem materielle Tab, det kunde man ikke ved de andre. Det saa han i 64, da var der næsten ingen Ende paa de Byrder, man lagde paa Gaardmændene med Hensyn til Kørsler, og de var nødt til at køre selv, for hverken Husmænd eller Tjenestekarle var til at bevæge dertil, selvom man tilbød dem nok saa rigelig en Betaling.

Denne Erfaring var det, der gjorde ham til en Tilhænger af den privilegerede Valgret.

Fra Krigen husker jeg, at jeg havde hørt, at der hver Morgen kom en Trop Fjender marcherende gennem Byen med »e Søndervej« vest paa; jeg bad da Bedstemoder, hos hvem jeg sov, om endelig at kalde paa mig en Morgen, saa jeg kunde faa dem at se, og det gjorde hun. Vi sad oppe paa den gamle Teglovn syd for Gaarden og saa dem marchere forbi i sluttet Trop med en Mand, som jeg syntes havde en Fjerbusk i Hatten, i Spidsen. Lidt senere, formodentlig under den midlertidige Grænseordning, laa der en dansk og en tysk Gendarm i Kvarter i Byens østligste Gaard. De kom en Dag for at spille Kort med Fader, og jeg lagde da Mærke til, at Danskeren spændte sin Ryttersabel af og stillede den hen i en Krog, mens Tyskeren beholdt sin paa. Jeg tænkte paa, om det mon var, fordi han troede, at vi vilde gøre ham noget, hvis han ikke havde sit Vaaben ved Haanden.

Til Trods for Faders daarlige Helbred blev han den 22. Decbr. 1864 valgt til Medlem af Sogneforstanderskabet med 23 af 26 afgivne Stemmer. Ved det foregaaende Valg af Forstanderskabets mindre Halvdel i December 1858 havde han ogsaa været opstillet, men kun faaet 7 Stemmer. At Stemmetallet nu blev saa stort, skyldes bl. a. følgende Omstændighed: Efter Fredsslutningen blev der udskrevet en Krigsskat, som skulde lignedes paa Befolkningen af de kommunale Mynigheder, paa Landet Sogneforstanderskaberne. Det daværende Forstanderskab i Jernved Sogn havde ladet sig forlyde med, at det ikke var i Stand til at gøre denne Ligning. Da det var kommet Fader for Øre, havde han udtalt, at den Ligning kunde han nok gøre, og nu tog man ham altsaa paa Ordet. Kort efter at dette Valg havde fundet Sted, opfordrede man ham

til at forsøge paa, om ikke der kunde blive Enighed om at købe Kirken med tilhørende Konge- og Kirketiende. Det havde der, sagde Fader, været Tale om, saa længe han kunde huske, men det eneste Folk var enige om i denne Sag var, at derom kunde de ikke blive enige. Grunden var den, at man i en Del af Sognet, nok især den østlige havde afløst Tienden i Tide med en fast aarlig Ydelse, medens man i den øvrige Del enten havde ventet for længe med at faa Afløsningen bragt i Stand eller slet ikke havde faaet det, saa man ydede Tienden in natura. Jeg husker ikke mere, hvilken af Delene der var Tilfældet, men det gør i denne Sammenhæng lige meget. Resultatet var nemlig, at Tiendeydelsen ikke stod i samme Forhold til Hartkornet paa Sognets forskellige Ejendomme. Det var heri Vanskeligheden laa. De, der svarede den store Tiende, vilde nemlig have Betalingen udrædet i Forhold til Hartkornet, og de, der svarede den lille Tiende, vilde betale efter denne.

Fader foreslog da at gaa en Mellemsvej. Han foreslog, at man skulde enes om at udrede Købesummen i Forhold til den Tiende, man ydede, men naar denne Købesum i Løbet af 28 Aar var udbetalt, skulde man henstille til Ministeriets Afgørelse, at de fremtidige Udgifter til Kirkens Vedligeholdelse skulde udlignes paa Hartkornet. Ved saaledes at give begge Parter Mulighed for til sidst at faa Sagen ordnet efter sit Hoved, haabede han at faa den til at glide. Og det lykkedes, dog ikke uden adskilligt Besvær. Til sidst var man enige paa 4 Mand nær, ved et Møde vedtog man da at »købe« Kirken alligevel. De fire fortrød imidlertid hurtigt, da de saa det var Alvor, og allerede Dagen efter Mødet kom en af dem til Fader og sagde, at de havde fortrudt deres Stilling, og nu vilde de gerne være med. Dertil svarede Fader imidlertid

— lidt ondsksfuldt — at det kunde han jo ikke give Lov til. De maatte gaa rundt og spørge de andre Sognemænd, om de vilde have dem med. Den anden indrømmede, at det kunde gerne være, at de havde fortjent at blive sendt ud paa en saadan Tiggergang, men hvis Fader vilde, kunde han sikkert skaane dem derfor. Fader optog dem da paa Listen af Købere som nu omfattede alle Sognets Tiendeydere, og Kirken blev »købt«.

Fader betragtede altid selv dette som den største Tjeneste, han havde gjort Sognet. Men det var ikke den eneste. Der skete i de Aar næppe noget af mere almen Betydning i Sognet, uden han havde en Finger med i Spillet, og for det meste var han ogsaa den drivende Kraft, ligesom han hyppigt udførte allehaande Skriverier, Affattelse af juridiske Dokumenter og sligt for Folk, altsammen selvfølgelig uden Betaling. Da Valgperioden var udløbet, opfordrede man ham til at lade sig vælge paany. Han stillede imidlertid som Betingelse, at man skulde vælge et Medlem mere i Plovstrup. Det gik man ind paa, og 17. Decbr. 1870 valgtes han med 27 af 28 afgivne Stemmer.

Imidlertid blev Utilfredsheden med Sognets Præst, Pastor Raa, saa almindelig, at man vilde se at blive af med ham. Bevægelsen udgik ikke fra Fader, og han vilde først ikke tage aktiv Del deri. Hvorfor ved jeg ikke rigtig; thi han satte ingen Pris paa Pastor Raa. Og den Grund, jeg har hørt ham give, at han vilde ikke, at det skulde se ud, som om han vilde hævne sig, fordi Præsten ikke havde sagt den sædvanlige Formular ved Moders Begravelse, hvor han ved en eller anden Distraktion kom til at løbe noget rundt i det, synes mig ikke helt fyldestgørende. Dog maatte han love, at naar man havde faaet en Ansøgning om at blive af med Præsten skrevet hos en Jurist, saa

skulde han læse den og sige, om den duede. Man fik Ansøgningen skrevet hos en Prokurator i Ribe, men Fader sagde straks, at det gik ikke, da den kun gik ud paa, at man bad Ministeriet om, at Præsten maatte blive forflyttet; thi saa vilde Ministeriet uden Tvivl svare, at naar Befolkningen i Jærnvad fandt Pastor Raa god nok til andre, maatte den ogsaa selv kunne bruge ham, og følgelig vilde de komme til at beholde ham. Ja, hvad skulde der da staa? spurgte man. Naturligvis skal der staa, var Svaret, at man af de anførte Grunde beder om, »at Pastor Raa maa blive afskediget og os en anden Præst beskikket«. Det kunde man indse Rigtigheden af, men saa maatte Fader alligevel skrive Ansøgningen, som ogsaa førte til det ønskede Resultat.

Om Faders og Pastor Raas indbyrdes Forhold kan iøvrigt fortælles, at Præsten engang sagde til min Fæster Kjesten, der tjente ham som Kokkepige i flere Aar: »Deres lille Broder dernede i Plovstrup han er mig sku altid paa Nakken«. Engang spurgte han Fader: »Hvem har været Mester for at kline mig de 30 Rigsdaler paa i Formueskat? Det har vel P. Mortensen (Sognefogden), den Rad?« Da Fader svarede: »Nej, de haar a saamænd«, udbrød Præsten: »Det vil jeg sku tro! Det vil jeg sku tro!« Ikke desto mindre havde Fader vundet hans Tillid. En Gang bad Præsten saaledes Fader om at købe sig et Par Heste, hvad Fader dog ikke vilde, fordi han ikke var nogen Hestekender. Og da Præsten havde faaet en Skrivelse fra de overordnede Myndigheder med Opfordring til at søge sin Afsked, saa bad han Fader komme og læse denne og sige sin Mening derom. Det gjorde Fader, som han sagde, lige saa meget af Nysgerrighed, fordi han gad vide, hvorledes en saadan Skrivelse saa ud, som for at tjene Præsten. Men

Fader kunde ikke sige andet, da han havde læst Brevet, end at det betød, at hvis Præsten ikke søgte sin Afsked, saa fik han den alligevel, og det var jo da endelig ogsaa det, som Pastor Raa selv havde faaet ud af det, men han havde vel haabet, at Fader kunde have fundet en mildere Fortolkning.

Pastor Raa selv husker jeg som en lille, krumbøjet, sortklædt Mand, der gerne gik med Overfrakken over Armen, og saaledes saa jeg ham paa Gaden her i København sidst i Firserne. Det fortaltes, at han ikke lavede sine Prækeners selv, men fik dem leverede fra et Kontor i København, hvilket bestyrkedes ved, at man ved Præstegaardens Brand kort før hans Afskedigelse fandt en hel Bunke Prækenopskrifter, der ikke var skrevne med hans Haand. En Gang da man ventede Biskoppen paa Visitats — han kom ogsaa — udtalte Præsten, at Biskoppen kunde for ham komme, naar han vilde, han havde sin Præken færdig paa lige Slutningen nær. Og Fader sagde, at det var utvivlsomt rigtigt, for han kunde i Kirken godt høre, da denne Slutning kom.

Da der i Halvfjerdserne blev Tale om Anlægget af Vandingskanalen langs Kongeaen, holdt Fader sig tilbage saa meget som muligt for at undgaa at blive Leder. Alligevel kom han til at trække Læsset. Hans Tilbageholdenhed hjalp ham ikke; han blev valgt ind i Bestyrelsen, og denne valgte ham atter til sin Formand. Da et andet Bestyrelsesmedlem slap for det tiltænkte Hverv, vilde Fader ogsaa have været fri; men det var der ikke Tale om, hvorimod man gik ind paa at yde ham en passende Betaling for Arbejdet, for, som Hedeselskabets ledende Ingeniør Brønsted sagde: »naar der er saa faa, som duer, maa man holde paa dem, man har«. Betalingen blev siden fastsat til 600 Kr., hvilket vistnok maa siges at være saare

billigt, da Arbejdet med Anlægget varede i over halvandet Aar, og mindst Halvdelen af Faders Tid gik med. Naar man dertil betænker, at Fader havde hele Regnskabet baade Indkasseringen og Udbetalingen af i hvert Fald over 50,000 Kr., saa vil man indrømme, at nutildags fik man ikke ret mange til at bære et saadant Ansvar og gøre et saadant Arbejde for den Pris, som Fader iøvrigt ogsaa fandt for ringe, men dog tog imod. Men det var den eneste Gang, han fik Betaling for, hvad han ydede af den Art.

Dette Kanalanlæg blev saa den anden større Indsats i Egnens Liv, Fader kom til at gøre. Og dermed var hans offentlige Virksomhed i det væsentlige forbi. Han havde i det hele ingen Lyst til den Art Virksomhed, gjorde det kun, fordi det forlangtes af ham. Da hans anden Valgperiode som Medlem af Sogneraadet var udløbet, nægtede han at tage mod Genvalg og beholdt af offentlige Hverv, saavidt jeg ved, kun det at være Medlem af Bestyrelsen for den »frie Fattigkasse« og at være »Forligsmægler i Tyendesager«, hvad han vedblev at være til sin Død.

Uden for det egentlige Landbrug var der et andet Omraade, hvor hans Interesse altid var vaagen, og det var Husfliden. Han forarbejdede selv saa at sige alt, hvad der brugtes i Gaarden af Trætøj og Træredskaber, Skovls og Leskafter. River, Tøjrpæle o. l. Og de af ham fremstillede Ting stod i Reglen langt over, hvad der i de Tider almindelig kunde købes, baade i Lethed, Skønhed og Soliditet, thi alle disse tre forstod han paa en sjælden Maade at faa forenede. Jeg mindes en Gang, da Per Smed fra Jernved, som baade var Smed og Gaardmand og Medlem af Sogneraadet samtidig med Fader, besøgte os og saa nogle af Faders Frembringelser og sagde: »A ka godt li' o sie saeen nowed, som en ka sie, te der er

tændt ve«. Af den Slags Arbejder havde Fader en særlig Fornøjelse. Jeg er tilbøjelig til at tro, at han havde mere Glæde af nogle Læne- og Gyngestole, han paa sine ældre Aar lavede af Tjørneved af en gammel Kæmpetjørn fra Kærgaards Skov, end af hvad han havde udrettet i det offentlige Liv. I hvert Fald var han ubetinget mere stolt deraf. Men forøvrigt havde han altid sin Glæde i sit Arbejde. Kan han maaske ikke siges at have været nogen Foregangsmand som Landmand, saa var han i hvert Fald altid fuldt paa Højde med Tiden. Han søgte længe forgæves efter Mergel paa sin egen Mark, og stor var hans Glæde, da han endelig fandt den. »Det wor jo snaar, som en vild et haa et, nær aald ander haad' et«, sagde han.

Han kunde udføre alle en Bondes Gøremaal til Fuldkommenhed, undtagen malke. Det kunde han ikke lære, sagde han. Det hang vel sammen med, at det havde han egentlig aldrig haft Grund til at give sig af med. Det besørgede jo altid Kvindfolkene. Han styrede en Plov og brugte en Le som en Mester, og han vidste, hvordan et Redskab skulde være for at arbejde godt. Han vilde have sin Plov gjort i Stand efter sit eget Hoved og ikke efter Smedens, hvis Mening ikke altid stemmede med hans. Med Hensyn til at bruge en Le var det noget af en Selvfølge, at man i hans Slægt skulde være Mestre i den Kunst, der i Virkeligheden tillige betragtedes paa samme Maade som Nutidens Sport, hvad iøvrigt ogsaa gjaldt om andet Arbejde af lignende Art. Min Bedstefaders Broder, Morten Hansen, var især kendt som Herre over Leen. Han arbejdede af og til hos den førnævnte Jens Sørensen. Engang var der en Dreng paa Gaarden, der skulde lære at bruge en Le, og en Formiddag var da Morten hans Læremester. Ved Middagen

spurgte Mette Lene Drengen: »No, Wolle, hudden gor et dej saa mæ æ Høsten?« Hvortil Jens Sørensen tog Ordet og sagde skæmtende: »A trowr da, a ka høst lisaa møj aaljen, som di ka begge tow indno.« Men da de om Eftermiddagen kom ind til Mellemmad, saa siger Jens Sørensen: »No vil a et mier i Daw; Mo'ten han er saa hor ve mæ«. »No«, sagde Morten tørt, »a twild' nok om, te do ku fo nok o gyer mæ den jen a wos«.

I Mortens unge Dage søgte Folk fra de magre Geestegne i Høsletten Arbejde i Marskegnene, og saadanne Folk kom da gerne paa de samme Gaarde Aar efter Aar. Gamle Farbroder arbejdede ogsaa paa den Maade et Sted i Marsken. Paa en Nabogaard var der en Forkarl, der hed Niels. Han var »en lille Kuens krumpen«, men for Resten »en skajl Asen te en Hjølle«, fortalte gamle Farbror. »Dje Fenn' den lo' lig ved e Si' o wos, o vi kom jo deud o jen Ti'. A gek o for ve wos o Niels jo ve demander. A plejet aller o tej saa hor Haand o et i e føst, o da vi saa skuld te o ha Meldmad, wo diander bløwen en Skar o for. E Skaa'r wor jo lig laang'. Da vi haaj set lidt, kaam der Bøj, om a et vild øwer o smaag dje Brændmen. A vest jo nok, hwa a skuld derøwer atter, men a gek jo ilywal øwer o fæk æ Dram. Men da a saa kom tebaag' te mi Folk, og vi fæk begyndt, saa bry a mæ et om dem, andten de fulle heller ej, men a lod en skær' saa nowed nær de en kund. O a kund hør', te Niels han gjor' lisaadan øwer ve dem ander. Men den Gaang a kom te e Æend mæ mi Skar o rættet mi Røk o sow mæ om, da wor Niels wol saa møj som en Strygblok fraa e Æend. Han rest sej ow lisom for o stryg e Hjølle, men saa støwt han bawælænds om, o e Blo støj ud a Nejs o Mund o ham. Han kom et te o slo mier den Sommer. —

E Oer atter wor a ,der igjen o den saam' Goer. Saa wor et en Sönda Formeje, vi wor samlet aa e By for o slo for en Enkekuen. Niels wor ow mej. Saa blöw der Snak om, hvem der skuld go o for. »A vil et go forrest«, saa Niels saa, »o a er ekejer et for, te do skal, Mo'ten«.

— Fader var af Middelhøjde, snarere under end over, kraftig bygget; han var glatraget med Undtagelse af en lille Dusk længst tilbage under Hagen »for o skoen' e Halsklud«. Hans Næse var krum og kraftig; han »wor et blöwen snöt, da de djeld Snydskawt' ud«, sagde Bedstemoder en Gang. Og han havde blaa livlige Øjne. Han gik altid med lidt krumme Knæ og meget smaa, men hurtige, næsten trippende Skridt, og hans Gang slog meget hyppigt over i Trav. Han var ret hidsig. Det stærkeste Udslag deraf, jeg mindes, var engang jeg som 5—6aarig vilde hjælpe ham at spænde fra, da snappede den ene Hest min Haand, gav et Kast med Hovedet og smed mig op i Vejret. Da gennempryglede Fader Hesten saaledes med en Kobbellenke, at det undrer mig, at han ikke slog den rent fordærvet. Ellers var han god ved Dyrene. Man kunde tit om Vinteren se ham staa i Stalddøren, naar Jorden var dækket med Sne, og glæde sig over at se Spurvene holde Gilde i Ukrudtsfrø, han havde strøet paa en Plads, han havde fejlet fri for Sne, og det uden Hensyn til, at han om Sommeren ønskede alt ondt over de samme Spurve, fordi de ødelagde saa meget Korn. Han var i Almindelighed munter og livlig, især i Selskab. Til daglig kunde han til Tider være ordknap. Han holdt meget af at diskutere, og især med Laust Hagen førte han ret hidsige Ordkampe, gerne om i og for sig ligegyldige Ting.

Fader var en livlig og udmærket Fortæller, baade af Folkeeventyr, f. Eks. om »Stærk' Hans« og om

»Hans, der wor ingenting røj for«, og af Fortællinger, han havde læst, ligesom af egne Oplevelser. Især i den første Tid, jeg mindes, vidste vi ikke noget bedre de lange Vinteraftener, naar vi var færdige med Dagens Syssel og havde »faat wor Naader«, end naar vi kunde faa ham til at fortælle for os, mens han sad med sit Haandarbejde, der tit bestod i at snitte Skeer, som han helst lavede af »Bennet« (Benved). Disse Skeer staa endnu for mig, som det kønneste, jeg har set af den Slags, baade hvad Formen angaar, som ogsaa m. H. t. de Udskæringer i Almestil, hvormed han prydede Skaftet.

Om min Moder, der døde, da jeg var 9 Aar, har jeg ingen Erindringer, der egner sig til at fortælle.

Men Faders anden Hustru, Ane, var os Børn i alle Maader i hendes Sted. Hun var ogsaa en Kone, der kunde, hvad hun skulde, og det baade i Huset og paa Marken. Hun hævdede saaledes, at en Optagerske, der ikke kunde binde et Neg, hver Gang Mejerren gjorde tre Hug, forstod ikke sine Ting. Engang hun og Fader høstede noget stærk Byg, vilde han »gaa fra hende«. Men hun lo blot indvendig og fulgte ham tæt i Hælene, og han var den, der først gik træt. Hun var meget gæstfri, men kunde ikke lide, at Gødbidderne fra Slagt og andet skulde gemmes til fremmede. Dem skulde Husets egne Folk i hvert Fald have deres Del af, for det var dem, der gjorde Arbejdet. Ogsaa hun var en livlig og selskabelig Natur, men plagedes i sine senere Aar desværre tit af mørke Tanker og troede sig forfulgt af Mennesker, der aldrig vilde hende noget ondt, saa da Døden naaede hende i en forholdsvis ung Alder 1902, kom den vist nærmest som en Befrier.

Min Fædrengaard bestod af 3 lave Længer, saa lave, at en velvoksen Mand ikke kunde staa oprejst

under Bjælkerne i Stuehuset, med 8 Fag Stald og Foderlo og 8 Fag Beboelse i den søndre Længe, medens den østre indeholdt Lo og Lade og den vestre foruden en Lo og et Korngulv til Boghvede indeholdt Huggehus og Aftægtslejlighed for Bedstemoder.

Gaardspladsen var brolagt, i det ene Hjørne var Brønden med Vippe og Karm. Indgangsdøren var nær den vestre Længe og førte ind til et lille »Framgul« med rødt Murstensgulv, hvorfra en Dør førte tilvenste ind til Køkkenet, der havde Gulv af runde Kampesten og en aaben Skorsten, hvor Gryderne hang over aaben Ild i en »Kjelske«, der igen hang paa »e Suedstaang«. En anden Dør med en lille Glasrude ved Siden, der gav det eneste Lys i »e Framgul«, førte fra denne ind til »e stuer Døns«. Gennem den nævnte Rude saa man gerne Gæsterne kikke ind i Stuen, inden de kom ind. »E stuer Døns«, der var det daglige Opholdsrum, havde i min første Barndom stampet Lergulv og to Hylder ved Bjælken under Loftet, hvorpaa der om Vinteren stod Mælkefade. Der var for det meste kun Mælk til Husbehov om Vinteren, da man altid sørgede for, at Køerne kælvede om Foraaret. I Væggen til venstre var der en Dør ind til Køkkenet og en anden til »e lille Døns«, Sovekamret. Mellem de to Døre stod Bilæggerovnen, der fodredes fra Køkkenet, men for Trækkets Skyld havde den et Hul i den forreste Plade, hvorfra den ikke saa sjældent rakte en lang Flammetunge eller sendte en lille Røgsky ud. Til højre for Indgangsdøren i »e Døns« var en Alkoveseng, hvor Tjenestepigen eller Pigerne sov, paa den højre Væg var der et stort, vægfast Skab, ved Siden deraf en »Bornholmer«, og ved Siden af denne igen førte en Dør ind til »e Stow«. Iøvrigt stod der et langt Bord under Vinduerne tværs over hele Stuen med en Bænk bagved

og for Enderne, 3 eller 4 Halmstole, et Par gamle forøvrigt fine engelske Maghognistole med høj lige Ryg og voksdugsbetrukne Sæder, som Fader engang havde købt paa en Auktion, desuden »e lille Stuel«, en Barnestol, Moders Rok og en Kurv med Uld og »Tøjer«. I Væggen for Enden af Bordet over Faders Plads var indmuret »Faaers Skav«, hvori han gemte sine Værdisager. Paa Pillen mellem Vinduerne bag Bordet hang et Spejl, hvis væsentligste, om ikke eneste Bestemmelse var at tjene Fader, naar han »tow e Skek aw«. Billeder paa Væggene fandtes ikke, saa lidt som Gardiner, heller ikke Rullegardiner eller lignende for Vinduerne. Et Par Urtepotter var der derimod i hvert af Vinduerne.

Sovekamret var lige saa nøjsomt udstyret. Der var to Alkovesenge, et Bord, et Par Halmstole, Moders Kommode, der var Gaardens fineste Møbel, eftersom den var poleret, men iøvrigt kun af Fyrretræ, og en Vindovn; det var alt. Gulvet var først af røde Mursten, men blev ombyttet af Brædder, endnu mens jeg var Barn. I »e Stow« eller »e stuer Stow« var Møblementet endnu tarveligere, for her stod der kun 4 store Kister, hvori Moder forvarede Husets Gangklæder, Linned o. lign. Her var Lergulv, en Stol eller to og en Alkoveseng, hvor gerne Tjenestekarlen sov sammen med f. Eks. mig eller en anden efter Omstændighederne. Der var jo i de Tider ikke Tale om Enkeltsege, uden rent undtagelsesvis, man sov altid to sammen, saa havde man lettere ved at holde Varmen.

Bedstemoders, eller som vi altid kaldte hende, Oldemors Aftægtslejlighed havde et Værelse med 2 Alkovesenge, et lille Spisekammer, Forstue og Køkken. I det sidste mundede Gaardens Bagerovn ud. Der var kun Lergulv og Bilægger, men der var alligevel ligesom noget paa en Gang festligere og roligere der-

over. Dette kom vel tildels fra hendes Person, men maaske tillige derfra, at her var lysere, idet Vinduerne vendte mod Vest ud mod den aabne Mark, medens Træerne fra Haven skyggede for Vinduerne i »e stuer« og »e lille Døns«. Men her var ogsaa Billeder paa Væggen. Et stort Lithografi, Illustration til Valdemar den Store og hans Mænd hang over »e Drejkist« med enkelte Par Kopper og en lille grøntmalet fint udskaaret Kasse. Et Par andre Lithografier hang paa Panelet ind til de to Alkovesenge med et Schwarzwalderur imellem. Oldemoder havde somme Tider som Husdyr en Høne, der søgte sin Føde om Dagen sammen med Gaardens øvrige Høns, men om Natten sad paa en Pind inde i hendes Stue og maatte aflevere sit Æg, naar den havde noget, i Hovedenden af den ene Alkoveseng, før den blev sluppet ud om Morgen. Den beværtes med »Ringens« af hendes Brød, som skæres i Terninger. At den sommetider tabte andet end Æg hos hende er en Selvfølge, men sligt blev øjeblikkelig fjernet; der altid ligefrem skinrede af Properhed hos Oldemoder.

Sønden for Gaarden, men umiddelbart op til denne, laa »e Kalgors«. Den var kun lille, havde akkurat Husets Længde og var vel lidt mere end halv saa bred. Den var delt i 3 Dele, af hvilke den ene tilhørte Oldemoder, som dyrkede den med Kartofler. I Resten var der saa meget, at jeg nu ikke fatter, det kunde faa Plads der. Al Husets Forbrug af Urter, Gulerødder, Persille, Løg o. s. v. dyrkedes der, desuden var der en Række Stikkelsbærbuske og 6 à 7 Æbletræer, men hverken de eller Bærbuskene bar noget videre. Og saa var der en Mængde Bistader, en Sommer ikke færre end 44. Dem havde vi »te halt« med Moster Martha, der fik Halvdelen af Honningen mod at betale Kuberne, tror jeg. At Fader fandt sig i at have

Bier var egentlig uforstaaeligt; thi han var overmaade bange for dem, da han blev meget syg, hvis han blev stukket. En Gang det skete, blev han saa daarlig, at han modsatte sig, at Lægen blev hentet, fordi han troede, han vilde dø, inden Lægen kunde komme. Det gjorde han jo ikke, men om det skyldes den Medicin, Moder gav ham, forekommer mig noget tvivlsomt. Jeg ved heller ikke, om han troede det, men han fortalte længe efter, at hun havde sagt til ham: »A ku jo nok gi dig nowed, der kund hjælp, men do vil wol sawt et haa'et«, hvortil han havde svaret, at han skulde nok tage, hvad hun saa kom med, og hun gav ham da en Snaps Urin. Især i Sværmetiden gav Bierne Moder meget Arbejde. Naar Efteraaret kom, undersøgtes det, hvilke Familier der var »vinterfærdige«. De fik ombyttet den Græstørv, der dækkede Kuben om Sommeren, med en Halmhat, de andre »toges op«, idet Bierne dræbtes, i Begyndelsen med Tørverøg, ved at Kuben om Aftenen sattes over et Hul i Jorden med rygende Tørveild. Senere lærte man at anvende brændende Svovl. For at der skulde være Haab om, at Sværmene kunde blive vinterfærdige, skulde de, efter hvad Oldemor sagde, have sværmet senest Laust's Dag, den 10. August. —

Den tredje Parcel af det gamle Nr. 3 (nuværende Matr. Nr. 11), Stedet næst østen for mine Forældres Gaard, ejedes af et Par Folk, Laust og Mett' Kathrin', der var til megen Morskab for Byens Folk derved at de hyppigt drøftede deres indbyrdes Mellemværende meget højrøstet uden Hensyn til, om nogen kunde høre dem, saa det var ikke sjældent, vi havde Lejlighed til at fastslaa, »te no skjændes Laust o Mett' Katrin' igjen«. Ægteskabet var længe barnløst, men tilsidst fik de en Datter, der kom til at hedde Marie. Mett' Kathrin' var født paa Stedet, hvor hendes gamle

Moder, Lenn' Mari', fik Aftægt. Lenn' Mari' mindes jeg kun som en meget gammel Kone, der næsten altid laa i Sengen og jamrede smaat. Hun var forøvrigt en fjern Slægtning af min Moder. Laust's fulde Navn var Laust Jørgen Andersen, men han kaldtes aldrig andet end Laust Tevits efter Svigerfaderen. Laust var født i Gasse, hvor hans Forældre havde haft en større Gaard, som de solgte i Statsbankerottens Tid og fik betalt med Sedler, der var eller blev værdiløse, efter hvad Laust fortalte. Han var en godmodig Slider med et godt Humør og ikke uden Vid, hvilket vi først fik Øje for, da hans Kone døde. Saa længe hun levede, var han i høj Grad under Tøflen og magtede kun at hævde sig ved at smaadrille og smaaærgre hende. Hun styrede, men ikke altid efter almindelig anerkendte Grundsætninger. Hun var »hellig« og forsøgte undertiden at opfylde Skriftens Bud om at elske Næsten som sig selv paa en Maade, der ikke stemmede med hendes eget velforstaaede Tarv. Laust lod hende raade, naar ikke andre hidsede ham op. Det gjorde imidlertid Fader en Gang. Hun vilde af sit gode Hjerte gaa i Kaution for »e Hjuler«; men Fader var overbevidst om, at hun vilde komme til at betale Laanet, hvad de daarlig kunde taale. Da Fader ikke kunde faa hende fra sit Forsæt, søgte han at faa Laust til at gøre Opstand. Rigtignok sagde Laust først: »Ja, ku hun tav' en tre Hunner Daler, da vild æ pinde le!« Fader fik ham dog til at indse, at Tabet ogsaa vilde blive hans, og han nægtede saa at skrive under. Mett' Kathrin' blev ikke uvidende om Laust's uventede Obsternasighed, og hun lod Fader høre meget ilde for, at han saaledes »satte Splid mellem Ægtefolk«. Dog gav det ingen Afbrydelse i det gensidige gode Naboforhold. Hun vidste nok, at Fader handlede i

deres Interesse, og han var ikke blind for hendes gode Egenskaber og gode Hjertelag.

Hun var en dygtig Kone og Arbejderske, skønt hun var meget daarlig gaaende. Hun haltede mere end jeg synes, jeg har set noget andet Menneske gøre. Om Sommeren sled hun trolig sammen med Laust i Marken. Om Vinteren sad hun Dagen igennem i Væ-verstolen, hvad forøvrigt mange andre Kvinder gjorde i de Tider. Laust kørte med Stude, »Skimmel« og »Sworten«, og naar han pløjede, kunde man høre hans Tilraab over hele Byen. Trods al Flid sad de stadig smaat i det. Hun døde ca. 1875, men fik inden sin Død Stedet overdraget til sin Søster Hanne paa saa gunstige Vilkaar for Laust og Datteren, at mange syntes, hun endda ikke havde stilet deres Sager saa daarligt, som man kunde vente efter hendes for andre sommetider uforstaaelige Dispositioner.

Mett' Kathrin' havde en Søster An' Kjestin', som boede paa Stedet Matr. Nr. 13, Langbjerghus. Hun havde været Sykone, var gift med Jens P. Møller, Sønderjyde af Fødsel og Tækkemand. De svarede Aftægt til Stedets tidligere Ejer, Per Hansen, og den var nok trykkende; for engang sagde Tækkemanden til min Broder, at hvis han vandt i Lotteriet, »vilde han købe sig et Sted uden Aftægt«. Per Hansen, hvis Kone hed Avvild Mari', var i sin Tid en i vid Omkreds kendt »klog Mand«. Men som alle Profeter var han ikke agtet i sit Fædreland. Man lo saa smaat af ham og hans underlige Recepter, der var affattede paa et Sprog, han selv betegnede som »tysk Latin«. Han havde Lægebøger, vist endogsaa »Seberiaanus«. Der var endnu i den Tid noget vist hemmelighedsfuldt over »Bøger«.

Om Per Hansens »Klogskab« fortæltes der bl. a., at han altid vidste i Forvejen, naar der vilde komme

Folk og søge Raad, og hvad deres Ærinde var. At man troede det halvt, men ogsaa kun halvt, viste Laust Hagen ved en Gang at sætte ham paa Prøve. Laust havde en Aften sendt Bud efter Dyrlæggen til en syg Hest. Mens han ventede paa ham, faldt det ham ind at prøve Per Hansen. Han gik til hans Vinduer, efter at denne var gaaet i Seng og bankede paa Ruden. »Hvem æ de?« spurgte Per indenfor. »Det ved I jo nok«, var Svaret. »Nej, hur skuld a vid de fraa? Hwa vil do?« blev Per ved. »Det ved I jo nok«, var det stadige Svar. Da Laust siden fortalte Historien, føjede han til: »Derfor ved a, te Pej'r han vidst et Beskejn om Folk før e Ti«. Selv om Byens Folk saaledes halvt troede paa ham og halvt gjorde Løjer med ham, søgte de dog hans Hjælp, maaske ud fra den Betragtning, at skade kunde det da ikke. Jeg mindes selv, at Moder bragte mig derop engang, jeg havde forstuvet Foden. Den har næppe fejlet noget væsentlig, for jeg mindes ikke, at der blev gjort andet ved den, end at han strøg paa den, og det gjorde ondt; men rask blev den da. Troede Folk saaledes ikke rigtig paa Pejrs Klogskab, gjorde han det selv. Fader spurgte engang, om han ikke maatte arve hans Bøger, men Pej'r svarede: »Det kan et nytt nowed, nær do et kan arre mi Hue«. At han virkelig havde »Hue« synes følgende Historie at vidne om. En Dag kom en Mand, vistnok fra Astofte og bad om Raad for sine Køer, der ikke vilde trives; han mente nok, de var forgjort. Pej'r sagde, Forgørelsen kom ind gennem en Laage i Stalden. Naar den blev muret til, og Køerne fik dygtig kogt Rug, saa skulde de nok komme sig. Og det gjorde de virkelig!

De gamle Numre 4 og 5 var smeltet sammen til en Gaard, der endnu i 1920 laa omtrent, hvor en af de gamle laa. Den ejedes i min Barndom af Herman

Madsens Sønnedatters Datter, min Moster Abelone, og hendes anden Mand Niels Nielsen. Formodentlig er S sammensmeltningen bragt i Stand af Herman Madsens Søn, Mads Hermansen. Hans Kone, gammel Ab'lon, blev nemlig blind, og Folk sagde, at det var hun bleven af at tælle alle de mange »Spesiger«, de tjente ved at smugle Stude over Kongeaaen. — Niels Nielsen var født i Gredsted og havde en Del af sin Ungdom »gawn mæ æ Kræmerpues«. Det, som havde været hans egentlige Oplevelse, var Krigen i 48—50, hvor han havde været med baade ved Isted og Frederits, og han mindedes sin Deltagelse baade med Glæde og Stolthed. Jeg husker engang, han sammen med sine to Drengene Niels Peter (senere Ejer af Puggaard) og Mads (senere Præst i Kvong—Lyne og Skrydstrup, nu boende i Aabenraa) kom ind i vor Gaard, Drengene klagede over Tørst, og deres Fader henviste dem til at drikke af Vandtruget, hvad de ikke vilde, men saa erklærede Niels Nielsen: »Saa er I ekejer et tøste. A haar draakken aa e Wand, der støj i e Kutrapper (Køernes Fodspor) o e Vej i Krigens Ti'« Dette var ikke et Udslag af Haardhed eller sligt, men kun et Udtryk for egne Oplevelser. Han var nemlig altid god mod Børn og vilde gerne fornøje os, hvorfor vi ogsaa godt kunde lide ham. Moster Abelone overlevede ham i mange Aar og fik Af-tægt paa Gaarden. Hun var en livlig Kone, der nok kunde forme sine Ord til en Snært. Hun besad en glimrende Hukommelse, fortalte godt og gærne og vidste nøje Rede paa alle Slægtsskabsforhold paa Egnen.

Gaarden, som desværre brændte ved Lynnedslag 1920, var bygget af Abelones første Mand Anders Clausen. Det var en »indlot« Gaard bestaaende af 4 Længer med »e Gaardleje«, Indkørselen, i det nord-

østlige Hjørne. Her var dog hverken noget Led eller nogen Port. Husene var ikke bygget sammen. — »E Sals« var i den nordre Længe, og dette bidrog i høj Grad til at give Gaarden dens ejendommelige Præg; thi da Opholdsrummene jo skulde vende mod Syd, kom de til at faa Vinduerne ud mod Gaardspladsen, hvortil ogsaa Indgangsdøren vendte. Køkkenet, Bryggers og øvrige Udenomsvinduer vendte saa mod Nord ud imod »e Kalgor«, der skjulte hele den nordlige Side af Gaarden. Paa den Maade kunde kun Staldvinduer og smaa Glughuller ses paa Afstand, saa Gaarden fik et eget fæstningsagtigt Præg. Dens Liv, hellegt eller søgnt, Arbejde eller Fest havde sit Centrum paa Gaardspladsen. Her malkedes Køerne Sommeraftener, her spændtes der for og fra. Her samledes Gæsterne i samtalende Klynger ved festlige Lejligheder, her præsenteredes Heste og Kreaturer, naar der skulde handles, her legede Børnene, og herfra kørtes de døde bort for sidste Gang.

At Møddingen ogsaa havde sin Plads her og dækkede en stor Del af Gaardspladsen, generede ikke denne Livets Udfoldelse, forøgede det tværtimod med alt det Arbejde, som knyttede sig til Møddingen, og det var en ikke væsentlig Del af Bondens Virke. Da »Puesmog« var et ukendt Begreb, var det i ikke saa lidt højere Grad end nu den, »der saatt e Kaag o e Buer«. Efter Nutidens Begreber var dens Beliggenhed højst uhygiejnisk, men utvivlsomt i sin Tid valgt af praktiske Grunde, her i den lukkede Gaard var den bedre beskyttet mod Vejrets Indflydelse end noget andet Steds. Her under den daglige Iagttagelse fra Vinduerne blev den holdt i Orden saa godt som muligt. Da Møddingerne senere anlagdes uden for, var det nok et Fremskridt, men der gik ogsaa noget tabt derved, og det baade rent praktisk taget, og saa un-

derligt det end vil lyde i manges Øren, ogsaa set fra Skønhedssiden, idet noget af det sluttede og samlede, der var over hin Tids Bondehjem, derved gik tabt.

Nummer 6, det senere Nr. 3, var tidligt flyttet derop, hvor Bygningerne endnu ligger. Hovedparcellen 3a ejedes af Anders Pedersen, der var født i Gredsted og havde som saa mange af hans jævnaldrende »gawn mæ e Kræmerpues« i sine unge Dage. Han havde mest gaaet i Vendsyssel. I en saadan Forretning var der ofte Brug for al den Snarraadighed, man kunde udfolde, naar Toldgrænsen skulde passeres, da Varerne smugledes over, og senere naar Snushanerne var komne en paa Sporet. Af og til blev det nemlig Tilfældet, selv om Datidens Kontrolapparat var mangelfuldt, bl. a. kunde man jo blive »spidset ud« (angivet). Anders mistede een Gang alt hvad han ejede, ved at Toldvæsenet fangede ham; men »gamle Quedens« i Ribe hjalp ham paa Fode igen ved at give ham ubegrænset Kredit, hvilket Anders bevarede i taknemlig Erindring hele sit Liv. Der kunde ogsaa lure andre Farer paa en saadan omvankende Handelsmand. Anders mødte en Gang paa en øde Vej en »Behskræmer«, der forlangte at faa Posen. »Men saa smed a en ni'er o e Vej imeld wos o saa te ham: »Dær ligger 'en no, o dæsom do trower, te do er nærer te en end mæ, saa ka do jo tej en«. Men saa lod han en da legg o gek hans Vej«.

Han var paa sin Vis en Børneven, men drillede os altid, og hans Tale og Spøg kunde være noget grovkornet og haardhændet, men vi kunde alligevel ikke blive fra ham. Mig drillede han en Tidlang paa følgende Maade; naar han traf mig, spurgte han: »No, ve do saa ha mi Dætter?« »Ja«, sagde jeg, for hun og jeg legede meget sammen. Men saa sagde Anders: »Ja, men do ska ha hind Røw mej«. Det bragte mig

altid til at protestere paa det kraftigste, indtil Oldemor lærte mig, at jeg til det sidste skulde svare: »Ja, det forstor sej, den ka hun et undvær'«.

Den, der mest prægede Hjemmet, var hans Kone, Else Christensen. Hun var født i Vong, hvor hendes Fader, Chr. Thomsen, var Sognefoged. Han havde været en Foregangsmand paa Plantningsomraadet og havde faaet Landhusholdningsselskabets Sølvbæger. Ved Anders Pedersens Gaard havde de da ogsaa straks anlagt en Have, den eneste i Plovstrup, der fortjente dette Navn. Den var for os Børn noget af et Paradis med de, som os syntes, udtømmelige Mængder, især af Bærfrugt. Naar jeg nu gaar rundt i den, har jeg næsten lidt ondt ved at forstaa, at den var saa stor den Gang. Den blev et Eksempel til Efterfølgelse for mange. I denne Have og i Hjemmet inden Døre herskede Else med stor og uindskrænket Myndighed. Hun havde ogsaa Sans for Læsning og en ikke ringe Samling Bøger. Hun havde levet med i det politiske Liv fra sin Ungdom og kunde endnu synge Stændervisen. Hun var i det hele taget en ualmindelig vel oplyst Kvinde med en gammeldags, nok noget rationalistisk farvet Kristentro. Trods sin i mange Henseender ualmindelige Udvikling var Else alligevel ikke saa lidt overtroisk. Som hendes jævnaldrende havde hun en urokkelig Tro paa »Wasler« (Forvarsler). Hun havde mange Gange set baade »Ligskarer« og »Brudeskarer«. Jeg har hørt flere Folk sige, at det var grimmere at møde en »Brujskaar« end en »Ligskaar«. I den sidste var Deltagerne nemlig altid alvorlige, medens de i den første tit var leende, hvilket gav det hele en forøget Uhygge.

I dette Hjem var det den største Fornøjelse for Byens Børn at komme. Der var altid megen Ungdom, idet alle Børnene for det meste var hjemme, og des-

uden var der en Karl og sommetider en Pige, der begge som overalt derhjemme i hine Tider blev behandlet aldeles som Husets egne Børn. Det var mest om Vinteraftenerne og om Søndagen, vi samledes der og morede os med al Slags Leg, Sang, Kortspil, Passiaren og Fortællen. Især havde Sangen et Hjemsted der, alle Børnene havde smukke Sangstemmer, og den næstungste, Grete, spillede Harmonika med stor Færdighed. Af de Sange, som mest blev sunget, mindes jeg især to: »Gudmand Thorsen Storebingen, han var gæv i et og alt« og »Nær Kysten af Fyn, der hvor Buske og Blomster i Klynge«. Det kan gerne være, at den Sang, der præsteredes, ikke vilde have tiltalt en kræsen Smag, hverken ved sit Indhold eller sin Form, men jeg har ikke siden haft mere Glæde af den fineste Sang, jeg har kunnet faa at høre, end jeg havde af den enfoldige Sang derhjemme.

Den Del af det gamle Nr. 6, der senere fik Matr. Nr. 3, laa og ligger øst for Hovedparcellen og ejedes af Steffen Jensen og hans Hustru Sine. Steffen havde »gawen lidt mæ æ Kræmerpues«, især i Bjerge Herred. Hans Ungdoms Glanstid havde været, da han tjente paa Apoteket i Ribe. Han var en dygtig Arbejder. Endnu da han var 77 Aar, traf jeg ham i Elkær Mose, hvor han strøg Klyne. »Men«, sagde han, »a springer jo et øwer e Kalgordig', nær a kommer hjem om Awtener«.

Matr. Nr. 5, i 1784 Nr. 7, ejedes i Halvtredserne af Jes Hansen og Christiane, der flyttede Gaarden fra dens gamle Plads i den søndre Ende af Toften til det Sted, hvor den nu ligger. I min Barndom havde Sønnen Hans Jessen Gaarden. Han var to Gange gift. Han var lidt langsom i Talen og havde en ejendommelig, metallisk Stemmeklang, som forøvrigt ogsaa alle hans Søkende havde. Han var lidt sen i Vendingen og

uhyre nænsom over sine Heste. Et Par Aar opholdt Broderen, Jørgen Jessen sig hos dem. Han havde været min første Lærer, men var nu syg. I den Tid kom jeg næsten hveranden Vinteraften i dette Hjem, og trods sin Svaghed var Jørgen til stor Glæde for mig. Vi talte sammen, han lærte mig lidt Engelsk og Tysk, at skære ud i Træ, spille Skak o. l. Vi opholdt os i Dagligstuen mellem Husets andre Folk. Somme tider maa vi have været en Del til Besvær, men det mærkede jeg aldrig. Han blev senere Lærer i Svostrup.

Gaard Nr.8, det nuværende Matr.Nr.7, laa oprindeligt lige syd for det forrige, men blev allerede tidligt flyttet hen, hvor det laa i min tidligste Barndom, lidt sydvest for dens nuværende Plads. Den ejedes af Peder N. Aschow, almindeligt kaldet Per Degn eller Per Snedker. Han havde været Bygningshaandværker, var født i Vilslev og havde ligget som Soldat i København i 8 Aar, hvorfra han havde bevaret et temmelig stærkt københavnsk Sprog. Han sagde saaledes »je« til sig selv, og en Yndlingsed hos ham, og han bandede meget som vel for Resten de fleste af den Tids Mænd, var »den unde lyne mej«.

Under sit Københavnsophold var han en Dag kommet ind paa en Tømmerplads og havde faaet fat i en Bredøkse. Tømmersvendene raabte, at det kostede Brændevin. »Ja, men hvis je' nu ka' brug' en?« svarede Pej. Ja, det var en anden Sag, men det maatte han vise. Der blev da slaet en Kridtstreg med en Snor paa en Bjælke, og Pej. blev opfordret til at hugge Stregen bort. »Hvorfor skal den ikke kløves?«, spurgte han. Ja, kunde han det, saa værtaagod. Saa satte Pej. sig overskrævs paa Bjælken og kløvede Kridtstregen paa langs og slap saaledes for at give Brændevin.

Pej. var en lille Mand med et koparret Ansigt med

en blaarød Næse og dito Kinder, der sommetider bragte Folk, der ikke kendte ham, til at tro, at han drak, hvad ingenlunde var Tilfældet. Hans Kone hed Else Margrethe og var Kusine til min Fader. Gaarden brændte for dem, og Pejr flyttede da op paa den nuværende Plads.

Omkring 1870 fandtes der endnu følgende Smaasteder: I Byens nordøstlige Hjørne ejedes Matr. Nr. 15 af Rasmus, kaldet Bjerreherred, der dog var født i Sønderjylland. Han endte sine Dage paa Fattiggaarden. Sydvest herfor boede Peder Rammer med sin Kone Herle i et lille Hus, hvor de kun havde en Kø. Vest for dem igen flyttede min Faders yngste Søster Gunder Kathrine ind efter at være blevet gift med Henrik Sørensen. Det var et Par fornøjelige Folk med udmærket Humør. Henrik fik Skyld for at være noget mere tørstig end godt var, og helt uden Grund var det vel ikke, men desuagtet arbejdede de sig langsomt fremad. Øst for Steffens ligger Nr. 14. Her boede Jørgen Clausen og Kjesten Jørrøns samt Enken efter den tidligere Ejer, Ellen Lasses. Hun sagde, naar hun fik en Dram: »Uha, de rywer o slidder, gi mæ jen te.« I Byens sydlige Del laa Numrene 9, 10 og 12. De kaldes »æ Smaahus«, dog ikke naar Ejerne hørte det. Nr. 9 købtes af Mathias Hansen, der var gift med en Kusine til min Moder, han havde gaaet med Kramposen i Holsten og Sydslesvig. Paa Nr. 10 boede Chr. Schmidt og Ane. De svarede Aftægt til Ellen Mari, den tidligere Ejers fjerde Kone. Hendes Mand havde egentlig været gift halvfemte Gang, sagde Fader, idet han engang havde været saa nær ved det, at Bryllupsgæsterne var begyndt at komme. — I det vestligste Hus boede Niels Hansen og Maren. Han haltede stærkt, men gik alligevel altid ved Siden af Vognen, naar der var Læs, for at skaane Hesten.

Agerkrog.

Af H. K. Kristensen.

I Tistrup Sogn har der i gamle Dage ligget en Herregaard, der hed Agerkrog. Den opstod temmelig sent som Herregaard og forsvandt temmelig tidligt. Dens Historie er saaledes ikke saa lang, alligevel er den ret interessant.

Der er ikke trykt nogen Fremstilling af dens Historie uden i Pontoppidans »Den danske Atlas« og Traps Danmark. Og det er ikke meget, man faar at vide, hverken det ene eller det andet Sted — og i selve Tistrup Sogn ved man næsten intet at fortælle om Herregaarden eller dens Ejere.

Vi skal nu se, hvad det er lykkedes at finde i spredte Kilder. — Det første, man lægger Mærke til, er da det, at Gaarden overhovedet ikke nævnes før Reformationen. Det har ganske simpelt sin Grund i, at den da ikke eksisterede. Jeg tror tilmed, at man kan sige, at den paa en Maade skylder Reformationen sin Tilblivelse. Ved Reformationen overtog Kronen Bispegodset som herreløst, og det er vistnok af dette, at Kongen 26. Maj 1537, Aaret efter Reformationen, sælger følgende til en Adelsmand ved Navn Niels Krag, en Søn af Erik Krag og Karen Kalf: »1 Gaard, kaldet Have (Hauge), 1 Gaard, kaldet Bredhoft (Bredho), 1 øde Mark, kaldet Bispholt, i Lerkeholt 1 Gaard og 1 øde Byggested, i Tistrup By 1 Toft, ved Assen«

beck 1 Byggested¹. — Det ligger nær at tænke sig, at det er af den øde Mark, Bispholt, og Toften i Tistrup By, Krag har oprettet sin Sædegaard, vel nok i Forbindelse med Ejendom, han har ejet i Sognet i Forvejen. Da Bispholt har mindet for meget om de nu upopulære Bisper, har han kaldt Gaarden Agerkrog. 1538, da han fik Brev paa Sindbjerggaard paa Mors, skrives han til Agerkrog; han maa altsaa have begyndt at bygge straks efter Handelen. Det var ikke nogen stor Herregaard, endnu 1688 havde den kun 79 Td. Land Agerjord. Selv om de vestjyske Herregaarde dengang ikke havde imponerende meget Agerland, var det almindelige dog, at de havde det dobbelte. Nørholm og Hennegaard havde saaledes hver 191 Td. Land Ager². Det viser i alt Fald, at det ikke er særlig meget Jord, Niels Krag har begyndt med. Desuden var der fælles Overdrift med Lervad, Snorup, Rotbøl og Bjerremose.³

Men en Herregaard var det altsaa. Nu havde Niels Krag noget at skrive sig »til«, og det skulde enhver ærekær Adelsmand have i hine Dage.

En Kone fik han ogsaa. I Vedersø Sogn laa der en Herregaard, Kellingbjerg. Endnu findes der en Banke, hvor den har ligget, nordøst for Aabjerg. 1593 var den blevet overtaget af Mogens Stampe. Han havde en Datter Else, der nu var blevet Enke. Ved at gifte sig med hende fik Niels Krag Kellingbjerg og skrev sig siden til den. Forøvrigt førte dette Ægteskab Niels Krag ind i en langvarig Proces. En Broder til hans Svigerfader, Henrik Stampe, havde været Ribe Bisps Lensmand paa Oksvang og Visselbjerg, begge i Skast Herred, og ogsaa en Tid haft noget at gøre med Nørholm. Da dennes Svoger, Per Galskyt i Thy, var død, tog Henrik Stampe hans to smaa Sønner til sig med deres Arvegoods; men han var nok forsømmelig med

det og døde uden at udbetale Galskytterne Arven. De lægger da Sag an mod Stampes Arvinger, bl. a. Niels Krag, og kræver Godset, saaledes en Molling (Skaal), 1 Kobberkande, 1 Løukar (Bryggerkar) m. m. 1550 var Sagen for paa Viborg Landsting, der frikendte Krag. Den gik da til Kongens Retterting 1552, der afviste den som forældet.⁴

Niels Krag og Else Stampe havde 4 Sønner. Af disse fik *Mogens Krag Agerkrog*. Han var født 1544, og det var vist i en ret ung Alder, han overtog Gaarden. 1568 faar han et Kongebrev angaaende Agerkrogs stridbare Fæstebønder. Da nogle af hans Tjenere i Lærkeholt har overfaldet Jep Høst, Herredsfogden i Øster Herred, og nogle af Dronningens Tjenere til Koldinghus og endnu truer dem, skal han tage Borgen (Kaution) af sine Tjenere paa det, at de vil lade de andre med Fred og ikke gøre andet, end de kan gøre med Loven.⁵

17. Maj 1572 holdt Mogens Krag Bryllup paa Næboherregaarden til Kellingbjerg, nemlig paa Aabjerg med Herremandens Datter der, Sophie Nielsdatter Juel. Den 14. Maj 1574 blev deres første Barn født paa Agerkrog, Niels Krag blev det kaldt efter Bedstefædrene. Ialt fødtes der 7 Børn i dette Ægteskab. Af disse blev en Søn Ejer af Agerkrog, en anden af Lunderup, mens en Datter giftede sig til Øllufgaard; ved samme Tid sad deres Fader som Ejer paa Sønderris, mens en Farbroder ejede Lydumgaard, og en Fætter giftede sig til Endrupholm. Krag'erne er flokkedes tæt paa Egnen i Aarene efter 1600.

1583 døde Sophie Juel. Hun blev begravet i Horne Kirke. Præsten Chr. Friis, der har sendt en Indberetning til Resen ca. 100 Aar efter Dødsfaldet skriver saaledes: »Paa den nørre Side i Altergulvet findes et lidet Træepitafium med denne Inskription: »I. H. S.

1583. M. K. F. (Mogens Kaas' fædrene) Vaaben. S. I. F. (Sophie Juels fædrene) Vaaben (de to Vaabener er afbildet). Her ligger begravet erlig og velbyrdig, salig Fru Sophie Juul, Mogens Krag's til Aggerkrog, som hensov i Herren den 20. Dag December Anno 1583«. Hendes Begravelse er i Altergulvet med Mur, men findes nu intet derudi«.7 — Dette Minde ligger ikke mere i Altergulvet. Derimod hænger der paa Kirkens Nordvæg et lille Træepitafium, malet sort, men med to farvede Vaabenskjolde, det ene med 3 Krager i Vaabenet og det andet med Juellersnes Stjerne over 3 Bølgelinier, samt følgende Indskription: »Her neder for ligger begravet velbyrdig, salig Mogens Krag til Agger Krog, hensov 11. September 1582 udi hans Alders 79, og hans salig Frue, velbyrdige Edel Juel, hensov den 4. Maj 1575 udi hendes Alders 67. Venter en glædelig Opstandelse paa Dommedag«. Da jeg ikke kan finde Beviser for, at der har levet en Mogens Krag, gift med en Edel Juel og død 1582, og da dette Epitafium ikke nævnes i Pastor Friis' Indberetning, er jeg mest tilbøjelig til at tro, at det er det samme Epitafium, som før laa i Altergulvet, og som ved en haardt tiltrængt Opmaaling har faaet denne urigtige Indskrift, antagelig 1747, da Altertavle og Prædikestol blev ommalet.

Imidlertid giftede Mogens Krag sig anden Gang, den udkaarne var Ingeborg Kaas. I dette Ægteskab fik han 3 Døtre. Ca. 1606 overtog han Sønderris i Guldager Sogn, som han ca. 1620 mageskiftede til sin Broder og flyttede til Glomstrup paa Mors, hvor han døde 1622.⁸

Samtidig med at han overtog Sønderris, afstod han Agerkrog til sin ældste Søn, *Niels Krag*, der allerede den Gang, saa ung han end var, havde skabt sig et kendt Navn. Denne Niels Krag til Agerkrog som

han hedder i Historien, er den betydeligste af alle de Herremænd, der har boet paa Gaarden. 14 Aar gammel sendtes han til en Skole i Lybæk og derfra til flere Universiteter i Tyskland, Nederlandene og Frankrig. Hjemkommen ansattes han som Sekretær i Danske Kancelli 1596 og var øverste Sekretær 1603–10. Der betroedes ham i den Tid en Række forskellige Hverv, saaledes var han 1597 med i Arild Huitfeldt og Kr. Barnekovs Ambassade til England. 1599, 1604 og 07 til Herredage i Norge, sendtes 1601–02 paa en stor Rejse til Rusland for at forhandle om Kongens Broder, Hertug Hans' Ægteskab og fulgte Kristian IV til hans Hylding i Hamborg. Tillige var han Sekretær ved Grænsemøderne med Sverrig 1601 og 03. Han sendtes til Nordlandene for at undersøge Grænseforholdene, og da der 1608 var berammet et Møde i Wismar med svenske Gesandter, hvor en brunsvigsk Hertug skulde mægle i Stridighederne, repræsenterede han sammen med en Mand mere den danske Regering. Der udviste han for Resten resolut og bestemt Optræden; for da de svenske Gesandter ikke indfandt sig i rette Tid, rejste de danske bort uden at vente paa dem.

Det var dengang Skik at forbedre de højere Embedsmænds Løn med gejstlige Len. Niels Krag har aabent været ivrig efter at søge den Slags Forbedringer. 1603 fik han Brev paa et Kannikedømme i Roskilde, 1604 paa et i Ribe. Kort efter blev han Domprovst over Vendsyssels Kirker, 1608 byttede han det med Provstiet over Vardesyssel, som det var hans Plan at udnytte paa det kraftigste. Det var egentlig et Embede af den Slags, som Wessel i sin Tid var hos Guldberg om: et, hvor der var meget at fortjene og lidt at bestille. Mange Dekaner lod sine Provstiskrivere ordne hele Arbejdet. Men saadan var Niels Krag ikke

sindet, han vilde vide Besked og have Orden i Sagerne samtidig med, at han ikke glemte at mele sin egen Kage. I Vendsyssel maatte han ligefrem foranledige et Kongebrev udstedt for at faa Kirkeværgerne til at lystre. Naa, det var vel heller ikke svært; han har formodentlig selv skrevet det. I Ribe fik han en ny Hovedbog udfærdiget, som eksisterer endnu (se foran S. 88 ff.). Niels Krag var ikke blot dygtig og energisk, han var ogsaa mere bjergsom, end vi vilde synes om. Desværre et ret almindeligt Træk i Adelsvældens sidste Tid.

Naar Krag opgiver Provstiet i Vendsyssel for at faa det i Ribe, har det sin bestemte Grund. Han vil udnytte Kirkernes og Domkapitlets Tjenere som Ægt- og Hovbønder — »Trælbønder« — paa Agerkrog, selv om de slet ikke var Tjenere til denne Gaard. Gaarden skal nu sættes op, saa den kan passe til ham.

1607 beslutter Kristian IV at nedlægge Kongsgaarden Nygaard i Starup Sogn, nord for Kolding. Krag køber da Porthuset med Sten og alt for »en rimelig Pris«. Lensmanden paa Koldinghus skal besigtige det, og samtidig faar han Befaling til at lade saa mange Kronbønder, Krag ønsker, køre det samt 4 Fag Fæhus og alle Mursten af Laden plus Tagene fra Nygaard til Stenderup i Ansager Sogn. Samme Dato fik Ribe Kapitels Bønder i Slaugs, Øster og Nør Herreder Befaling til at hente det i Stenderup og køre det til Agerkrog, og desuden skulde Lensmanden paa Lundens næs beordre saa mange af Kronens Bønder til at køre, som behøves.

Et Paalæg af den Art havde de gejstlige Bønder aldrig været udsat for før. »Det er godt at bo under Krumstaven«, var et gammelt Ord. De var vel Kirkens Bønder endnu og ikke solgt til at være Fæstere under Agerkrog! De nægtede pure at køre. Ingen af Kron-

bønderne kom og næppe heller af Kapitelsbønderne, kun Koldinghus Bønderne kørte Ægten.

Den store Dyngge Materiale fik da Lov til at ligge ved Vejen i Stenderup. I Februar 1608 kommer der saa en ny kongelig Befaling til Ribe Kapitel og Lundenæs Len, hvorunder Øster Horne Herred den Gang hørte. Det befales Kronbønderne i dette Len at hjælpe til med Kørselen uden Forhaling, da det befrygtes, at Sten og Tømmer vil forkømmes og ødelægges, og hvis Bønderne nu atter er ulydige, saa skal de straffes. Straffen for Ulydighed var Fæstets Fortabelse, altsaa Forjagelse fra Hus og Hjem. Denne Gang har de nok lystret.

Kørselen kunde være slem nok, og dog var det kun Begyndelsen! Ved samme Tid udgik der et Kongebrev til Ribe Kapitels Bønder i Øster- og Nør-Herreder, som Krag havde Opsyn med som Kannik (Domprovst eller Dekan). I Brevet »alvorligt paabydes dem, at de efter Tilsigelse af Niels Krag eller Fuldmægtige skal gøre Ægt og Arbejde, Pløjning, Møgagen, Tørveskær og Høstgerning til hans Gaard Agerkrog lige med hans egne Arvetjenere (Fæstere). Viser nogen sig ulydig og forsømmelig, vil han blive tiltalt og straffet for Ulydighed.«⁹

Altsaa, disse Kirkens og Kapitlets Tjenere bliver her paalagt et Hoveri paa en privat Herregaard; de bliver i dette Stykke regnet lige med denne Gaards Fæstere. Det er et komplet Overgreb, den mest aabenlyse Uret mod Bønderne. Det kan ikke tænkes, at det er kommet til at gaa stille af. Bønderne har utvivlsomt sat sig til Modværge paa den ene eller den anden Maade. Det er blot ikke lykkedes mig at finde Akterne bevaret herom. Krag har aabenbart ment, at da Kongen ved Reformationen overtog Kapitelsgodset og uden at ophæve Kapitlet dog baade mageskif-

tede og inddrog af Godset, hvorved de paaboende Bønder fik ganske andre Herrer, der sikkert efterhaanden paalagde dem Hoveri, saa maatte Bønderne paa det Kapitelsgods, der var udlagt som Løn, ogsaa kunne udnyttes som almindelige Fæstebønder; og som Medlem af Kapitlet behøvede han ikke at nøjes med de faa Bønder, der sorterede under ham som Dekan, og uden at tage Hensyn til de andre Kanniker har han ogsaa brugt deres Bønder, disse Kanniker gik jo ikke derved Glip af deres sædvanlige Indtægter. Og især var der ingen Betæneligheder, da han havde et af den øverste Ejer udstedt Brev om Hoveripligt. Fra Kancelliets Side fandt man vel ikke blot, at Brevet var en Begunstigelse til dets øverste Sekretær, men tillige, at det faldt godt i Traad med den Politik, der allerede var indledet, og som gennem Indskrænkning af Kapitlets Virksomhed og Formindskelse af Jordegodset søgte at tilintetgøre disse Institutioner. Alligevel blev Uretten mod Bønderne lige stor. Man løste dem ikke fra deres gamle Herrer, men skaffede dem en ny, saa de skulde nu tjene to Herrer. Det var ganske imod al Ret og Billighed, at Bønder skulde gøre Hoveri, hvis det ikke stod i deres Fæstebrev eller hvilede paa gammel Sædvane. I Kirkestolen (Hovedbogen) er der anført, hvad Dekanen tilkom. Heriblandt nævnes Hoveriet ikke (se foran S. 92—94).

Det var 1607, Niels Krag begyndte at genopbygge Agerkrog, men det tog 3 Aar, før Bygningen stod færdig. Vi har set, hvordan han temmelig billigt fik fat i en Del af Byggeæmnerne; tillige ser vi, at han stadig er ude om sig og stadig bjerger sig adskilligt ved sin nære Forbindelse med Kongen. I November 1608 skriver Kongen saaledes til Caspar Markdanner, Lensmand paa Koldinghus, at Niels Krag maa for en rimelige Pris faa 8 gode Egetræer i Lenets Skove til

Bygningen paa sin Gaard. Markdanner skal udvise dem i Skoven nærmest Heden paa Steder, hvor der sker mindst Skovskade. — 1609 faar Kronens Bønder i Vester Herred — og der var dengang henimod 200 foruden Husmændene — Befaling til hver at køre et Læs Deler eller Tømmer fra Stranden ved Varde til Agerkrog. Det har været et ordentligt Vogntog! En Maanedes Tid efter fik Kronbønderne i Skast Herred »alvorlig Ordre« til en tilsvarende Kørsel fra »Selbergland« (Sjælborg ved Hjerting Bugt), hvor hans Skib var kommet ind med Sten og Tømmer; der loves dem Hjælp fra Vester Herred. I Foraaret 1610 skal Markdanner lade Koldinghus' Bønder føre en Skibsladning Tømmer fra Kolding til Stenderup.

Disse Antydninger maa være nok til at give en Forestilling om hvilken stolt Bygning, hvilken Herreborg det var, der i disse Aaringer rejste sig i Tistrup Sogn, men ogsaa hvilken Byrde de lange Kørsler har været for Egnens Bønder, og hertil kom tillige Kørsel af andet Bygningsmateriale, Haandlangerarbejde og Arbejden i Voldgrave for Gaardens Fæstebønder.

Men nu stod Borgen der ogsaa. Naar Krag havde saa travlt paa det sidste, saa har ogsaa det haft sin Grund: Borgen skulde staa rede til at modtage en Frue.

Vor øverste Kancellisekretær, en dygtig og energisk Embedsmand, sagde nu Hoftjenesten Farvel. Han tog Afsked for at holde Bryllup med sin udkaarne og saa søge Lykken herude i Vestjylland. Foran i sin Bibel skrev han: »Anno 1610 stod min Kones og mit Bryllup udi Aalborg. Gud unde os, at vi mue leve tilsammen, at vi mue blive Guds Børn«. ¹¹

Fruen var Jytte Styggesdatter Høeg. Brylluppet har været en stor Fest. Kongen var indbudt, men sendte Mandrup Parsberg til at repræsentere sig ved Festen.

I god Tid inden Brylluppet giver han ogsaa Krag Anvisning paa 3 Stk. Vildt og 3 Raadyr. Det har været en Slags »Send«. ¹²

Hvad det egentlig var, der efter 14 Aars Virksomhed fik ham til at opgive Tjenesten hos Kongen, ud over det at nyde Hvedebrødsdagene, ved jeg ikke. Maaske har det ikke været andet, end han vilde søge Ro og Fred. Og dog —! Det eneste, der saa vidt jeg ved er bevaret af den egetræssolide Herregaard, er to Sten, der nu er anbragt over Kaminen i Nørholms Spisestue. De bærer Niels Krag's og Jytte Høeg's Vaabener samt Aarstallet 1609. Paa den ene staar: »Was Gott fugitt, mir genugitt« (hvad Gud tilskikker, er mig tilstrækkeligt). Paa den anden staar samme Aarstallet, Krag's Navn, fædrene og mødrene Vaaben samt: »Ut ignis aula« (Hoffet er som Ilden!). — Hvordan er det da med Ilden? Det faar vi Besked om i en Indskrift paa en Gaard, som har tilhørt Niels Krag's ældste Søn, hvor ovenstaaende Sentens er fortsat: »... nec pene, nec procul« (staa hverken for nærved eller for langt fra!) ¹³. Kan være, Krag har syntes, at han var ved at staa for nærved! Ogsaa Sønnen fik jo sine Erfaringer om Hoffet!

Nu blev Niels Krag i Ro paa Agerkrog et Par Aar. Og Bibelen faar en ny Tilføjelse: »1611 29. August blev Otte Krag født paa Agerkrog om Morgenen mellem 4 og 5, og blev han ved Daaben indplantet i den kristne Menighed den 5. September. Gud unde ham at mue opvoxe udi Guds frygt. Hans Faddere var Mogens Krag (Farfaderen), Stygge Høeg (Morfaderen), Holger Ulffstand, Hans Lange (Naboen paa Nørholm), Kristence Krag og Karen Brockenhuus«. Sidstnævnte havde været gift med Otto Krag til Lunderup, der var død en Maaned's Tid forinden. Det maa være ham, der blev opkaldt.

Dette Barn er det, der vokser op til den Otto Krag, alle Danske kender lidt til, idet det var ham, der senere kom til at spille saa stor en Rolle og ved Stændermødet forud for Enevældens Indførelse blev Føreren for den danske Adel. Det var ved dette Møde, han spurgte Modpartiet, hvad de indbildte sig, om der ikke burde være Forskel paa en Herremand og en Bonde, og paa Slotsbroen havde han det kendte Sammenstød med Hans Nansen, hvor han spurgte denne, idet han pegede paa Blaataarn: »Kender I dette?« Og fik til Svar, mens Nansen pegede paa Frue Kirke med Stormklokkerne: »Ja, ved I, hvad der hænger?«

Under Kalmarkrigen fik Niels Krag Inspektionen over Forsvarsforholdsreglerne i Lundenæs, Riberhus og Bygholms Len. 1612 blev han udnævnt til Lensmand paa Øsel med Ordre om uopholdelig at rejse derover. Aaret efter blev han Landsdommer i Jylland med St. Hans og Asmildkloster i Len. Under Kejserskrigen beklædte han en betroet Stilling som Generalkrigskommissær ved Hæren. 1640 fratraadte han sin Landsdommervirksomhed og forlenedes med Lundegaard paa Mors, som han 1649 ombyttede med Aarhusgaard. Desuden ejede han Havreballegaard og Trundsholm. 1649 blev han optaget i Rigsraadet, kun nødig skal han have sagt Ja dertil. Han følte sig gammel og svag og sørgede over Landets Ulykker. 14. Maj 1650 døde han paa Havreballegaard. Jytte Høeg overlevede ham i 9 Aar.

Foruden Otte havde Niels Krag endnu 7 Børn, hvoraf et Par hører til vort Lands kendte Navne; men kun Otte blev født paa Agerkrog. I det hele taget var det jo ikke ret længe, Familien opholdt sig her. Krag søgte dog stadig at udvide Hovedgaardens Areal og samle mere Bøndergods omkring den. 1609

fik han saaledes ved Mageskifte med Kronen Hessel, der da kun var een Gaard, samt Lindinggaard og Mølle og et Bol i Tistrup. 1620 fik han, ligeledes ved et Mageskifte, fuld Ejendomsret over følgende Kapitels-gods: 1 Gaard i Snorup, 1 i Tynding, 1 Bol i Tistrup, 1 Gaard i Bjerremose, 1 Gaard og 1 Hus i Stundsigt for Gods i Andsager, Lunde og Ovtrup Sogne.¹⁴ — 1611 lod han »gøre« en smuk Prædike-stol til Tistrup Kirke; den er endnu i Brug.

Skønt Niels Krag var Aristokrat, egennyttig og haard mod sine Bønder, var der dog saa meget hos den Mand, man godt kan lide: hans Arbejdsiver, Pligttroskab, alvorlige kristne Sindelag, Fædrelands-kærlighed og historiske Interesse. Det er saaledes ham, der har skrevet den gamle Kancelliregistrant i Danske Kancellis Arkiv, som spænder over Tidsrummet 1480 —1545. Nyere Undersøgelser har vist, at det ogsaa er ham, der har forfattet den Vaabenbog, der findes i det svenske Rigsarkiv og ellers almindeligt betegnes som hans Søsters Christence Krags Vaabenbog, hende, der ogsaa er født paa Agerkrog og blev gift til Ølluf-gaard¹⁵. I Bogen finder man Tilføjelser af Otte Krags faste Haand, og det er ikke saa sært; for den Karakteristik, der ovenfor er givet af Faderen, gælder ogsaa, i forstærket Grad, Sønnen.

Maaske har Krag forbygget sig, i hvert Fald var han 1619 i en slem Pengeforlegenhed, saa hans Kreditorer og Kautionsister gjorde Indførsel i en Del af hans Gods. 27. Maj 1624 fik *Hartvig Kaas* til Møllerup Udlæg i Agerkrog, og Krag har da overdraget ham den, men vist ikke saa nær al Bøndergodset¹⁶. I alt Fald har Fru Sophie Below til Faarup faaet noget af det, heriblandt Hessel. De to ny Ejere kom straks i Proces, og det var egentlig Niels Krags Skyld. Han havde nemlig taget to Enge fra Hessel og lagt under

Agerkrog, men sikkert ikke med Bondens Samtykke. De Hessel Fæstere har vel ikke turdet gaa i Proces mod Krag, men nu, da de ikke længere har ham til Herskab, gaar Processen løs, og da Sophie Below beviser, at Engen har været brugt til Hessel i 30 Aar — er Kaas sikkert dømt til at aflevere Engene.¹⁷

Allerede 1625 solgte han Agerkrog til *Hans Skade*, Rolsøgaard i Mols, der lagde nogle Gaarde i Ølgod Sogn under Agerkrog¹⁸. 1632 købte Skade imidlertid Østergaard, Lyne Sogn, af sin Broder *Niels Skade*, og samtidig overlod han ham Agerkrog for Livstid¹⁹.

Niels Skade var en utiltalende Person. Paa Østergaard havde han gjort Skandale ved at leve i Løsegættighed sammen med et Kvindfolk, der havde tjent paa Gaarden og siden boede i et Hus i Sognet. Hans Hustru, Regitze Grubbe, sagsøgte ham herfor samt for Vold mod hende selv. Helt ærlig har han heller ikke været. Paa Agerkrog laa han jævnlig i Proces. Han maa være død sidst i Aaret 1638, omtrent samtidig med Hustruen, efter hvem man fragik Arv og Gæld²⁰.

Derefter har *Hans Skade* atter overtaget Agerkrog, som han overlod sin ældste Søn, *Niels Skade*²¹.

De fleste af denne Slægt, der har levet her paa Egnen, har ikke været tiltalende. Det er nok ikke for intet, de har baaret Fuglenavnet Skadel De »spradende Skader« kaldtes Slægten i det 17. Aarhundrede. Og det var vist den værste Spradebasse af dem alle, der nu kom til Agerkrog. Han havde i sin Ungdom studeret udenlands og var da havnet i et Gælds fængsel i Leiden. I den Anledning skrev Faderen følgende ualmindelig grove Brev til ham:

»Hilsen med Gud! Kære Niels Skade. Din Skrivelse haver jeg bekommen den 14. November, hvorudi jeg erfarer, som og tilforn kender dine Skælmsstykker og forbandede Coreller (Que-reller) samt bøffelske Gerninger imod din bedagede Moders og mit Raad. Du est som den forlorne Søn, der gjorde sin Fader alle Tide imod, saa Gud give, at Pestilence slaa din Hals i to for stor Hjertesorg, du haver gjort os arme Folk. I den Stund man kunde have spurgt, at du forholdt dig som en brav Kavaler der under din Herres Kompagni, saa har du indlogeret dig i Leiden i Holland og ladet dig som en stor Monsieur traktere paa Herrevis og tænker ikke paa at blive hos din Herre i Marken, dér lære at gøre god Slagtordning og føre dit Folk i Marken. Det giver Ære og Reputation og ikke at ligge til Leiden i Holland og fylde din skælmske Vom med Vin og Tyskøl, da vi andre i den Sted maa drikke tyndt Øl og danse ved Tællelys i denne gode Jul. Sid nu der saa længe, til du lugter, og Fanden føre dig derfra for stor Hjertesorg, du gør os gamle Folk. Jeg haver vel sat i Aar paa din elementske Skælm baade Klæder og rede Penge over 100 Rdl., som er dette Aars Indkomst. Din Bøffel skal tænke, at vi ikke har uden en halv Snes Bønder, og dem kan man ikke flaa Huden af for din elementske Skælms Skyld. Dertil mener du vel, at vi kan sk... Penge for at fylde dig med, saa Gud slaa din Skabhals til Døde. Jeg og din Moder haver raadet dig gode Raad, men du haver dem ikke mere agtet, end en Hund kunde gøre af dig. Betænk Tølper, Æsel, Bernhäuter, kan jeg skikke dig til Leiden at dominere og komme dog en raa Tølper hjem igen? Lav det saa, din Fugel, at du lægger dig nogen Ære ind igen for den store Spot, dig overgaar. Se den store Skyllehans til Kansler og flere store Herrer, de fik ikke uden 200 Rdl., da de rejste udenlands, men forholdt dem som ærlige og fattige Soldater, var deres egne Navne ej bekendt og bad undertiden om et Stykke Brød. Din Skabhals, gør du ligesaa, saa vil Gud hjælpe dig, og vær ikke dit Navn bekendt, men lad dig kalde Niels Rasmussen, Peder Nielsen eller Ole Pedersen, saa gjorde Hartvig Kaas og andre flere Kavallers. Naar du igen som en brav Kavaller kommer hjem, faar du vel din rette Reputation igen. En ærlig, fattig Soldat holdes i Ære, men en lumpen Hund, Dominerer, Fyldevom, Sværmbroder, Skyllehals, som du est, foragtes hos forbandigt Folk. Mit Hoved kan ej længer taale at skrive din forbandede Krop til. Vil du nu enten rejse ad Ostindien, gør du da det, hvilket Fanden du vilt. Se du dertil, enten du bliver Ritmeister, Dansmeister, Kedelflikker, Hegtemager, Lyg-

temager, Børstenbinder, Skoflikker, Sosnider eller Rakker. Gør du det, og far Fanden i Vold! Gud befalet!

Af Rolfsgaard d. 16. Decbr. 1636. Hans Skade.

P. S. Skriv du Hans Sørensen i Storehus dine Fagter til og ikke mig, din Dromedarlus²².

Som bekendt gør Galde flydende Tunge! Man maa ogsaa indrømme, at den gør flydende Pennefjer!

Faderen har dog taget mod den forlorne Søn, og nu sad han altsaa paa Agerkrog. Men her kom han meget galt af Sted, idet han 1642 blev tiltalt for at have aflagt Mened i en berygtet Sag, der var anlagt mod Niels Arenfeld, der vilde forgive sin Hustru. Skade dømtes til Landsforvisning i 20 Aar. Da han imidlertid søgte om Benaadning, og det af Brevet fremgik, at han ikke var rejst, befalede Kongen 1643 Rigets Marsk at føre ham til København i Forvaring. Han sattes saa en Tid i Blaataarn. Den gamle *Hans Skade* maatte da atter overtage Agerkrog, mens Sønnen efter Benaadning paany kom til Vestjylland, hvor han først synes at have opholdt sig paa Østergaard, men derefter paa en Gaard i Mosbøl, hvor han døde 1657, og hans Søkende skyndte sig at frasige sig Arv og Gæld efter ham.²³

9. Marts 1647 solgte Hans Skade Agerkrog til Rigsraad *Iver Vind* paa Nørholm. Dette blev skæbnesvangert for Agerkrog som Herregaard. Vind nedbrød omtrent hele Hovedbygningen og anvendte Materialet til Bygning paa Nørholm, hvor to Fløje, hver paa 2 Stokværk, skal være bygget heraf. Ved samme Lejlighed er de to førnævnte Kaminsten nok kommen derover. Dog er en Del af Borgegaarden paa Agerkrog vist bleven staaende. Endnu 1677 var der 4 Ildsteder paa Gaarden.²⁴

Ved Skiftet efter *Iver Vinds* Død 1658 arvede Datteren *Karen Agerkrog* og bragte den til sin Mand,

Preben v. Ahnen til Fossum i Norge. Han havde Gaarden med Assenbæk Mølle udforpagtet til Th. Lauridsen.²⁵ — 31. Juli 1668 solgte han Agerkrog, takseret til 32 Td. Hartk., til sin Svoger Chr. Vind paa Nørholm. I Handelen medfulgte Assenbæk Mølle, 3 Ejendomme i Snorup, 4 i Tistrup, 5 i Hoddeskov, Abilhede, Karlsgaarde, 1 Gaard i Gravlund, 1 i Skamstrup og et Gadehus i Strellev Sogn.²⁶

Imidlertid døde Chr. Vind allerede 1577. Nørholm Gaard og Gods deltes da mellem Enken, *Mette Krabbe*, og Ægteparrets eneste Barn, *Karen*, der blev gift med Chr. Bille til Dybæk i Skaane. Derved kom Bille til at eje Agerkrog. Han bortfæstede de $\frac{2}{3}$ af den til en Adelsdame, det var gaaet tilbage for, nemlig Helle Mormand, Chr. Nordbys Enke til Lunderup. Den ene Tredjedel havde Knud Steffensen i Fæste. Chr. Bille kom i økonomiske Vanskeligheder, og 1684 og 86 blev der gjort Indførsel i hans vestjydske Gods. *Mette Krabbe* var blevet gift med *Fr. Lützow* til Visselbjerg. Ogsaa de maatte udlægge deres Part af Nørholm for Gæld, og det lykkedes da Landsdommer *Jens Lassen* til Grubbesholm at faa det hele samlet, hvorved Agerkrog atter blev underlagt Nørholm og blev fra nu af kun regnet for en Fæstegaard. Den blev drevet af 3 Bønder — idet Helle Mormands Part vistnok allerede ved hendes Afgang blev delt mellem to.²⁷

Under den dygtige og energiske *A. C. Teilmann*, der gjorde Nørholm til et vestjysk Storgods, skete der en Forandring heri, idet han i alt Fald pro forma ophøjede Agerkrog blandt de fri Hovedgaardes Tal. Det var kun en lille Begivenhed, der kom til at give Stødet dertil. Sammen med andet Bøndergods var Agerkrog taget med i Inddelingen til Soldaterhold. *Teilmann* søgte da 1774 om Fritagelse herfor, for

Agerkrogs Vedkommende med den Begrundelse, at det var en gammel Sædegaard; men han fik Afslag. Teilmann hørte til den Slags Mennesker, som ikke nøjedes med halvgjort Arbejde, men naar de engang har sat sig noget for, yderst sjældent giver op. Og han fik da udvirket, at Amtmanden skulde undersøge, om det var en adelig Sædegaard, og hvis saa befandtes, skulde den være fri for Soldaterhold. Man kom til det Resultat, at Agerkrog nok var en Sædegaard, men »ukomplet« (den havde ikke de 200 Td. Hartkorn Bøndergods, som skulde til, for at den kunde være skattefri). Den skulde da holde 1 Rytterhest og iøvrigt være fri. Samtidig fandt man, at skulde Agerkrog regnes for en ukomplet Sædegaard, stod den i Restance med Consumptionsskat siden 1760. 1775 fik Teilmann da en Regning paa Skatten, rimeligvis sammen med et smørret Grin fra Myndighederne. »Den ler bedst, som ler sidst«, maa Teilmann havde tænkt og tog 200 Td. Hartkorn Bøndergods af alt det, han havde samlet sammen under Nørholm og lagde det under Agerkrog, og endda var der mere end nødvendigt tilbage, for at Nørholm og hans anden Gaard, Lunderup, kunde vedblive at være komplette. Nu forsvandt Smilet nok hos Skattemyndighederne! Dette her var ikke Meningen, og man gjorde saa Forestillinger om, hvordan Bøndergodset burde være, og forlangte flere Beviser for Agerkrogs gamle Rettigheder. Teilmann klarede det alt sammen, og endelig 17. April 1780 fik Agerkrog med Assenbæk Mølle bevilget Skattefrihed som andre Hovedgaarde. Med Mølleskyllden udgjorde dens Hartkorn nu ialt 15 Tdr. I Matriklen 1688 var Gaardens Hartkorn 10 Td., 7 Skp., 1 Fdk. og Møllens 4 Td., 2 Fdk. — 1790 indgik den sammen med det øvrige Gods i det af Teilmann oprettede Stamhus: Nørholm, Lunderup og Agerkrog.²⁸

Da Justitsminister, Kammerherre *C. P. Th. Rosenørn-Teilmann* havde overtaget Stamhuset, afhændede han efterhaanden meget Fæstegods. Af Agerkrog, der 1841 var blevet udskiftet mellem de tre Bønder, var de to Gaarde allerede solgt, og det paatænkte at sælge den tredie, da Kammerherren kom i Tanker om, at Stamhusets Navn jo var Nørholm, Lunderup og Agerkrog, saa burde dog noget i det mindste forblive i dets Eje; denne ene Gaard blev da ikke solgt²⁹. Det skete først efter, at Stamhuset var overgaaet til fri Ejendom, og dets sidste Ejerinde, Frk. *I. K. Rosenørn-Teilmann*, i 1929 var afgaaet ved Døden. Den solgtes da til Fæsteren Bertel Bertelsen.

Det gamle Agerkrogs Hovedbygning har staaet paa Gaardejer H. C. Hansens Grund, umiddelbart øst for de to Agerkroggaarde, der aabenbart endnu ligger omtrent paa den gamle Ladegaards Plads, og hvor ogsaa den tredie Gaard laa indtil for faa Aar siden, da den blev udflyttet. 1857 noterer H. C. Hansens Bedstefader, H. C. Andersen, i sin Regnskabsbog, at han har avlet 10 Kærve Byg i »Dammen paa Borggaard«. Denne Dam har vist været en Rest af Voldgravene, der endnu var kendelige 1768, og hvoraf lidt kan spores endnu.

1) O. Niensens efterladte Samling Nr. 16 i Stednavneudvalgets Arkiv. Kronens Skøder. 2) H. Pedersen: De danske Landbrug. 3) Markbogen 1683. 4) Kolderup Rosenvinge: Gamle danske Domme I 127 f. 5) Kancelliets Brevbøger. 6) Adels Aarbog 1927, do. 1899, 265 ff. 7) Jyske Samlinger X, 5. 8) O. Nielsen: Skast Herred, 216. 9) Biografisk Lexikon. Kancelliets Brevbøger 1603 12/5, 1604 17/11, 1607 16/4, 10/9, 20/10, 26/10, 1608 3/2, 6/2, 1609 9/5, 28/6, 1610 13/5, 13/7. 10) Do. 1608 2/11, 1609 9/5, 25/6, 1610 13/5. 11) O.

Nielsens Sml. Nr. 16. 12) Kancelliets Brevbøger 1610 11/9
13) I. K. Rosenørn Teilmann: Lidt om Nørholm. 14) Kronens
Skøder. 15) W. Christensen; Nogle Slægtbogs- og Vaabenbogs
Undersøgelser, Personalhistorisk Tidsskrift 9. Rk. II. 16) O. Niel-
sens Sml. Nr. 16. 17) Viborg Landstings Dombog C 1624, p. 659.
18) Lundenæs Lensregnskaber 1627, Bilag. 19) Viborg Landstings
Skøde og Panteprotokol. 20) Landstingets Dombog C. 1635, p.
99 b, 119. 21) Adels Aarbog 1915, 485 ff. 22) Bering Liisberg:
Fra gamle Dage, 24 ff. 23) Jyske Samlinger VIII, 298, hvor Skade
dog forveksles med Farbroderen af samme Navn. Adels Aarbog
1915, 415 ff. 24) O. Nielsen: Kort Fremstilling af Nørholms
Historie. I. K. Rosenørn Teilmann: Lidt om Nørholm. Amts-
regnskaberne. 25) Matriklen '1664. 26) Landstingets Skøde- og
Panteprotokol Nr. 10,4. 27) John M. Møller: Slaugs Herred, 44.
Landstingets Sk. og Ptpr. Nr. 20,200, Nr. 39, 49, Nr. 40,111, Ma-
triklen 1688. 28) A. C. Teilmanns Registrant, Nørholms Arkiv.
29) I. K. Rosenørn Teilmann: Lidt om Nørholm.

Varde Syssels Kirkestol.

Af H. K. Kristensen.

(FORTSAT)

Vester Horne Herred.

Janderup Sogn.

Kirkekornet 19 Ørte, som Marinne Heboes haver Fæste paa i sin Livs Tid; men naar hun dør og afgaar, da er hun (Tienden) mere end dobbelt saa god, og findes en af de bedste Kirker udi Varsyssel. Kirken har 1 Bol i Jannderup, skylder aarlig 10 Sk. 2 Album, Dekan 1 Mk. med anden Herlighed. 1 Bol i Hillersleff, Jenns Rash bruger, $\frac{1}{2}$ Mk. og Dekanen Forbedelse 1 Mk. med anden Herlighed. I Vester Vrøgum 3 Ottes Land med en Toft, ganger $\frac{1}{2}$ Ørte Korn af. 1 Ager paa Kierup Mark 8 Skp. L., fra Nørdige og til Synderdige og op til Kierkevej. 2 Læs Eng øster i Nylann til S. Nickolaj Alter. 4 Læs Eng i Flødegaard. 2 Læs Eng i Hollmhaffue. Simonn Johannsenn gav Kirken 2 Læs Eng hos Kirken. Kirken har i Billom Enge 3 Læs Eng. 1 Toft, 8 Skp. L., skylder 2 Skp. Korn aarlig. (Denne Post er den sidste paa Siden; men nederst i Hjørnet til højre er der skrevet et »M. H.«, antagelig en Paamindelse om Marine Heboes). I Kierup Mark 2 Ørte Land og ganger 1 Ørte Korn, naar den bruges. 1 Læs Eng og 2 Skp. paa Steenhyff (Stenhøj). 4 Læs Eng i Aaell Enge

og 2 Skp. L. paa Brørup Mark. 2 Enge i Kielst Enge. Item Niels Nielson i Hillersleff 26 Læs Eng. Niels Jennson i Hillersleff 20 Læs Eng. Olluff Laugsønn. 10 Læs. Jørgen Laugsønn 10 Læs. Item Mergrette Niskonne 13 Læs Eng. Søffren Simonsønn 10 Læs. Jørgenn Søffrennsøn 20 Læs. Hanns Hannsen 20 Læs. Lauge Hannsenn 30 Læs. Fru Marine Ehnelds 20 Læs. Bertell Eysønn har Eng for 3 Sk. Jep Eysønn 2 Læs Eng i Owe. 1 Eng vesten Owevad Sande. 3 Ørte L. paa Jannderup Mark. 2 Læs Eng i Haffuer Kier. 2 Læs Eng liggende sønden paa Strenge i Jannderup Enge. 18 Læs Eng i Hillersleff Aae Enge. Kirken har en Lavhævd, som M. Jacob (Hans) Suaning har laant Marine Heeboes, tiltroer hende, naar paaæskendes vorder (1), som hun begærede at forsvare Kirkens Ejendoms med, efter M. Jachobs Sedels Lydelse. (Jannderup Kirke var indviet til St. Nikolaus, Nikolaj).

Billem (Billum) Sogn.

Kirkekornet 17 Ørte. I Billom Mark 10 Ottes L. I Jannderup 2 Agre, 8 Skp. L. I Kierup Mark 3 Agre 1 Ørte L. 2¹/₂ Læs Eng i Jannderup Stien Enge. 4 Agre i Hiullsmat 8 Skp. L. 4 Læs Eng i Kiells Krog. Nok item 2 Læs Eng. I Kiells Krog 40 Læs. Enge i Østerenge, Mads Hannevonng bruger. 2 Læs Eng i Jannderup Enge. Søren Bundessenn har Kirkeenge for 1 Mk. Kirkeværger har Enge for 2 Mk. Enge i Øster Enge, som Olluff Bodsenn bruger. I Vrøgum Mark 7¹/₂ Ørte L. og 1 Toft for 8 Skp. Korn. Item Boe Lauridzen har Jord paa Terp (Billumtarp) og Kiells (Kjelst) Mark. 4 Læs Eng i Smaa Enge, Christen Madsen 1 Eng for 7 Sk.

Aaell (Aal) Sogn.

Kirkekornet 21 Ørte. Kirkens Bol 4 Skp. Byg, som han (Fæsterne) holder Kirkegaardens Dige ved Magt for, saa længe som Provsten vil. Dekanen 1 Mk. For

bedelse med anden Herlighed. Nok af løse Enge, som ligger til samme Bol 10 Sk. 2 Alb. Kirken har 6 Skar Eng i Holm, Aall Præstegaards Eng paa Sønderside. 4 Læs Eng sammesteds, Nis Lassenn i Vejrs næst norden ved. 2 Læs Eng i Lillestaffs Eng, Aall Præstegaards Eng paa Sønderside. 2 Læs ibm. mellem Tomas Michellsenns og Boe Anndersenns. 4 Læs Eng i Giest, Christenn Juell paa begge Sider. 6 Skar Eng i Stauffus Eng. 2 Læs Eng i Engkier hos Nis Lassønn i Oxbøll. 2 Læs Eng i Branndkrog. 4 Læs Eng i Billem Enge. 2 Læs Eng, som Christenn Pedersenn i Bore bruger. 2 Læs Eng paa Øster Vrøgum Mark, Hanns Winntersønn har. Snebis Eng, er 18 Læs Eng, Aall Præstegaards Eng paa Nørside og Christenn Pedersønn i Bore paa Sønderside. 20 Læs Eng, som Jenns Juell til Hisellmed bruger. 1 Læs Eng i Barup Krog paa Dabe, Christen Piersen har. 1 Eng, Lauge i Othum har. 2 Læs ved Borup, Clemmend Lassønn har. 4 Læs Eng i Birchbech, Tamas Togellsen har. 5 Læs Eng, Mathis Niellsøn har. 6 Læs Eng, Hanns Christennsønn i Borsmose (Børsmose) har. Item Birchebech Eng 2 Læs, Anntonius Simonnsønn har. 2 Læs Eng, Clemmend i Borre har. 3 Læs Eng, Jep Piersønn i Wester Vrøgum har. 2 Læs Eng i Kragkier, Lauridtz Tomsen har. 3 Læs Eng, Michel Søffrennsønn har. Item I Eng i Kalsgaarde (Karlsgaarde) Mark i Øse Mark og ligger til en Gaard i Shannar (Skonager), som giver Skyld til Aall Kirke (af Engen). 8 Læs Eng i Hollm, som Troells Niellsønn har. 2 Læs Eng paa Trennge. 4 Læs Eng under Muosewraa. 4 Læs Eng i Lanng Eng. 1 Læs Eng i Kragkier, Christenn Pedersønn har. 1 Eng i Hollm, Chlemmend Thombsen har. 1 Læs Eng, Kae (Karen) Knuds gav til Kirken. 4 Læs Eng, som ligger langs ved Sckifftrøb. 2 Læs Eng under Borrup, Maths Niellsøn har. 1 Eng i Torstrup Enge.

Hoo Sogn.

Kirkekornet 4 Ørte. Et Sognevidne, at Præsten skal holde Vin og Brød til Hoo Kirke for nogle Enge, han bruger, under Dato 1528 Domminica oculj. Kirken har en Eng sønder i Rødich, Jep Olluffsenn i Oxby har, Simonn Tordsen paa Sønderside og Jep Bertellsenn paa Nørside. Eng paa Taffle, Adtzer Terchellsønn bruger, Niis Ostersenn paa Nørside og Tord Michellsen paa Østerside 1 Læs. 1 Eng i Oxby Enge, Tomas Mickellsønn paa Sønderside og Nis Torsen i Nørside 6 Læs. 1 Streng, 2 Skp. L., ret vesten Kirken. 4 Skar i Hollm 1 Læs, Jep Jennsønn paa Nørside, Nis Lassenn paa Sønderside i Adtzers Haffue. »Enge og Ager, som Tuøer haver (denne Jord maa omfatte de følgende 11 Poster): 4 Læs Eng i Ringstøfft, Maldte i Oxby paa Sønderside og Peder Hannsenn paa Nørside. 2 Agre i Pyt. 1 Ager norden Fofuellaall. 2 Agre nordvest Kirken (Plads til Navnet, men det mangler) ved Kirken. 2 Skp. L. vesten i Muost, Simon Tuordsønn paa Nørside, Frannds Piersønn i Hoo paa Sønderside, kaldes Tofftland ved Degnen. 2 Agre norden Termenn Pedersønn. 8 Læs Eng sønden Oxby Kirke, som Kirken stod tilforn. 1 Læs paa Tafflø, Mads Jennsønn i Hoo paa Vesterside, Mads Nielsen i Oxby paa Østerside. 12 Skar paa Torne Tofft, Nis Søffrennsøn paa Sønderside, Jep Bertellsen paa Nørside 4 Læs. 10 Skar Eng østen Gaswonng, Præsten paa Nørside, Nis Søffrensen paa Sønderside 3 Læs. 7 Læs Eng i Ringstøfft. —

Nis Torsen har Kirkens Ejendom, skal give Skyld til Hoo Kirke.

Mads Terckellsenn i Hoe har Vand Eng, Hanns Hannsønn paa Nørside, Nis Tuorsen paa Sønderside 18 Sk. Jenns Mathesenn 6 Skar Eng mellem Hoo Diger, Adtzer Terckellsenn paa Nørside og Tords Søn-

ner paa Sønderside. Mete, Peder Mathsens, har 3 Læs Eng, 5 Skar i Hoo Enge, Tomas Piersenn i Hoo paa Nørside og Nis Piersenn paa Sønderside. 6 Sk. Clemand Lasenn i Borup har en Ager kaldes Jis Ager 3 Sk. Bachenn Søffrensenn 3 Stk. Enge, giver 10 Læs, den ene kaldes Heste Eng paa Hallm, en anden Korssett.

(Oksby Kirke er flyttet flere Gange, Af foranstaaende ser vi, at Kirken er flyttet før 1608, og at den ældre Kirke har ligget ved Siden af en Eng. Mellem 1716 og 30 maatte Kirken atter flyttes. Sandflugt havde ødelagt den. Den nyopførte var ligesom den forrige — »Kirken med Straatag«. 1770 maatte den graves ud af en Klit. Den blev 1891 afløst af den nuværende Oksby Kirke; den forladte, ensomme Kirkegaard er fredet og er et ejendommeligt og gribende Sted).

Oxeby (Oksby) Sogn.

Kirkekornet 9 Ørte. 12 Læs Eng, Jes (Jens) Juell havde og nu Gunder Bachenn. 3 Læs Eng paa Plaaedt norden Rogell. 2 Læs Eng i Ris Eng, Mads Adser sønn paa Vester Side og Frands paa Østerside. 1 Læs Eng paa Mos Hollm. $\frac{1}{2}$ Læs Eng paa norden Borup Ager 3 Skar. 1 Læs Eng i Staffuens Eng. 2 Læs Eng i Strenge norden Røgell Veill (Vase), Bachenn Søffrensenn paa Østerside, Hanns Niellsenn og Annders Anndersen paa Vesterside. 1 Eng i Hollm 8 Læs. 6 Læs Eng i Oxeby Enge under Kaarset, Bachenn har. 2 Læs Eng paa Hest Eng ligger til Hoo Kirke. 2 Læs Eng paa Rings Tofft ligger til Hoe Kirke. 1 Læs Eng paa Hyrsted, som Maae Niskonne i Outrup gav til Kirken. 2 Læs Eng i Muosevraa Enge østen Peder Jennsens Hus, som Niels Niellsenn i Oxby gav til Kirken. 1 Ager østen Knuds Hus 1 Skp. L. Kirken har 1 Part, 3 Læs, i Giest norden Muose Eng. 6 Skar Eng for Røgellstød Ager og 12 Skar ibm. 2 Læs Eng

sønden Røgell. 2 Læs Eng ved Borup Ager. Peder Piersønn har af Kirkens Ejendom for 1 Mk. 1 Ager paa Jis Ager, 6 Skp. L. 1 Ager paa Kierr Ager 6 Skp. L. 2 Agre paa Kierager 6 Skp. L. 9 Skp. L. paa Borupmarch, Christenn Madtzsønn gav Kirken. Bachen Asmussenn gav til Kirken 8 Skar Eng i Broshifft. 1 Ager paa Wejrsø (Vejrs) Mark $2\frac{1}{2}$ Skp. L. Jep Boesenn 1 Eng 2 Sk. Niis Pallesenn i Vejrs 1 Ager norden paa Taffuell $3\frac{1}{2}$ Skp. L. 1 Læs Eng paa Taffuell. Gunde har Jord for 6 Sk. engelsk. Peder Karlsen gav Kirken 2 Læs Eng med saa Skel, at den som bruger Gaarden skal give 6 »Enngellst« (Engelsk) deraf. Item Gunde i Veyers 1 Læs Eng, næst Arvinger skal bruge det. Item Jes Paffue Degnn har Kirkens Ejendom. Jes Nielsenn og Jenns Dynnesønn har 7 Skar Eng under Kaarsset. Item Jørgenn Michellsenn i Oxbøll paa Nørside og Mads Bertellsenn paa Sønderside. Hanns Laursenn og Powell Piersenn har 12 Læs Eng, som ligger sønden Kaarsset og sønden ved nordligste Daab.

Henne Sogn.

Kirkekornet 18 Ørte, og naar Simonn Gammelltofft afganger, skal han give aarligen 19 Ørte efter sit Fæstebrevs Lydelse. Item Kirken har Siellgiffit Jord udi Henne Sogn, som Præsten har 6 Ørte og 6 Skp. Korn af for Fredagsprediken, og Dechenn al Herlighed af forne Jord. Madtz Olluffsenns Gaard i Stagsø (Stavsø) skylder 6 Skp. og 4 Skp. af den anden der sammesteds. Item paa Hostrup Mark til Jordskyld 3 Skp. L. og 12 Skar Eng der sammesteds 14 Sk. Jord paa Hennebjerg Mark skylder 8 Skp. Korn, og 1 Eng i Vesterkier 16 Skar. Jord paa Dyrreby Mark 8 Skp. Rug og 2 til Billum Kirke. Jord paa Fide Mark, som kaldes Sillgiffit, skylder 1 Ørte. Jord paa Klinting Mark 12 Skp. Korn. 1 Eng i Vesterkier 12 Skar. 1 Eng i

Trannmouse 12 Skar. I Annager paa Fuells Kier 18 Læs Eng. I Bull Kier 4 Læs Eng. I Tier Eng i Agre Ager 24 Læs Eng. 1 Eng paa Nyrbierge 4 Læs. 1 Fjerding i Leestrup 4 Læs. 1 Eng paa Tot Eng 8 Læs. 1 Fjerding i Leestrup 4 Læs, Gunde haver. Jes Jørgensen, Knud Gødesøn, Christenn Niellsenn har Siellgiff Jord paa Klinntinng Mark og 1 Læs Hø skylder 1 Ørte Korn. I Lønne Lanng Ennge 10 Skar 8 Læs. Under Huolskier 3 Skar. Paa Øgne i Arnager 5 Læs. 1 Fierding vesten Teersiig. 1 Eng paa Nyshiftt i Huelps Kier, Nis Mickellsenn bruger. Paa Tot Eng 16 Læs. Paa Giering i Arnager 4 Skar. 2 Læs i Lønne Lanng Enge. 1 Ager paa Foellsbierg. 1 Eng paa Foells Kier, 6 Læs Peder Søllsønn havde. 1 Eng paa Linnds Kier 2 Læs, Christenn Karllsenn havde. 1 Ager paa Fide Mark neden Knud Annderssøns Gaard, 8 Skp. L. 2 Skar Eng i Lønne Lanng Enge, Niells Hannsenn og Hanns Simmonnsen havde.

(Simon Gammeltoft er formodentlig Kirkeværge, der, saa længe han er det, har Tienden i Fæste paa billige Vilkaar. Sjølegiftsjorden er i den katolske Tid givet til at holde Sjølemesser for, saa afdøde kunde udløses af Skærsilden. Efter Reformationen gav Kristian III Præsten 6 Ørte Sjølegiftskorn, mod at han saa skal prædike Guds Ord for Folket hver Fredag om Vinteren, naar Almuen søger Henne Birketing, lige ret ved Kirken. Den Gang var det ikke Præsten, men andre Mænd i Sognet, der svarede Afgiften og altsaa maa have haft Jorden; senere kaldes det øvrige Jordskyldskorn ogsaa Sjølegiftskorn).

Outrup Sogn.

Kirkekornet 22 Ørte. Kirken har 6 Læs Eng paa Wig (Landsby, nedlagt ved Heriegaarden Søviggaards Oprettelse 1639) Mark, som hedder Kieropvad og er afstenet fra de smaa andre Kirkeenge. Agerjord paa

Rotarp Mark, skylder aarlig $\frac{1}{2}$ Ørte Korn. 2 Ægre paa Tordbøll Mark østen Vejen, 4 Skp. L. 1 Ager paa Gammellgaards Mark paa Offuer Hede Ager $\frac{1}{2}$ Ørte L. Jes Nielsen har Kirkens Enge. I Vedtarp Enge 1 Eng. Paa Allersleff Mark Ager og Eng for $1\frac{1}{2}$ Ørte Korn. Ager og Eng paa Outrup Mark 6 Skp. Korn. Kirken har en Gaard, som Niells Degenn paabor, skylder aarlig 1 Ørte Korn, til Præsten $\frac{1}{2}$ Ørte. 1 Eng hos Doropwad. 1 Eng paa Siøgaards Mark (Søsgaard blev nedlagt ved Søviggaards Oprettelse). Ager og Eng i Vedtarp Mark, skylder aarlig 1 Ørte Korn, med Herlighed. 1 Eng i Narkier mellem Peder Søffrensens og Søffrenn Ibssenns Eng. 1 Eng ibm. ved Øster Lannd, mellem Bertell Niellsønn og Niss Jennsøn. 1 Eng i Nør Kier, 8 Læs, mellem Madtz og Eshe Niellsenn. 2 Ægre i Outrup Mark næst østen hos Præstens Ager ved Degeer. 1 Ager i Owtrup Toft, som endes paa Nis Hannsønns Herberg. 2 Ægre i Schyhede Toft næst ved Kirstine Laskonnes Gaard. Kirken har 1 Bol, som skylder $\frac{1}{2}$ Ørte Korn, Præsten har halv Skyld. Kirken har 1 Eng i Totenng næst norden Christenn Tombsens Eng i Lønne, som er 3 Skar. 1 Ager paa Nørhede Ager $\frac{1}{2}$ Ørte L. og 2 Ægre til Kirkens Bol. 1 Eng paa Vester Kier i Synnderborch Mersh $5\frac{1}{2}$ Skar er 20 Læs. 1 Ager, Jep Hannsønn har. Jep Slettis Ager og Stor Anndet Ager paa Helltofft Mark, som Christen Jepsenn havde. Eng i Wigmarck, som Niels Lambertsøn havde.

Lunde Sogn.

Kirkekornet 17 Ørte. Kirken har en Gaard i Lunde By, som Jes Winntersønn iboede, skylder aarlig 3 Ørte Korn og $\frac{1}{2}$ Ørte af en Eng, som hører Kirken til og ligger til samme Gaard og kaldes Schamschiff, fæstes af Provsten, 1 Eng i Tonng Eune (Lundtang) 4 Læs. I Vedtarp Enge 1 Læs. I Wester Kier 18 Læs Eng,

som Præsten har for Vin og Brød. 14 Læs Eng i Schamshiff. 6 Læs Eng i Aae Enge. 20 Læs Eng i Schamshiff. 4 Skar Enge i Aa Enge. Kirken har sønder paa Wester Kier 30 Læs Eng næst ved Hodum Eng, som Mads Olluffsønn skiftede med Kirken for Agerjord paa Tarpmark, aarlig 2 Ørte Korn. 1 Læs Eng østen Præsten. 1 Læs Eng vesten i Synnder Kier. 7 Skar Eng i Synnder Enge. 1 Ager i Schiellsbøll Mark 1 Ørte L. I Borrup Mark 22 Skp. L. og i Dybwad Mark. 1 Ager i Dybwadmark norden Tords Dige. Hos Kirkegaarden 1 Ørte L. i Lang Ager. 1 Ager norden paa Krop. Jord paa Hennebjerg Mark 1 Ørte Korn. 24 Læs Eng, ganger 4 Mark deraf. 2 Agre ved Tonngwad paa Allersleff Mark. 18 Læs Eng Wester Lanngkier, som løber paa de Ellbuske. 3 Læs Eng i Tonng Enge østen Graabenn (Grøften). I Dyrreby Mark 1 Ager. 1 Læs Eng i Owtrup Mark. 2 Skp. L. i Lunde Mark ved Troager. 1 Stk. Jord sønden i Oegaard $\frac{1}{2}$ Skp. L. Item Elle Tygis gav alt sit Gods i Frøstrup Mark og andet Steds i Lunde Sogn for sin Gæld til Kirken.

Nebell. (N. Nebel) Sogn.

Kirkekornet 18 Ørte. 1 Eng i Bollkier 3 Skar vesten Jordbro, M. Niels i Eeg paa vester Side. 8 Skar Eng sammesteds. 1 Læs Eng i Giest, kaldes Høllpøt, Nis Ostensen i Eg. »2 Læs Eng i Giest, som er Knuds ligger næst østen« (ufuldstændigt?). 1 Eng kaldes Groff Eng, 3 Læs, ligger norden Følling Krog, som er Knuds næst sønden til, og Hanns Niellsønn paa Norside. 1 Læs Eng i Følling (Følling?) Krog, Hanns Nielsen paa øster Side og Suend paa vester Side. 4 Læs Eng, kaldes Dig Eng, Jenns Barrefoed paa Østerside. 1 Læs Eng i Bremsiig, som Jenns Barrefoed ligger paa Østerside. 1 Læs Eng i Bollkier, Suend paa Øster- og Hanns Niellsenn paa Vesterside. 1 Eng 8

Læs, kaldes (Navnet er ikke blevet skrevet). $\frac{1}{2}$ Læs Eng ibm., som løber paa Knud Stygis Eng. 1 Læs Eng hos Scharindweill, som Her. Tyge ligger vesten hos. 1 Læs Eng paa Biagerbro, Mikkel Thomsenn paa Østerside. 5 Skar Eng paa Fierdingg, som Annders haver. 5 Læs Eng paa Isinng, ligger vesten Huollgrob. 2 Læs Eng paa Isinng, Suenne Jennsøn paa Østerside. 12 Skar Eng ibm., i Eg ved Knud Stiige (Stygge). 7 Skar Eng ved Ruudgrob, som Terchell Lauridtzen ligger østen i Eg hos. 21 Skar Eng næst op til Terchel Lauristzønns Eng. 18 Skar Eng østen Bullkier, Jep Tombsenn i Eg. I Biagerbo 2 Læs. 5 Læs ibm., som Hr. Tyge ligger paa Østerside og Fru Zidzell paa Vesterside. 8 Skar Eng under Browe Vej. 6 Skar Eng østen ved Seengepøt og østen Bollkier Jordbro. 10 Skar Eng liggende næst Østen i Eg ved Børll. 18 Skar Eng norden ved Rudegrob i Eg med Terchell Lauristsenn. 1 Læs Eng i Lillde Fellingng Krog i Eg ved Hr. Tygis Eng. 4 Læs Eng i Seding Lanng Enge, i Eg østen ved den Eng til den grob (Fejlskrivning for Gaard) vesten i Staffuenns, som Jenns Niellsønn ibor. 6 Læs Eng i Fierdingg, som Jes Niellsønn i Kolle gav Kirken. $\frac{1}{2}$ Ørte L. paa Ner Kiercheager næst Vejen, som kom fra Met Niskone. 1 Eng paa Grob Eng i Synnderborch Mersk, som kaldes Kolle Eng. Peder Grombsen har Eng for $2\frac{1}{2}$ Mk. Olluf Tombsen for $2\frac{1}{2}$ Mk. Mae Jeskone og Koe har Eng for $1\frac{1}{2}$ Mk. Simonn Mørch har Eng for 6 Sk. Mette Knuds har Eng for 5 Sk. 6 Læs Eng i Fierding, som Jes Simonsen har. Item 1 Ager 1 Sk. Niis og Hanns Simonnsønn Engleje 6 Sk. Nis Grombsøn har Enge for $\frac{1}{2}$ Dl. og 3 Skp. Korn. Agerjord i Siedinng Mark skylder 2 Ørte Korn, som Mete Knuds paaboede. Agerjord i Nebbell Mark for $\frac{1}{2}$ Ørte Korn, Mae Jeskone paaboer. Agerjord i Nebbell Mark $\frac{1}{2}$ Ørte Korn,

Peder Grombsønn paabor. Agerjord i Nebell Mark for $\frac{1}{2}$ Ørte Korn, som Chr. Jensen paabor. — Nebel Kirkes Lavhævd 1533 Lørdag for St. Michellis. En Landstingsdom paa Nebel Kirkes Eng, kaldet Grob Enng, 1580 12. Marty. En gammel Lavhævd paa Nebell Kirke 1520 Lørdag næst for Vor Frue Dag Asensionnis.

(Mester Niels er vist Sognepræsten, Niels Lauridsen Barfod, ord. 1592, død 1613. Af Navnet Jens Barfod har der været flere i Sognet; her menes sikkert ham, der var Herredsfoged 1545 og endnu levede i Sedding 1562. Der nævnes en Knud Stygge, Frøstrup, 1502 og 1508).

Lønne Sogn.

Kirkekornet 7 Ørte. Kristen Jennsønn i Lønne Engleje af Kirkens Enge 1 Dl. Kirkens Ager i Lønn(e) uberegnet. Peder Christennsønn sammesteds Engleje af Kirkens Enge $3\frac{1}{2}$ Mk. 4 Sk. Nok Agerleje 1 Mk. Adtzer Graffuersønn Engleje 2 Mk. Agerleje uberegnet. Annders Christennsønn Hoo Engleje 1 Mk. Agerleje uberegnet. Marine Jens's Engleje $\frac{1}{2}$ Mk. Agerleje uberegnet. Lauridtz i Schrumsager Engleje 5 Sk. 1 Alb. Bertell Lassønn Engleje 5 Sk. 1 Alb. — Lønne Kirkes Lavhævd 1529 Lørdag efter Martinij.

(Naar man ved 4 Agerjorder finder, at Afgiften ikke er ansat, kan man gaa ud fra, at disse Jorder i nogen Tid slet ikke har været brugt, maaske fordi Sandflugt har ødelagt dem).

Quong (Kvong) Sogn.

Kirkekornet 12 Ørte. Kirken har 3 Agre næst norden ved Vejen hos Leewonng. 2 Tofter i Hallmby. 1 Ager, 8 Skp. L., paa Huswonng, Vester Hr. Niels Gundersønns Ager. 1 Toft i Aasted, Jenns Degenn har. 1 Eng i Quong Enge. 3 Agre paa Oxwonng, de 2 skyder paa Højen og den 3. mellem begge Høje.

Termenn Ibsønn gav Kirken 1 Eng, som var tilforn pantsat for 20 Mk. Bertell og Niels Søffrennsønn har Enge for 8 Sk. dansk.

(Muligvis er Hr. Niels Gundersen en Kving Præst. Han nævnes ganske vist ikke i Præsterækken, men denne er næppe fuldstændig for den første Tid efter Reformationen, forøvrigt kan det godt tænkes, at han tilhører den katolske Tid.)

Lydum Sogn.

Kirkekornet 11 Ørte. 1 Gaard i Rerup giver 2 Ørte Korn til Kirkens Bygning og 1 Ørte til Præsten. 1 Eng, 5 Læs ved Suensig. 6 Læs Eng i Rous Kier. 4 Læs Eng i Giest i Frisgar Enge, Præsten her for Vin og Brød. 1 Eng i Hiruigell 5 Læs. 10 Læs Eng i Aa Enge mellem Mariebo Eng og Sønderboe (Sønderbork) Kirkeeng. 2 Læs Eng i Rønn Kær. 2¹/₂ Læs Eng paa Øyg. 1¹/₂ Læs Eng i Rønn Kier. I Wiimb (S. Vium) Enge 1¹/₂ Læs. 8 Skar Eng i Aa Enge. Paa Feøllskier 3 Læs.

S. Ibs (Jacobi) Sogn udi Warde.

Kirkens Korn sættes aarlig af Borgmester og Raad, hvad den kan taale. Engleje ganger 1 Hvid paa hver Sk. Mads Rash i Hillersleff Engleje 6 Sk. Hanns Bertellsøn i Jannderup Engleje 1 Sk. Christenn Pouellsøn i Warde Engleje 6 Sk. 2 Stk. Eng i Møll Enge. 2 Stk. Eng i Friiswad Enge. 1 liden Eng i Tofftnis Enge. 1 Eng nnder Hillersleff, er tilsammen 6 Stk. Enge. Kirken har 1 Smedjested, skylder aarlig 2 Mark. Nok har Kirken Toftpeng og Kollgaardleye, som Kirkeværger har Register paa. (Herefter er med mindre Skrift, men vist med samme Haand tilføjet: NB. at indskrive hvad det er). Tvende gamle Biskoppers Breve med 12 andre Breve lydende paa Kirkens Ejendom udi Waarde.

S. Nicolai Sogn i Varde.

Kirkens Korn sættes aarlig af Borgmester og Raad, hvad det kan taale aarlig i Skæppe Tal. Engleje ganger 1 Hvid paa hver Sk. 1 Eng i Torstrup Enge, skylder 8 Sk., som Mads Jonsen, Borgmester, har. 1 Eng, som Niels Graffuersøn i Meils bruger, skylder 5 Sk. 1 Alb. Jenns Hannsøn og Jørgen i Friswad 1 Eng, skylder 3 Sk. Mads Snedicher i Warde 1 Eng, skylder 8 Sk. Nok Enge, som Kirkeværger har i Brug, skylder 20 Sk. Nok har Kirken Tofftpenng og Kaallgaardleye, som Kirkeværger har Register paa.

Øster Horne Herred.

Øllgod Sogn.

Kirkekornet 30 Ørte. Kirken har 6 Læs Eng ved Wolborg Wad østen og vesten ved Buskene og er adskilt, Hans Olufsen i List vesten Buskene og Søffren Degenn østen Bækken, foruden andre Enge, som findes Breve og Dom paa til Kirken. Item Kirken har 1 Eng i Listingho Enge. Ager og Eng i List Mark. 1 Ager sønden paa Gedberg. Item Tyge Christennsenn gav Kirken $\frac{1}{2}$ Ørte Land, bruges til Wogennslund. 1 Eng vesten Scherrebech, som bruges til Wallund. Agerjord paa Westkier Mark. Noch 1 Eng 4 Læs norden Echnud Bro Uad, Kirkens Eng. 1 Ager paa Spranng Ager, som hedder Bulshørt, $\frac{1}{2}$ Ørte Land. 1 Ager paa Spanngager, Nis Olluffsenn bruger. 1 Eng kaldes Klinnch Eng, Størested Eng og Baslund Eng paa begge Sider, liggende i Medellwonng Mark. 4 Læs Eng ved Echnud Bæk, nok 24 Agre i Agersnap og List Mark. Ager og Enng i Hedinng Mark, som Søffren Thombsenn bruger. Kirken har for Vin og Brød Enge, som hører til Kirken, som Breve findes hos Præsten. — Øllgoed

Kirkens Lavhævd 1524 Mandagen næst for S. Luce Euangelistæ Dag. Øllgoed Kirkes Breve om den Trætte om de Øllgoed Kirke Enge ved Wollborgwad.

Huonn (Horne) Sogn.

Kirkekornet 19 Ørte. Kirken har 4 Agre, 2 norden Kirken og 2 østen nogle Bløcher (Blokke) og Degneboell, som ligger syden fra Kirken, som Degnen (Dekanen) har Herlighed af. 2 Agre paa Bieremose Mark, vesten Linding og 1 Eng, Annders Olluffsenn har. Enge ved Bieremose Aae, som Daniel Danielsenn bruger. 1 Eng til Wor Frue Lius, som Lauridtz i Lerewad og hans Medbrødre bruger, og holder han Lys aarlig til forne Kirke. 1 Eng i Leerwad Mark 4 Læs. Item Hr. Niels, Provsten, har 1 Eng for 4 Sk. Chr. Olluffsenn har 1 Eng for 2 Læs. 1 Eng i Biallerup Mark, kaldes Thyuig (en anden Haand har rettet det til: Bøsuang Eng. I Marginen foran de 3 foregaaende Poster er der sat et NB og ligeledes foran den følgende Post.) I Linduighoffue 1 Stk. Eng. 1 Eng i Stundsig Mark vesten Bækken kaldtes Kragelund. Kirken har Enge, som ligger paa Sider (!) ved Hindsig Bæk og kaldes Guds Legems Eng, skylder 2 Td. Korn, hvilket Korn Præsten har for Vin og Brød. Eng i Lauridtz Nielsens Have. 1 Toft i Bonnum, svarer Dechenn med Herlighed. — Huornn Kirkes Lavhævd 1523 Mandag for Omniom Sanntorum.

(Da man ikke efter Reformationen havde Lys paa Sidealtrene, maa Vor Frues Lys have brændt paa Højalteret, og Horne Kirke maa da være viet til Vor Frue).

Tiisterup (Tistrup) Sogn.

Kirkekornet 14 Ørte. 1 Gaard i Tisterup By, skylder 2 Ørte Korn, med sin gamle Rettighed i Ager og Eng. Dekanen 1 Mk. Forbedelse, 1 Skovsvin med anden Herlighed, som ganger af forne Gaard. 1 Eng,

Blos Eng, ligger i Hisell Enge. 1 Eng, som Graffuers Jennsenn har. 1 Eng, Povel Effuerskier i Warde havde. 2 Agre, Knud Skrædder i Bonnum havde. 3 Læs Eng vesten Bækken, afstenet, det 4. i Bredhoemarch østen Bækken. 3 Enge, Jørgenn i Bonnum havde. 2 Agre paa Lunderup Mark. 3 Stk. Eng, det ene paa Giødswanng Kær, hedder Tregrenne Weile, det 2. paa Steen Eng, det 3. Lidell Moll Kier. 1 Eng kaldes Huolkier og 1 Stk. i Holle Enge, bruges til Wre. 1 Eng kaldes Bred Eng, som Peder Giødsenn i Giødswanng har. — Kirkens Lavhævd 1498 Mandagen efter Alle Helligenns Dag. Nok findes en Landstingsdom og en Herredstingsdom med 4 Tingsvidner.

Torsterup Sogn.

Kirkekornet 11 Ørte. Kirken har disse efterskrevne Enge, som velb. Otte Clausenn til Nørholm giver aarlig 2 Dl. (af) til Kirken og Dekanen sin Herlighed. Hanns Rødhoffued i Sig 3 Læs. Villem ibm, 4 Læs. Pier Mortenssenn ibm. 6 Læs. Christenn Knudsenn i Tonng (Tange) 6 Læs. Anders Hoffmannnd i Tonng 8 Læs. Karen Olluffs i Iiderich (Yderik) 2 Enge 12 Læs. Jep Hollm i Aalling 4 Læs. Lauge Hannsenn ibm. 6 Læs. Anders i Lunderup 2 Enge, den ene er sønden fra hans Kalgaard Dige, den anden over Bækken. Hanns Skrædder i Ouennsbyll (Ovnbøl) 6 Læs, giver Otte Klausenn deraf $\frac{1}{2}$ Pund Smør. Af disse Enge giver Otte Clausenn aarlig Skyld til Kirken og tager Skyld af sine Tjenere igen.

Hodde Sogn.

Kirkekornet 9 Ørte. 1 Eng kaldes Kalgorduig, som er 3 smaa Stk., Michell Tomsen imellem. 1 Eng kaldes Agerslet. 1 Eng kaldes Gaardkrog, ligger østen Hodeshow giver 3 Læs Hø. 3 Agre vesten Gryde-rygell. 3 Agre vesten næst Hundsager. $\frac{1}{2}$ Ørte Land, nordligst paa Liergraffager. $\frac{1}{2}$ Ager paa Somme

Wonng. 1 Læs Eng paa Killund, Jep Høst paa Østerside. 1 Eng, kaldet Woskier, ligger i Anndtzager Sogn giver 6 Læs. 1 Eng »kan kaldes Fouerholdt« 7 Læs. 1 Eng kaldes Hodeslet 6 Læs. 1 Eng kaldes Møllholt 8 Læs. 1 Eng kaldes Greffuensig 3 Læs. 1 Eng kaldes Wolsbrøde 3 Læs. Blos Eng 7 Læs. I Hodeslet $\frac{1}{2}$ Læs. Paa Tornn $\frac{1}{2}$ Læs. I Agerland ibm. 1 Læs. Agerland ved Aarnnbierng næst til Peder Michellsenn 1 Læs. 1 Eng, kaldes Wrichkrog 2 Læs. 1 Ager Land vesten ved 1 Læs. 1 Læs Eng i Aal-
linngbech sønden Peder Nielsenns Eng. 1 Læs Eng under Schoffgaard. 1 Læs Eng vesten Lanngsig. Hisell Hollm vesten ved Degnen 2 Læs. 1 Eng ved Figballe vesten 2 Stene. — Kirkens Lavhævd 157 (et Ciffer mangler) Mandag for Severinni, Landstingsdom om Hodeslett 1581 d. 22. Aprilis.

Antzaggr (Ansager) Sogn.

Kirkekornet 24 Ørte. 1 Gaard i Stennderup, skylder 8 Mk. til Kirken og Dekanen 1 Mk. Forbedelse, 1 Skovsvin med anden Herlighed. 1 Bol østen Kirken ved Huollweyenn skylder aarlig $1\frac{1}{2}$ Mk. og Dekanen 1 Mk. med anden Herlighed og 16 Læs Eng til samme Bol. 1 Ager paa Quimarch, kaldes Brødhoe. 1 Ager paa Lanngager næst østen Peder Skrædder. 1 Ager ved Terchellstienn østen Vejen. 1 Ager i Muosiig hører til Kirkebolet. Paa Holtofft, Jørgenn Christensen har. 1 Ager paa Anndtzager Mark 4 Skp. L., Kirkebolet stander paa. 1 Toft norden ved Kirken østen Huollweyenn. 2 Agre østen og sønden fra Bybech Wad. 1 Ager paa Lunde Mark. 1 Ager paa Allinng Mark og 1 Eng sammesteds. 5 Agre mellem Showing Hyfue, norden næst til sydligste Høj. 2 Agre paa Schouling Mark. 1 Ager kaldes Linuig. Knud Tygesenn har Jord for 5 Sk. Marine Mortenns har Jord for 6 Sk. Jenns Madsenn i Skowbølling for 4 Sk. Peder

Schreder Engleje 16 Sk. Christenn Anndersenn Engleje 6 Sk. Jenns Madtzenn Engleje 1 Mk. Niels i Møll Eng 12 Sk. Tyge Jennsenn Engleje 8 Sk. Giøde Piersenn Engleje 14 Sk. Mortenn Christennsenn 20 Sk. Tyge Knudsenn Engleje 12 Sk. Tomas Gødsenn 4 Sk. Giøde Benndsenn 8 Sk. Nis Piersenn 4 Sk. Peder Olluffsenn 8 Sk. Jørgen Christensen 2 Mk.

Malt Herred.

Føwling Sogn.

Kirkekornet 27 Ørte. 1 Gaard i Føwlinng, som Claus Nielsenn paabor, som Kirken og Præsten har, og hører Tredjeparten over al Føwling Mark til forne Gaard. 1 Eng kaldes Humell, som ligger i Tochelunnd. Kirken har Stoer Homæll Mad. 2 Læs Eng, kaldes Oblinng. 3 Læs Eng kaldes Echiersig. 4 Skar Eng i Kier Enge, disse Enge har Præsten for Vin og Brød. I Møllby Mark 3 Læs Eng, som Peder Bertelsenn i Olling har. 1 Eng kaldes Kollbech. 3 Læs Eng vesten hos Hygomm Enge. 1 Toft paa Thobill (Tobøl) Mark. 1 Ager i Bobill Mark i Nis Olluffsenns Toft. 2 Stk. Ager i al Mark østen Øllkierbech og norden Vejen. 2 Agre i Bobøll vesten ved Hennrich Ebsønns Hus, de ligger mellem Nis Iffuersenn og Willom Jennsenns vesten Bækken. 1 Eng østen Obling 3 Læs. 1 Eng paa Obling Mark er norden fra Mortenn Bruuens Dør norden Strømmen. Paa Aaed Mark 2 Læs. — Lavhævd under Dato (mangler) og adskillige Breve og Domme mellem Erich Lyche og M. Hans, salig, om Føuling Kirkes Tiende; Herredstings Dom om den Kirkegaard, Claus Nielsen ibor.

Holsted Sogn.

Kirkekornet 13 Ørte. 1 Eng, Kirkekrog, 12 Læs, ligger til Siechergaard. Enge kaldes Leueraae 6 Læs.

Enge i Schidennast 3 Læs. Enge i Vesterende i Brøttmade 2 Læs. 1 Eng kaldes Weyr 1 Læs. 1 Ager norden ved Præstegaarden.

Brørup Sogn.

Kirkekornet 16 Ørte. 1 Gaard i Tislund med 4 Otting Jord og 1 Eng i Eskier, til Kirken skylder Gaarden 3 Ørte Korn, halvt til Kirken og halvt til Præsten. Dekanen 1 Mk. Forbedelse 1 Skovsvin og al Herlighed, Engen i Eschier giver Særskyld. 3 Forbedelser paa samme Stavn hver 1 Mk. 1 Gaard i Eschelund giver 6 Mk. aarlig til Kirken, som Thomas Juell fik til Mageskifte af Kirken til Estrupgaard efter kgl. Skiftebrevs Lydelse; for Herlighed af samme Gaard har kgl. Majestæt ladet udlægge 1 Gaard i Schads Herred, i Faaborg Sogn, i Affuerbech (Agerbæk), som Jenns og Mads ibor, med al Herlighed Skovsvin, undtagen deres aarlig Landgilde, som ganger til Riberhus Len. Nok 1 Gaard i Øster Seekier med Skov og Mark og al Tilbehørighed, skylder til Kirken 6 Mk., Dekanen 1 Mk., 1 Skovsvin med anden Herlighed. 1 Skov kaldes Hisell ligger i Lanngshou Enge. 4 Engkroge paa Sur Haffue (Surhave) Mark. 1 Eng paa Holsted Mark, kaldes Korskrog. 1 Eng hos Faanchewad. 1 Ager paa Eshlund Mark, ganger 1 Ørte Korn, naar den bruges. 1 Eng i Huollwad Mark, afstenet, hedder Prest Enge, skylder aarlig 13 Sk. 1 Alb., Præst og Kirke hver Halvparten, »Skylden følger altid Kirken«. 1 Eng hedder Stoerkrug. — Lavhævd 1530 Lørdag efter S. Petri. En Stadfæstelse paa Hævdet 1492. En anden Lavhævd paa Kirkegaarde 1491. Nok tvende Landstingsdomme. Lauridtz Skrams Brev paa de Enge til Brørup Kirke. Et kgl. Majestæts Confirmatz paa samme Enge 1537 Lørdag efter Gregorij. En Lavhævd paa Brørup Kirkegaard 1559 Lørdag efter Misericordiæ. 20 andre Breve og Tingsvidner paa Eshelunnd.

Lindknud Sogn.

Kirkekorn 16 Ørte. 1 Bol skylder aarlig 1½ Mk. og Dekanen 1 Mk. Forbedelse med anden Herlighed, som ganger af forne Bol. 2 Læs Eng ved Bækken hos Kirken til Bolet. 5 Agre paa Linndknud Mark til Bolet, nok 6 Læs Eng i Sortmade. 2 Læs Eng i Sortmade 3 Sk. — Kirkens Breve paa Bolet, som ligger ved Linndknud Kirke.

Leborg Sogn.

Kirkekornet 17 Ørte. 1 Eng kaldes Michells Haffue. 1 Eng hos Woedwad, omgrøftet, 12 Læs, som de Dorstrup (Drostrup) Mænd har.

Weyenn (Vejen) Sogn.

Kirkekornet 15 Ørte. 3 Tofter hos Kirken, hver skylder 2 Sk. 1 Eng paa Wordopmarch, 5 Læs, kaldes Kiercheenng.

Malt Sogn.

Kirkekornet 17 Ørte. 1 Eng i Darum i Giøring Herred, skylder aarlig til Malt Kirke 1 Mk., er (den) som Hanns Laursenn og Hanns Degenn bruger. 1 Toft hos Jes Nielsenns Gaard i Aashoe (Askov), som han skal holde Tællelys til Kirken eller give Kirken Penge derfor. 1 Toft og 1 Ager hos Præstegaarden og 1 Ko for Vin og Brød. (Koen maa være en Kirkeko, se foran S. 115).

Folding Sogn.

Kirkekornet 8 Ørte. 1 Eng i Folding Mark skylder 8 Sk. 1 Eng i Snaa Kier (Smaakær?) 2 Sk. danske.

P. S. Vig.

Af August F. Schmidt.

Det er med Glæde og Stolthed, man hører om Landsmænd, der i det fremmede kaster Glans over Danmarks Navn. Det gjorde *Peter Sørensen Vig*, der blev født den 7. November 1854 på Bøgvad Mark i det vidtstrakte Egtved Sogn. Hans Forældre var Gårdejer Søren Pedersen Vig og Ellen Marie Christensdatter (fra Store Lihme i Nørup Sogn). Da P. S. Vig var i sit syvende År flyttede Forældrene til *Vorbasse* Sogn, hvor Faderen var født i *Fitting* 4. September 1822. I Vorbasse Skole, hvor den lille Peter kom til at gå, fik han først Chr. Geil til Lærer. Han bankede Børnene, medens den senere Lærer, A. M. Møller, gjorde sig fortjent til stadig Taknemmelighed i Peter Vigs Sind, idet denne Lærer forstod et Barns Tankegang. I Vorbasse var Peter Vig i alle sine Drengear Hyrde og fik derved Lejlighed til at blive godt kendt med Mennesker og Dyr, ligesom han som en årvågen Dreng lærte meget ude på de store Marker ved den gamle Kildemarkedsby.

Moderen, der var fra et gammelt pietistisk Hjem, lærte tidligt sine Børn at bede og opdrog dem alle i Tugt og Herrens Formaning. Hun var streng imod Peter Vig, og som Følge deraf lærte han at se på Vorherre som en streng Mand. Allerede som Barn drømte han om at blive Præst. Sin Konfirmationsfor-

beredelse hos Pastor Johan Peder Lund mindedes Vig senere med Glæde og Tak. Efter sin Konfirmation i April 1869 var han hele Tiden ude blandt fremmede. Fra 1869 til Efteråret 1872 tjente han som Korøgter hos Gårdejer *Jens Mortensen* i *Ravnholt*. I nogle selvbiografiske Optegnelser fra 1885 nævner P. S. Vig om sin Plads i *Ravnholt*: »Det var et Hus, hvor gammel Kristendom havde hjemme, og hvor jeg blev bevaret i en vanskelig Tid i et Menneskeliv«. Han blev også kendt med Hjemmet på Nabogården *Lille Røj*, hvor Sønnen *Jens Veirup* blev en af hans gode Bekendte i Ungdomstiden. I Hjemmene i *Ravnholt* hørte Vig første Gang om Højskolen; men da han var fattig, havde han kun lidet Håb om at komme der. Ved gode Menneskers Hjælp og ved Understøttelse fra Ribe Stiftamt lykkedes det ham dog at komme på *Askov Højskole* i Vinteren 1872–73. Derefter var han et År tid hos Pastor Mads Melby i Asperup i Nordfyn. Derefter var han en Tid Hjælpelærer i en Fri-skole hos Gårdejer Rasmus Knudsen i Båring ved Middelfart. Her kom Præstetanken fra Barneårene atter op i Vigs Sind. Han vendte derfor tilbage til *Askov Højskole*, hvor han nu fik sit Hjem i Årene 1874–77. Opholdet her blev et rigt Livsafsnit for den læselystne, vakte unge Mand. Han mindedes altid *Askov* og især *Ludvig Schrøder* med den største Tak og Glæde¹⁾. Efter *Askov*tiden måtte P. S. Vig springe Soldat, en Tid, han betragtede som et mørkt Punkt i sit Liv, da han i Hæren mødte en Del Ugudelighed. Fra 1878–79 var han så Huslærer hos Pastor *H. F. Feilberg* i *Darum* og samtidig hans Elev for

¹⁾ Efter *Ludvig Schrøders* Død 1908 skrev P. S. Vig en smuk og værdifuld Skildring af sit *Askov*ophold, ligesom hans Karakteristik af *Schrøder* er meget træffende (optrykt ved *Jacob Appel* i »*Askov Lærlinge*« 1910, 43–50). Jfr. *Kirkelig Samler* (*Cedar Falls, Iowa*) 1885, 475–76.

at komme på Latinskolen i Ribe. Dette Ophold blev afbrudt ved en Rejse til Amerika. En Kammerat fra Højskolen skrev til Vig om at komme derover, en god Ven lånte ham 200 Kr., og sammen med en Gårdmandssøn fra Store Darum, vovede han sig ud på den lange Rejse, der kun skulde vare, til han havde tjent Penge nok, så han kunde vende tilbage og studere til Præst i Danmark. Han fik Billet til Hampton i Iowa, men nåede kun til Chicago, hvor Pastor A. S. Nielsen standsede ham og fik ham til at holde dansk Skole. Her blev han så til 1882. For at tjene til Livets Ophold var Vig også her Vestepresser. Han studerede flittigt og tilegnede sig de flest mulige Kundskaber i de o. 3 År, han opholdt sig i den store Stad¹⁾. I 1882 havde han fået lagt 1300 Kr. til Side. Med denne Sum på Lommen rejste han i Foråret 82 hjem til Danmark for at lade sig uddanne til Præst i Amerika, hvad han nu havde fået Lyst til at blive. Da han var kommet til sit Fædreland igen, gik hans første Færd til Askov, hvor han blev vel modtaget af Schrøders. En kort Tid var han så i Huset hos Pastor A. Andersen i Uldum, et Ophold, Vig havde megen Glæde af. Derefter studerede han under Udvalget for dansk-amerikansk Mission i København. Efter bestået Prøve i 1884 i Foråret rejste han tilbage til U. S. A. for der at optage et Arbejde blandt de danske. Han blev straks Lærer ved Højskolen i Elk Horn, hvor han var et År tid. I 1884, den ¹⁰/₆ ægtede han *Karen Marie Madsine Christensen*; og den 20. September 1885 blev han ordineret til sit første Præsteembede, i Bowmans Grove, Iowa. Gagen var 200

¹⁾ I det dansk-amerikanske Hæfte »Julegranen« 1919 (upagineret) har P. S. Vig meddelt ret udførlige Erindringer om sin Ankomst til Chicago og om sin første Jul i Amerika 1879. Her er gode Oplysninger om hans Hjemlængsel og Besværlighederne med at komme i Gang derovre. Jfr. Kolding Folkeblad ¹⁸/₈ 1927.

Dollars årlig, en Sum, der forslog ret godt dengang. I Bowmans Grove forblev Vig til 1888, da han blev Lærer ved Præsteskolen i West Danmark, Wisconsin, til 1892. Dernæst Præst i Luck, Wis., til 1894, så Lærer og Forstander ved Præsteskolen i Elk Horn og Præst for Bethania Menighed 1894—97. Dernæst Lærer ved Præsteskolen i Blair i Nebraska 1897—99, atter Præst i Elk Horn og Forstander for Højskolen der 1899—1902. I dette Tidsrum (År 1900) døde Vigs Hustru. Han blev 2. Gang gift 6. August 1901 med *Karen Oline Olsen*, født $\frac{2}{3}$ 1875 i Ullerslev på Fyn, Datter af Væver og Gartner Lars Olsen (død 1907) og Hustru, f. Hansen (død 1908).

1902 blev Hyrdedrengen fra Vorbasse udnævnt til Professor ved Præsteskolen i Blair (Trinitatis Seminarium), var her 1902—05, derefter Præst i Luck, Milton og Cusing i Wisconsin 1905—09, vendte sidst nævnte År tilbage til *Blair*, hvor han nu fik sit blivende Sted som Forstander og Professor ved Trinitatis Seminarium (1909—1929). Samtidig var han Præst for Bethlehems Menighed i Basford.

Som man vil forstå faldt Vigs vigtigste Gerning ved den dansk-lutherske Præsteskole (eller Præsteseminarium) i Blair i Nebraska. Indenfor dansk-amerikanske Kirkekredse var han i sin Tid en Midtpunktsfigur. På sine gamle Dage betragtedes den statelige Mand som en Apostelskikkelse. Han var sammen med Max Henius en Fører for vore Landsmænd i det fjerne, store Land. Selv om Vig var stærkt præget af Askov, var det dog den åndelige Arv fra hans Moder (død $\frac{16}{6}$ 1878), der blev den afgørende for hans Livssyn og Livsgerning, idet han tilhørte Indre-Mission.

Der var to danske Præsteskoler i Amerika, hvoraf den i Des Moines nærmest tog Arv efter Askov. Den anden, Skolen i Blair, hvor Vig i mange År var en

af de betydeligste Lærere, kunde heller ikke godt undgå at blive åndelig påvirket fra Askov Højskole.

Ved Siden af sin omfattende Lærer- og Præstegering fik Vig Tid til at udøve en flittig Skribentvirksomhed. Foruden talrige mindre Skrifter, Afhandlinger og Artikler, bl. a. af religiøs, historisk og polemisk Art, udgav han de historiske Værker: »Danske i Amerika« (1899), »Danske i Amerika i Tiden fra 1640—1860 (1907—08), »Om Morten Luther« (1910), »Trinitatis Seminarium 1886—1911« (1911), »Den danske Udvandring til Amerika, dens Aarsager og Veje« (1915), »Danske i Kamp i og for Amerika fra ca. 1660 til 1865« (1917), »Dansk luthersk Mission i Amerika i Tiden før 1884« (1917) og »Halvtredsindstve Aar« (1921)¹⁾. Gennem disse Bøger er han blevet Dansk—Amerikanismens Historiker. Hans Landsmænd i Unionstaterne var meget glade for hans Bøger og roser dem stærkt i deres Presse, således Bogen »Danske i Kamp for Amerika« (1917) i det dansk—amerikanske Tidsskrift »Misteltenen« (1917), S. 6. Meget Hæder blev derfor i Årenes Løb Vig til Del. I 1921 blev han udnævnt til Æresdoktor i Theologi, samme År blev han Ridder af Dannebrog, og ved 25. Års Jubilæet i 1927 for Ansættelsen som Lærer ved Præsteskolen i Blair blev han i enestående Grad hyldet af dansk—amerikanske Kirkekredse i U.S.A. Festen i 1927 var en tredobbelt. Den 20. September 1925 var det 40. Årsdagen for Vigs Ordination til Præst, den 6. August 1926 var hans Sølvbryllupsdag, og ved Højsommertide 1927 var 25 År efter Professorudnævelsen ved Trinitatis Præsteseminarium i Blair; da Vig selv fandt, det var for meget at feste tre År i Træk, blev alle tre Fester holdt på een Gang i Sommeren 1927.

¹⁾ Jfr. Salomons Almanak (Seattle, Washington, U. S. A.) 1916, 206. Blaa Bog 1928.

Trods sin store og travle Virksomhed fik Peter Sørensens Vig ovre i det fjerne Land dog også Stunder til at tænke på sin sydjydske Hjemstavns Historie. I 1912 skrev han sit første Bidrag hertil, nemlig *Barn- domserindringer som Hyrdedreng i Vorbasse i 1860' erne*. Han skildrer heri udførligt og rammende sine Oplevelser som Hyrdedreng i Vorbasse Sogn. Manuskriptet med de fortrinlige Hyrdedrengerindringer sendte Professor Vig til Dr. *H. F. Feilberg* i Askov. Feilberg sendte Afhandlingen videre til Professor *Axel Olrik* i den Hensigt, at Arbejdet skulde offentliggøres i en Blandingspublikation i Foreningen »Danmarks Folkeminder«. Dette skete imidlertid ikke. Afhandlingen, der findes i Dansk Folkemindesamling på Det kgl. Bibliotek, er ikke bleven offentliggjort i sin Helhed. Jeg har i min Bog: »Hyrdedreng og Hyrdeliv« (1926), S. 54, 59, 67, 84, 99, 129, 141 udnyttet den på det bedste, så man kan dog altid der få et Indtryk af P. S. Vigs Barndomserindringer¹⁾.

Hans næste Arbejde af hjemlig lokalhistorisk Art gik det bedre med. Det fik Pastor *J. Richter i Vejen* fat i, og så fremkom det i Fra Ribe Amt 1915. Her kan man stifte Bekendtskab med Vigs store Afhandling om *Peder Vig i Fitting*. Det har vederkvæget P. S. Vigs mindekære Sind at sidde derovre bag det vældige Hav og sammenskrive, hvad han vidste om sin fædrene Slægt og Vorbasse Sogn i gamle Dage. Afhandlingen er af Vig tænkt som en Arv til hans 12 Børn og Efterslægt i Amerika. Hans væsentligste Hjemmelsmand var hans gamle Fader, Søren Pedersen Vig, der døde i Elk-Horn i Iowa 1. December 1901. De sidste 15 År af sit Liv havde den gamle

1) I Kolding Folkeblad 25/1, 27/1, 1/2, 6/2, 10/2, 12/2 1934 har Pastor Chr. Christensen, Laurens., U.S.A., offentliggjort Hyrdeerindringer fra Vorbasse Sogn o. 1880.

Hedebonde sin gode Alderdom hos sin dygtige Søn i Amerika.

P. S. Vig meddeler ikke alene personalhistoriske Oplysninger om sin Slægt. Også en Række kulturhistoriske Enkeltheder af Værdi fra *Vorbasse* og *Lindknud* Sogne i gamle Dage kommer han frem med. Særlig kan man fremhæve Skildringen af *Søren Sørensens Vig*, der i en Årrække ejede *Asserbølgård* ved Lindknud. Denne Mand blev på Grund af sin snirklede Livsskæbne og sin aparte Levemåde noget nær en Sagnfigur. Ved hans Begravelse i 1873 kunde Følget ikke synge med i Salmesangen. Pastor H. F. Feilberg spurgte da en af Følgets bedste Mænd, om der da ikke var en Salme, de kunde synge. Da Kisten så blev båret ud af Kirken, istemte Bærerne den frejdige Sang: »Dengang jeg drog af Sted!« Jeg har i 1918 hørt H. F. Feilberg fortælle dette Træk. Den gamle Lærde lo sin spæde, hjertelige Latter ved Tanken om den Knibe, han var sat i for at bevare Alvoren under Jordpåkastelsen. Vigs Arbejde er i det hele taget et fortrinligt Bidrag til Hedeegnens Folkeliv forhen.

En Frugt af P. S. Vigs Studier i Dansk Amerikanismens Historie er hans Afhandling i *Fra Ribe Amt* 1918 om *Mormoner fra Ribe Amt*. Det er påskønnelsesværdigt, at der er blevet gjort Rede for Udvandringen fra nævnte Amt til Saltsøstaden i Utah. Helt underlig bevæget kan man blive ved at læse om slidsomme danske Småkårsfolk, der bliver omvendte til den ny Tro og som under Afsavn og Fare begiver sig på den store Rejse over Amerikas endeløse Prærier.

Det er et værdifuldt Bidrag til en særlig Side af vor hjemlige Religionshistorie, P. S. Vig har leveret i Arbejdet om Ribe Amts Mormoner. Ingen havde Betingelser for at kunne fremkomme med en bedre Fremstilling om det nævnte Emne end den dansk-

amerikanske Professor og Dr. theol., der så årvågent fulgte med i alt, hvad der vedrørte hans Landsmænd i det store nye Fædreland. Han har under sine Studier lettet sit Sind for Længselens Tynge, og han har i sine Bøger og Afhandlinger rejst sine udvandrede Landsmænd en Bauta i Ord, som nok skal blive stående.

P. S. Vig, der døde 21. Marts 1929, oplevede ikke at læse *Johannes V. Jensens* uforglemmelige Digt: »Den jydsk Blæst«, hvori er dette Vers, der er dyrebar for enhver, som har nære pårørende i det fjerne Land:

»Afkom af dem fløj som Frø med Blæsten
til andre Strande, et rastløst Kuld,
og fandt paa Nybyggergrund i Vesten
en anden Steppe, for Ploven Muld.
Naar Vinden tuder i tunge Nætter
og orgler ensom, Atlantens Røster,
gaar sorte Tanker, som Intet trøster,
Suk over Sø, imod Jyllands Sletter«

Disse Linjer vilde også have rørt den gamle Professor Vigs Hjerte og fået ham til at mindes sin fromme Moder, der bad sine inderlige Bønner for den lille Dreng, der ensom gik og vogtede Kreaturer og Får, lidet anende, at denne Søn skulde blive Slægtens Kronskud. Han skulde ikke alene skrive sin Slægts Historie, han skulde opnå at strø Ordets Sæd på den danske Folkeager i Unionstaterne. Han skulde fra Hyrdedreng blive Folkelærer og Historieskriver.

Peder Jakobi Nielsen.

Af T. Kragelund.

Peder Jakobi Nielsen fødtes i Brixbøl Skole i Skads Sogn den 27. April 1850, Søn af Lærer og Kirkesanger Simon Kristian Nielsen og Hustru, Ane Marie, født Sørensen.

I Hjemmet var der 7 Børn, som alle blev hjemme til Konfirmationsalderen og hjalp til ved Landbruget; Lærer Simon Nielsen drev nemlig et efter Forholdene stort Landbrug. Til Skolen hørte 10 Tdr. Land, og selv havde han købt 10 Tdr. Jorden blev godt passet,

ligeledes Besætningen, der bestod af 2 gode Heste, 6 Køer og Ungkreaturer.

I 1864 blev Peder Jakobi konfirmeret af Provst Assens i Jerne, og kom som 15-aarig næste Foraar ud at tjene. Det blev dog kun for Sommeren, for da Efteraaret kom, blev han antaget som Vinterlærer, efter at have bestaaet Overhøringen eller Prøven hos Provst Claudi i Varde.

I de følgende 3 Vintre var Peder Jakobi Vinterlærer, hvorimod han om Sommeren var hjemme paa Gaarden og hjalp til ved Landbruget samt med at køre »Ejtkusk« (det var jo i Krigsaarene), og Tiden, der blev tilovers, blev benyttet til Seminarieforberedelse.

I Foraaret 1868 drog Peder Jakobi paa Gjedved Seminarium, hvor L. P. Bojsen dengang var Forstander.

Efter et Aars Ophold paa Seminariet, tog Peder Jakobi første Del og Aaret efter, i 1870 anden Del. Inden Peder Jakobi kom hjem fra Seminariet havde han, uden at vide noget om det, allerede Plads. Det var gamle Lærer Lauridsen i St. Darum, der havde henvendt sig til Lærer Nielsen i Brixbøl, om Sønnen ikke kunde komme til Darum, saa snart han kom fra Seminariet. Peder Jakobi sagde Ja til Pladsen som Hjælpelærer eller Vikar for gamle Lauridsen og skulde begynde 1. November. Han begyndte dog at virke næsten en Maaned før den aftalte Tid, idet Pastor Gad i Darum skrev et Brev til Peder Jakobi, hvori meddeltes, at den 20. Oktober kom Biskoppen til Darum for at holde Kirke- og Skolevisitats. Og nu vilde Pastor Gad gerne, at Peder Jakobi skulde føre Skolen frem for Biskoppen, og som Følge deraf skulde han noget forinden overtage Skolen.

Det blev en stor Dag for Peder Jakobi, og Provst Assens fra Jerne var da ogsaa til Stede i Skolen for at overvære Overhøringen.

»Lad os høre Børnene i anden Trosartikel«, sagde Biskoppen til Peder Jakobi, hvorefter Pastor Gad benyttede Lejligheden til, ved at gaa frem og tilbage, at hviske til Peder Jakobi: »Meget kort Indledning«. Dette blev rigtigt opfattet, og Børnene begyndte at fortælle med det samme til stor Tilfredshed for Biskoppen.

I Præstens Embedsbog Liber daticus skrev Biskoppen til Slut: »Meget godt tilfreds med Skolen«.

Skolegerningen i Darum begyndte for Peder Jakobi Nielsen for fuld Kraft den 1. November 1870. Det første, han beskæftigede sig med udover den almindelige Skolegerning, var en Aftenskole for unge Karle, ligesom han en Aften om Ugen holdt Oplæsning af ny og ældre Skønlitteratur for alle, baade unge og ældre. Men Maalet for den unge Lærer var dog at lære alle at synge. Lærer Nielsen ejede en ualmindelig smuk Sangstemme tilligemed en ildnende Evne til at faa alle med. Det varede heller ikke længe, før Darum var kendt som Sangens By.

I Nytaaret 1873 tog Lærer Lauridsen Afsked som Lærer. Det kom ikke som nogen Overraskelse for Peder Jakobi Nielsen, der længe havde vidst det og indsendte Ansøgning til Biskoppen om at faa Lærerpladsen i Darum.

6. Januar 1873 blev Nielsen kaldet til Lærer og Kirkesanger i St. Darum af Biskoppen i Ribe, og 19. Januar indsat i Embedet af Præsten, der i Kirken oplæste Kaldsbrevet.

Samme Dag blev Lærer Nielsen offentlig forlovet med Karen Lauridsen, næstældste Datter af gamle Lærer Lauridsen. Den 27. November samme Aar blev Brylluppet holdt.

Lærer Nielsen var en stærkt interesseret ung Mand, der tog livlig Del i alt, hvad der rørte sig i Tiden;

saaledes var han ogsaa meget stærkt politisk interesseret. Derfor blev han straks, da han naaede Valgretsalderen, Stiller, en talende Stiller for Jens Busk. Dette fortsatte han med til efter Provisoriet.

I disse Aar, Arbejdets Aar for Partiet Venstre, holdtes de kendte Grundlovsfester i Kærgaard Skov. Det var Møder, der samlede Befolkningen fra en stor, stor Omkreds, og det var djærve Ord, der lød under de store, gamle Lindetræer foran Hovedbygningen. Jens Busk havde Evne til at tale ildnende og faa den store Forsamling i Kontakt med sine Tanker. Lærer Nielsens Røst hørtes ogsaa ofte ved disse Fester.

Dagen efter den store Fest var der Børnefest. Da var alle Børn fra Darum, Hunderup, Sejstrup, Vilslev, Jedsted og Jernved Skoler mødt op. De fleste Børn kom kørende til Skoven i Gaardmandens store Kassevogn, og der kunde være mange. Det var festligt at se saadan et stort Læs Børn med smaa Faner i Hænderne komme syngende til Skoven.

Til en bestemt Tid skulde alle være mødt, og saa begyndte Festen. Der var Sanglege, Børnelege, samt Sang og Fortællen Historier. Anførerne var Skolens Lærere, og en af de førende i Sanglegene var Lærer Nielsen. —

Børnefesten, Dagen i Kærgaard Skov, var Sommerens skønneste Dag, en Dag alle Børn glædede sig til. Det var ikke saa mærkeligt, for det var for mange Børn Sommerens eneste Fridag. Køer, Heste og Faar skulde passes hver Dag, baade Søndag og Søgn. Kun til Festen i Kærgaard var der fri; derfor begyndte Glæden til næste Aars Skovtur ogsaa Dagen efter den store Fest i Kærgaard.

Men Glæden fik ogsaa Ende. I 1885 fik vi Provisoriet, der varede til 1894. I de mellemliggende Aar var der ikke Fester uden Tilstedeværelse af Politi

eller Gendarmer, og det forarsagede, at Festerne døde bort, tillige de store Børnefester.

Den sidste virkelig store Folkefest eller Glædesfest, ikke politisk Fest, var i 1888, Hundredaarsdagen for Stavnsbaandets Løsning. Det var en Fest, der huskedes længe og ikke mindst under Provisorie-Ministeriets Enevælde. Disse Stavnsbaandsfester rundt om i Landet gjorde deres til at undergrave Ministeriet Estrups Magt.

I Forligsaaret 1894 skete der en Spaltning indenfor Venstre, idet en Del gik Forhandlingens Vej. Til dette Parti sluttede Lærer Nielsen sig og blev ikke mere Stiller for Jens Busk. Ved første Valg opstilledes mod Jens Busk, P. K. Petersen, Frøsiggaard, og mange gode Mænd var med ham. Nogle faa kan nævnes: Lærer Nielsen, Lambert Hansen, Darum og Andreas Madsen, Vilslev. Saaledes var der rundt om i Sognene Mænd, som havde Indflydelse, der sluttede sig til det forhandlende Venstre, men ved Valget sejrede Jens Busk. Der havde forud været en meget livlig og tillige haard Valgkamp. Lærer Nielsen var godt skaaret for Tungebaandet, bedre end P. K. Petersen; derfor maatte Jens Busk ogsaa beskæftige sig en Del med Lærer Nielsen. Fra denne Valgkamp stammer Jens Busks kendte Ord: »Den Darum Degn«.

Lærer Nielsen var meget politisk interesseret, og han glemte heller ikke i de vanskelige Landbrugsaar i Firserne at være med i det økonomiske Liv. Andels-sagen havde ikke saa stærkt Tag i St. Darum, og det passede ikke rigtigt Lærer Nielsen. Som ildfuld og initiativrig ung Mand, Elev af Bojsen fra Gjedved, der oprettede det første Andelssvineslagteri her i Landet, fulgte han de stærke Udslag af Andelssammenslutninger rundt om i Landet.

Lærer Nielsen var ivrig Andelsmand, og det var en Skuffelse for ham, at det første Mejeri i Darum

var et privat Mejeri. Men da den femaarige Periode var udløbet for Salget af Mælken, fik Darum oprettet en Andelssammenslutning, som købte Mejeriet.

Lærer Nielsen var Medlem af Bestyrelsen og Lambert Hansen Formand.

For Oprettelsen af Andelsslagteriet i Esbjerg gjorde Lærer Nielsen et stort Arbejde. I de vanskelige Begyndelsesaar for Slagteriet var Lærer Nielsen ofte ude til Møder for at minde om Sammenholdets Betydning. I mange Aar sad han som Medlem af Slagteriets Bestyrelse, og ved de store og bevægede Generalforsamlinger var han nogle Gange Ordstyrer, en Op-gave han magtede som faa.

Et af de Arbejder, Lærer Nielsen som ældre Mand kastede sig ud i, var en S sammenslutning af Egnens Venstreblade. Han var saaledes en meget ivrig Agitator ved Oprettelsen af A/S Den sydvestjydske Venstre-
presse, og fra første Aar, 1. Juli 1917 og indtil 1938, var Lærer Nielsen Revisor i Dagbladet »Vestkysten«. Dette Arbejde omfattede han med stærk Interesse og fulgte ivrig Bladets Udvikling.

Men Lærer Nielsen var Lærer i Ordets bedste Forstand; Skolen var hans Gerning, den første Sag paa Dagsordenen. Aftenskolen og Oplæsningen blev ogsaa passet og ikke mindst Sangen. En Søndag i Darum Kirke var en Oplevelse for Udensognsboende. De ældste nulevende glemmer aldrig den gamle Pastor Feilbergs blide og stille Prædiken, omkranset af Salme-
sangen, der fyldte Kirkerummet, naar Lærer Nielsens smukke og fyldige Stemme begyndte Salmen. Kirken var fyldt til sidste Plads, gamle og unge var en Enhed med Præsten i Ordet og Degnen i Sangen.

Naar Lærer Nielsen fik udrettet saa meget, da kan det tilskrives de store Evner og den Energi, der blev ham tildelt i Vuggegave. Men det største maa ikke

glemmes, hans frejdige og glade Livssyn, der paa en naturlig og inderlig Maade faldt sammen med hans grundtvigske Indstilling og Tro i alle Livets store Spørgsmaal, baade glade og alvorlige.

Mange er de Gange, Lærer Nielsen paa den for ham klare og overbevisende Maade har talt om, at det at være kristen vel kan forenes med at være et glad Menneske. Som faa følte Lærer Nielsen det som sin Opgave og Pligt at besøge syge Mennesker og tale med dem, hans lyse Syn har ved disse Samtaler været mange til Hjælp og Trøst.

Lærer Nielsen maatte i 1919 søge sin Afsked ved Skolen paa Grund af Aareforkalkning, men havde da ogsaa været Lærer i 49 Aar.

Det var dog ikke for at lægge Arbejdet helt paa Hylden, at Lærer Nielsen forlod Skolen, dertil var han alt for virksom en Natur.

De mange Bestyrelser og Foreninger, han var med i, vilde ikke give Slip paa ham; de vilde alle drage Nytte af hans store Viden og rige Erfaring.

Det største Arbejde, Lærer Nielsen foretog som Pensionist, var Udgivelsen af Darum Sogns Historie, der udkom i 1925.

Lærer Nielsen havde i mange Aar gjort Optegnelser og Notater om saa godt som alt vedrørende Livet i Sognet. Mange kendte det store og interessante Bogenværk, der laa i Lærer Nielsens Gemme, og efter talrige Opfordringer blev Bogen trykt og udgivet.

Lærer Nielsens Sognehistorie er noget for sig selv – skrevet af en Mand med sit eget Blik og skarpe Syn paa alt. Det er en Bog, de kommende Slægter stadig vil spørge efter. En Bog, der mere end noget andet har gjort Lærer Nielsens Navn udødeligt i St. Darum,

I 1926 døde Lærer Nielsens Hustru; det var meget haardt for ham at komme over.

Karen Nielsen havde altid levet med i alt, hvad Lærer Nielsen havde med at gøre, og ganske naturligt blev Hjemmet Samlingsplads for mange Mennesker.

Karen, som Folk altid sagde, var en elsket Værtinde og en god Moder for Børnene, fire Døtre og en Søn. To Døtre er gift og bosiddende i Darum, den tredje paa Alrø i Horsens Fjord, og den fjerde er Forskolelærerinde i Gesten. Sønnen er Tømmerhandler i Skovlund.

Lærer Nielsen var saa heldig at faa en af sine Skolepiger, Ane Christensen fra Darum, til Husbestyrerinde, og hun blev trofast hos ham, til han døde.

De sidste Aar sad Lærer Nielsen lammet i Benene, men han var stadig livlig og aandsfrisk og ejede den lyse og glade Tro. — Han fulgte interesseret med i Tidens Spørgsmaal og blev ikke som saa mange gamle sur og tvær. Han ejede til det sidste meget af Ungdommens Evne, dette at glædes.

Den 1. Marts 1940 døde Lærer Nielsen knap 90 Aar gammel.

Træsko.

Af T. Kragelund.

Træsko er en meget gammel Beskyttelsesgenstand for Fødderne. Særlig hos agerdyrkende Folk har Træsko været meget benyttede og tillige været meget nyttige i selve Arbejdet med at dyrke Jorden.

I Vintertiden, baade i Frost og Tø, var Træsko lune og tørre at have paa Fødderne.

De ældste Træsko var udelukkende af Træ, og i den ydre Form var de meget forskellige. Indvendig drejede det sig kun om, hvorvidt de passede for Foden. —

Om Pasformen kunde der fortælles meget baade sørgeligt og glædeligt, for Træskomændene var nemlig ikke alle lige dygtige.

I enkelte større Landsbyer boede der en Træskomand, men Træskomanden var som sagt ikke altid Opgaven voksen, selv om han forstod, at Træskoene skulde passe til Foden; det var ofte saaledes, at Foden skulde passe til Træskoene, hvilket gav Ligtorne, Knyster paa Vristen og Ømhed i Hæl og Tær, kort sagt var det en Tortur at gaa i saadanne Træsko, og saa var det endda værst, at de aldrig var ens.

Der var et Udtryk, der passede paa dem: »Den ene Træsko passer lidt bedre end den anden, men daarlige er de begge.«

Naar Fødderne var helt ødelagt af Ligtorne og

Knyster, maatte den paagældende af Sted til en dygtig Træskomand, og det var straks noget helt andet. Der blev taget Maal af Foden, og afmærket, hvor Ligtorne og Knyster sad, og naar Dagen var bestemt, naar Træskoene skulde være færdige, sagde Træskomanden: »Saa maa do sjæel koem, for a udlevirer kun Træsker, der passer. Mi Træsker ska pas, ingen Stejer maat gnaev o æ Fued«. Og saaledes var det. Træskoene passede saa godt at Ligtorne og Knyster var forsvundet, længe før Træskoene var slidt.

Træskomændene var ogsaa kendt for enten at lave stærke Træsko til Slid, eller for at lave tynde og lette Træsko, saa der var forskellige Benævnelser paa Træskoene. En Træskomand satte altid for lidt Træ i Næsen, en anden for meget i Svangen, hos en tredie vilde Hæltræet altid revne, og hos en fjerde sad Stampen for langt fremme, hvilket var til stort Besvær, naar der skulde gaaes Ture, idet baade Fødder og Ben blev ømme og trætte.

I Forhov eller Forstamp samt Bagstamp skulde der være passende med Træ, saaledes at de var tykke nok til Sømmene.

Baghov (Bagstampen) maatte heller ikke sidde for langt fremme eller tilbage, Bagstampen skulde sidde lige under Hælen eller en lille Smule fremefter, saaledes at det passede til Tyngdepunktet for Legemets Vægt. — —

Til Træskoenes Udstyr hørte smukke Snit ovenpaa Overtræskoen, nogle paa tværs, andre paa langs, og nogle kunstfærdige ude paa Næsen. Ligeledes med Træskogjorden, der i mange Tilfælde var af Messing eller Kobber og blev pudset, saa den skinnede.

Selve Træskoene blev skuret til Søndag og Helg, eller naar vedkommende skulde til Gilde.

I det skovfattige Vestjylland blev de fleste Træsko

købt paa Markederne, hvor Træskomændene fra Skov-egnene kom med deres Varer.

Paa Markederne hørte man Folk sige: »A kjøft mæ en Par Træsker«. Eller: »A haaej et andt o kom te Mærkend atter som en Par Træsker«. Eller ogsaa: »A haaer lieg kjøvt en Dusin Træsker (töl Par) saen i lisse manne Størrelser er gue o kom hjæem mej te æ Bøen, saa skuet da væer seer, om di flest et ku find en Par, der ku pas«.

Dagen efter Markedet, naar de nye Træsko skulde efterses, lød der ofte noget helt andet.

»A bløv da saa faabandet snøt o æ Mærkend, æ Træsker, a fæk, waa a El. De er kun Bøgetræsker, der ka haaeld te mi Arber. Elle-Træsker æ gue, nær en ska te Liegs (Dans). Ja, te en Auteskuen er di aasse gue, men hejsen er de El o Piel noved skidt te Træsker.«

Aftægtsmanden saa paa Træskoene, mens han smaalo, og sagde saa: »Jov sier I, nær en saen kommer te Mærkend, saa ka en næem blyv snøt. Æ Træsker er der gjaen jen helder anden Døvel begravet i; der ska naak væer for let Træ andten heer helder deer. Ja, æ Mærkendstræsker er gjaen noved mæ Fejl, som de heer Træskomænd et ku sæel i dje Hjæemejn, o saa er et_wos heer o æ Vesterejn, der ska ha de_kassiret Kram. De væest er jo, nær vi saen kommer te Mærkend o foer wal manne_Kaffeponser, saa er æ Træsker faaele gue aeld sammel, hwa andten di er a El, Piel helder Birk. A sejer aaltdi, en ska bode væer_edre (ædru) o_waagen, nær en ska kyef Træsker«.

— — —

Aftægtsmanden havde Ret; paa Markederne blev der solgt mange daarlige Træsko.

I Sydvestjylland var det i Varde og Ribe ved de store Markeder, at Træskohandelen især fandt Sted.

Der blev sagt, at de bedste Træsko købtes paa Markederne i Vorbasse.

Foruden Markedshandelen var der enkelte Landkøbmænd, der drev Storhandel med Træsko. Til disse hørte Poul Bjermann i Tømmerby, Sneum Sogn.

Et kendt Udtryk fra den Tid, 1860—70, var baade i Hunderup og Darum Sogne: »Æ de noved o rejs te Mærkend for o fo Træsker? Kyef di Træsker ve Bjermann i Temby, hans er gue«.

Træsko, der solgtes i Dusin (12 Par), var gerne med en halv Tomme Forskel i Størrelse.

I et Hjem med mange Børn var det en stor Begivenhed, naar de mange Træsko i Posen blev rystet ud paa Gulvet. Der skulde prøves og prøves, for det skulde gerne være saaledes, at hver fik et Par, der passede. Resten blev lagt paa Loftet til senere Brug.

Træskomageri.

Fra Hunderup Sogn eller omkringliggende Sogne kendes det ikke, at nogen Vestjyde skulde have drevet Træskomageri, hverken som Haandværk eller Husflid. Grunden var ganske simpelt, at der ikke fandtes Skov, der kunde give Træ til Træsko.

Derfor kunde man altid være sikker paa, hvis der et eller andet Sted i Sognet eller Nabosognet boede en Mand, der kunde lave Træsko, at da var Manden fra Østkysten, hvor mange, eller de fleste dengang kunde lave Træsko; dog brugte alle ikke Færdigheden som Næringsvej, men til Husbehov.

I Landsbyen Sejstrup i Hunderup Sogn boede i Aarene omkring 1850—60 Laust Thiem, som var Træskomand, dog mere Landmand end Træskomand.

Laust Thiem var fra Øster Lindet, hvor han var

udlært Træskomager. Lysten til Landbrug var større, hvorfor han drog til Vestjylland og købte Ejendom. Men det var ikke som paa Østkysten, Jorden var tarvelig, og derfor maatte Laust Thiem igen til at lave Træsko for at hjælpe paa Indtægterne. De fleste var dog ikke glade for Træskoene, da Pasformen ikke var god. Og saa vilde han helst lave Træsko af Elletræ, der var let Træ at skære og bore i, men meget daarligt kunde holde til Slid, og tillige var man drivvaad om Fødderne, naar man gik med Elletræsko i Regnvejr eller Dug.

En anden Træskomand fra omtrent samme Tid, Aarene 1860—70, var *Peder Hansen* fra Brandgaardene i Darum Sogn. Han var ogsaa Østjyde, fra Skodborg. Det var ogsaa Landbruget, der mest optog ham, ligesom Laust Thiem i Sejstrup.

For Peder Hansen var dette med Gaarden paa Darum Mark ogsaa en Skuffelse. I de første Aar var det meget tørt, saa Avlingen gik næsten helt ud. Efter dette solgte Peder Hansen Gaarden og købte en mindre Fjendom paa Kjærgaard Mark i Hunderup Sogn. Men ved Siden af Landbruget maatte han bruge Haandværket for at tjene til de fleste Udgifter.

Som Træskomand var Peder Hansen meget dygtig. Alle vidste, at Træsko fra ham passede til Foden og havde den Pasform, der skulde til for ikke at faa Knyster eller Ligtorne. I Kjærgaard Skov var der svære Bøgetræer, og af disse købte Peder Hansen ikke saa faa Stammer til Træsko.

Det gjaldt om at faa noget ud af det, man havde. Gaardejer *Hans Nielsen*, der i 1870erne købte en af Kjærgaard-Gaardene med tilhørende Stykke af den gamle Skov. lod hugge et mindre Bøgetræ, og Stammen kørte han til Peder Hansen, der skulde lave det hele til Træsko. Der blev aftalt forskellige Størrelser. Efter

nogen Tid havde Peder Hansen Træskoene færdige, og Hans Nielsen fik dem hjem paa Loftet, saa han i mange Aar havde Træsko til Familien.

Naar der i det foregaaende er fortalt lidt om Træsko, Træskohandel og Træskomænd, da har det kun været om Træsko af Træ, Randers-Træsko eller Randers-Faasowen (Facon).

I Aarene omkring 1870, Kornsalgets og Merglingens Tid, der gav lidt bedre Kaar for Landbruget, kom Træsko med Læder frem. Det var Halvdelen af øverste Træsko, der blev skaaret bort og erstattet med Læder, hvilket var behageligt for Foden, men havde den Fejl, at det kostede flere Penge, hvorfor det kun var de velhavende, der brugte Træsko med Læder.

Sydvestjyllands sidste Træskomand var, kan man vist sige uden at komme nogen for nær, Træskomand *Niels Christian Jensen*, født i Jerlev ved Kolding 1852 og død i Vilslev 1927.

Niels Chr. Jensen var altsaa heller ikke Vestjyde, men Tilflytter, og havde lært Haandværket hjemme paa Østkysten, men Træskohaandværket passede ham ikke rigtig. Landbruget var ham ikke fremmed, og paa en Maade var det der, Lysten var. Men saa var Spørgsmaalet: »Hvordan kommer man i Gang uden Penge?« —

Saa tog Niels Chr. Jensen en rask Beslutning. I Efteraaret 1880 rejste han hjemmefra til Vestjylland. Her tog han Plads som Forkarl paa Tangegaard ved Ribe, men heller ikke dette passede ham rigtigt.

Paa Tangegaard tjente en ung Mand fra Vilslev, *Hans Marius Brøns*. Han og Niels Chr. Jensen blev gode Venner, og Resultatet blev, at de to, da Aaret var gaaet, fulgtes hjem til Vilslev.

Niels Chr. Jensen lejede et Par Stuer, hvor han saa vilde forsøge sig med Haandværket. Først maatte

der Bud til Jerlev ved Kolding efter Haandværkstøjet, og saa maatte der skaffes Træ. I Vilslev fik han en Gaardmand til at køre til Sønderskov ved Brørup efter nogle store Bøgestammer, og saa kunde Arbejdet tage sin Begyndelse.

Træskomand, Niels Chr. Jensen.

Nu har det aldrig været let for en fremmed fra en anden Egn at komme i Forstaaelse med Vestjyderne og at blive regnet for en af deres egne, men for Niels Chr. Jensen gik det uden Vanskelighed eller rettere af sig selv. Grunden var i første Omgang den, at han var en køn ung Mand, stor og stout, havde været Gardist og var kendt med at omgaas fremmede Mennesker. Dertil kom, at de Vilslev Mænd og Koner hurtigt erfarede, at han var en første Klasses og samtidig moderne Træskomand.

I første Omgang var det Børnene, der var glade ved Træskomanden, for hos ham fik de Træsko med

Læder, ikke fordi han ikke kunde lave Træsko helt af Træ, men han vidste af egen Erfaring, at Barnefødder er ømfindtlige for alt, hvad der er haardt; derfor vilde han nødig, at Børn skulde gaa med Træsko helt af Træ.

Det varede heller ikke længe, inden først Konerne og kort efter Mændene gik over til Træsko med Læder.

Det var særlig de lange Spadsereture fra Vilslev ud gennem Marskengene til Havet, der gav ømme Fødder, men i Træsko med Læder mærkedes ingen Træthed eller Ømhed.

Saaledes gik et Par Aar for Niels Chr. Jensen, men tilfredsstillende var det ikke for ham. Det var igen Haandværket, der ikke kunde fylde Tilværelsen, og det at være godt lidt af de ældre og velset i de unges Lag kunde heller ikke slaa til. Det var bare det, at en ung Pige med et Par straalende, kønne Øjne kunde se saa bestemt paa ham, naar de mødtes til Gilde. Men Niels Chr. Jensen sagde til sig selv: »Saaledes ser hun vel ogsaa paa de andre unge Mæhd, og saa er det vist bedst, at jeg forsvinder«.

Det var en Foraarsdag paa andet Aar. Niels Chr. Jensen havde nogle Dage før faaet store Bøgestammer hjem fra Sønderskov og havde travlt med at save og lave Træsko. Lige paa en Gang tog han en rask Beslutning. Nu skulde det have en Ende. Amerika var Rejsens Maal, han vilde væk fra det hele.

Niels Chr. Jensen fik fat i Spaden for at grave et langt, dybt Hul, i hvilket de friske og saftige Bøgestammer skulde puttes ned, for der kunde de ligge et Par Aar uden at blive værdiløse til Træsko, for, tænkte Niels Chr. Jensen, i to Aar kan der ske saa meget. — —

Det blev langt ud paa Natten, inden Arbejdet var færdigt. Dagen derpaa skulde et eller andet ordnes,

og til en enkelt skulde der siges Farvel. Men saa hende? Nej, til hende vilde han ikke sige Farvel, for hun skulde ikke mærke, det tildels var hende, der var Skyld i Rejsen til Amerika.

Næste Dag var gaaet. Det var snart Aften, alt var i Orden, og om nogle faa Timer var han paa Vej til det fremmede og ukendte. Det var næsten mørkt. Han havde Rejsetøjet paa. Da puslede det ved Døren, en ung Pige traadte ind, sagde God Aften og føjede til: »Jeg hørte for lidt siden, at du vilde rejse til Amerika. Det kan jeg ikke forstaa. Jeg synes, du skulde blive hjemme.«

Niels Chr. Jensen tabte helt Fatningen og sagde: »Synes du det?« — »Ja, det synes jeg, men det kan vi tale om en anden Gang«, og væk var hun.

Niels Chr. Jensen vidste hverken ud eller ind, men rejse nu kunde han ikke.

De enkelte, han havde fortalt om Rejsen, gik han til og sagde, at han havde forandret Sind og blev hjemme. —

Bøgestammerne kom lidt efter lidt op af Jorden, og Træskohaandværket gik atter for fuld Kraft.

Da Efteraaret kom, blev Træskomanden gift med Thomasine Hansen, hende der standsede ham paa Vejen til Amerika.

Engang er der sagt eller skrevet: »Om Mennesker burde der ikke fortælles længere, end til de blev gift«. Til dette kan der siges baade Ja og Nej og mere. Men om Thomasine og Niels Chr. Jensen kunde der skrives en hel Bog om, hvad to Menneskers ubøjelige Villie og trofaste Sammenhold kan faa udrettet, og hvordan de fik skabt et Hjem i Guds frygt, hvor det er godt at være, ikke alene for dem, der hører Hjemmet til, men ogsaa for Familie og Naboer.

Thomasine havde arvet et lille, gammelt Hus, Øst

i Vilslev By med tilhørende to Tønder Land langt ude vesten for Byen. Dette Hus blev deres Hjem, og her begyndte to glade Mennesker deres Livsgerning.

Niels Chr. Jensen blev tidligt klar over, at Træsko-haandværket ikke var til at bygge en Fremtid paa, der maatte tjenes Penge paa anden Maade, men ikke som almindelig Daglejer, for det gav ingen Penge.

Det første, han slog sig paa, var Tækkehaandværket. Hos Byens gamle Tækkemand fik han Arbejde, og det gik udmærket. Det varede ikke længe, før den gamle Tækkemand blev overflødig, og Træskomanden havde det hele, hvilket gav Arbejde fra tidligt Foraar, til Græsset skulde skulde slaas i Marskengene.

I Engene som Sletkarl var Træskomanden ogsaa med Nat efter Nat en hel Maaned. Marsksletarbejdet var strengt, men der kunde tjenes store Penge, da det meste var paa Akkord pr. Tønde Land. Træskomanden nøjedes ikke med een Tønde Land, enkelte Gange slog han to i Døgnen og aldrig under halvanden.

Det var stadig Penge, der trængtes til for at komme fremad, og som Tiden gik, kom der en Børneflokk til Huse. —

Spøgefuldt sagde Træskomanden, hver Gang Familien forøgedes: »Nu maa vi have et Stykke Jord mere købt, for efterhaanden som Flokken bliver større, skal vi have mere Jord at styre dem paa«.

Om Vinteren var det Træsko, det gik løs med. Dette Arbejde gav flere Penge, end han kunde tjene ved at gaa ud som Tærsker.

I de korte Vinterdage var Niels Chr. Jensen paa Værkstedet til langt ud paa Aftenen. Der var da baade en og anden, der havde et Ærinde til Træskomanden. De fleste havde erfaret, at Niels Chr. Jensen ikke bare var fyldt med dette ene at arbejde og tjene Penge. Mange unge vilde ogsaa gerne ind for at tale

med ham, for Træskomanden kunde tænke og forstod lidt bedre end de fleste, at alle Vegne, hvor der er Mennesker, er der ogsaa Tanker og Meninger, derfor er vi alle afhængige af hinanden, og derfor maa vi efter Evne forsøge at forstaa, hvad der foregaar, ikke alene indenfor Sognets Grænser, men ogsaa i andre Lande. —

Mange gode Samtaler blev ført i Træskoværkstedet. Niels Chr. Jensen slog ogsaa med Tiden ind paa andre Omraader. Ved Siden af Værkstedet indrettede han en Røgovn, hvor de friske Træsko langsomt kunde tørres. Tillige kunde Egnens Folk komme med deres Kød, Flæsk og Pølser og faa det røget, hvilket var noget ganske nyt den Gang.

Saaledes fortsatte han mange Aar, men Kræfterne kan ikke holde evigt, heller ikke for Thomasine og Niels Chr. Jensen. Nu var der ogsaa gaet saa mange Aar, at de med god Grund kunde se tilbage. Da var der opdraget ti raske og dygtige Børn og sammenkøbt i mindre Stykker 17 Tønder Land, bygget nyt Stuehus og Stald. De havde en stor, kraftig Hest og 5 svære Korthornskøer og ligesaa mange Ungkreaturer, men ikke noget, der kaldtes Gæld.

Da Niels Chr. Jensen døde i 1927, havde han i adskillige Aar lagt Træskohaandværket til Side. Men endnu kan mange huske, hvorledes to Stykker Bøgetræ i hans Hænder kunde formes og blive til to kønne Træsko, der nøjagtig var ens, et Kunststykke, der maatte beundres.

At lave én køn Træsko var ikke vanskeligt, men at lave en tilsvarende og modsat, saa man ikke kunde maale eller se Forskel noget Sted, var ikke mange givet. Men Niels Chr. Jensen kunde.

Træskoværktøjet var forskellige Økser, baade skraa, skæve og flade med ligesaa forskellige Skafter, Bore-

blokken med Kiler til at holde Træstykkerne fast, naar der bores med Nauer, og Tællebænken med forskellige Slags Spaanknive, samt Huljernsskraberne til Afpudsning af Træskoene indvendig.

For at kunne lave et Par Træsko fordredes mange Aars Øvelse, et medfødt Haandelag og Evne til at forme noget kønt.

Fodens Omrids paa et Stykke Brædt var alt, hvad der var at arbejde efter, og derfor maatte Træskomanden have Fodens Form i Bevistheden under Arbejdet. — — —

Der kan nævnes, at da Niels Chr. Jensen kom til Vilslev, levede der en Kone, der var født med forkrøblede Tæer, og kun kunde gaa i Træsko af Træ. Hun var meget uheldig stillet, da hun maatte gaa og slæbe i alt for store Træsko. Til denne Kone borede Niels Chr. Jensen Træsko, saa de passede til hendes Fødder, og hendes Gang forandredes saa meget, at mange ikke vilde tro, det var hende. Enhver kan forstaa, at Konen var glad.

Tiden er nu en anden, baade hvad Træsko og Arbejde angaar, og fra Østjylland flytter der ikke flere Træskomænd til Vestjylland.

Hedens Opdyrkning.

Af Hans Torbøl.

I et Bestyrelsesmøde for nogle Aar siden i »Historisk Samfund for Ribe Amt« udtalte den daværende Formand, Søren Alkærsig, at vi vist snart burde tilstræbe en Artikel eller en Artikelrække om »Hedens Opdyrkning«. Denne Udtalelse slog mig. Heden og Vestjylland har hidtil hørt uløseligt sammen. Skulde Hedens Opdyrkning her i Jylland da virkelig være et Faktum, der kan behandles som en historisk Kendsgerning? Siden er Sandheden heraf mere og mere bleven mig klar. Vi har Magt og Midler til at omdanne Heden til Agerjord, ja end mange Steder til frugtbar Agerjord.

Dette Emne var jeg inde paa i et lille Indlæg her i Aarbogen i Fjor, idet jeg skrev om den bekendte Rydningsmand og Hedeopdyrker Peder Poulsen, Vitarp. Han havde været med til at mergle to Kvadrater mile af Danmarks Jord. Deraf var den ene en Kvadratmil raa Hede, derved havde han været med til at oprette en hel ny By, Randsig, samt vist Vej for en ny Behandling af den raa Hede, ved Dybpløjning (Fræsning). Ud fra denne store Virksomhed støttede jeg Planen om at rejse ham et Mindesmærke ved Vardes—Nymindegab Landevej, overfor den Plads, hvor hans Fader i sin Tid begyndte som Smed og Husmand paa den raa Hede.

Denne Plan er nu realiseret. Afsløringen af Mindestenen fandt Sted Søndag den 11. August 1940 under meget stor Deltagelse. Lærer Vejrup, Vittarp foretog Afsløringen og undertegnede holdt Indledningstalen.

Mindesmærket er en Natursten, hvorpaa der er indhugget følgende Tekst, som skyldes Lærer H. K. Kristensen, Lunde:

Nye Hjem, hvor Lyngen stod,
 det var det Maal du Rydningsmand
 kæmped' for med Tro og Mod
 til Gavn for Ungdom, Folk og Land.

Under hans Navn mellem hans Fødsels- og Dødsaar er afbildet en Plov. Bedre Symbol for hans Virke findes næppe.

Det er Peder Poulsens Samtidige, som har rejst ham

dette Minde. Det staar som et Minde om, hvad baade Peder Poulsen og hans Samtid har udrettet; men Peder Poulsen var den, som ragede frem over Jævnmaalet, derfor fik han Mindet.

Ser vi hen til, hvad Peder Poulsen og hans Samtid har udrettet alene her paa Egnen, er Resultatet ikke vanskeligt at faa Øje paa. Da Peder Poulsen stod i Halvfemserne som en tyveaarig Knøs med to arbejdsvante Hænder, laa store Dele af Vest- og Midtjylland hen som Hede. I Almindelighed kan man vist sige, at Halvdelen af Jorden her i Vestjylland laa hen som Hede. I nogle Sogne mere, i andre mindre. I nogle Sogne naaede Hederne helt ind til Kirken, Sognets Kulturcentrum. Og da Nørre Nebel-Varde Banen blev aabnet i Begyndelsen af dette Aarhundrede, drev man det endog til at lægge enkelte Stationer, den nyere Tids Kulturcentre, paa den raa Hede.

Denne Opdyrkning har for det første skabt nye Hjem og Brød for mange Munde, men den har i Tilslutning til Beplantning, hvori Peder Poulsen ogsaa var Foregangsmand, tillige skabt Glæde, Tilfredshed, ja Poesi.

Folk, der mindes Tiden forud for Halvfemserne, vil mindes, hvilket forblæst Klima vi levede i her i Vestjylland. Kom man godt og vel udenfor Døren, følte man, at man ragede op i Landskabet som et Kirketaarn. Det blæste ligesom ind paa een fra alle Kanter. Kultur og Opdyrkning skaber for den enkelte i Forening med Beplantning ligesom en Art Trylleri, som vi vel ikke kan forklare, men den er der alligevel og gør, at vi alle befinder os bedre. Vi kan saaledes tænke paa to Huse eller to Byer med et Stykke Hede imellem sig. Vi har ofte gaet Vejen og følt, at Afstanden var meget stor. Men saa en skønne Dag efter en rum Tid opdager vi, at Heden er borte. Der er

maaske tillige plantet Hegn og Buske. Pludselig opdager vi, at de to Steder ligger hinanden langt nærmere, end vi før havde tænkt. Her er et Trylleri med i Bedømmelsen, thi naturligvis er Afstanden den samme, naar man kun hensør til Meter — og Alenmaal.

Ser man hen til Poesien, sker der ogsaa Omvurdering. Naar vi tidligere sang om »Sjølund den dejlige Ø, hvor de vilde Skovduer kurre«, ansaa man Sjælland for en anden og bedre Verden. Imidlertid pløjer og planter Peder Poulsen og hans Samtidige, og en skønne Dag naar Skovduerne med deres Kurren og Elverpigerne med deres Dans paa Engen i Skovbrynet ogsaa herud. Og vi Folk fra Vestjylland stemmer i ligesom Folk fra det øvrige Land: »Du skønne Land med Dal og Bakker fagre«. Vi har tilmed en Fordel fremfor de andre: Vi er med i en større Opdrift end paa andre Egne. Denne Opdrift gælder ikke alene mod Vest, men store Dele af Jylland.

Hvor der i et Tidsafsnit er sket noget betydeligt, plejer man gerne bagefter at knytte et saadant Tidsafsnit til et Personnavn, f. Eks. »i Dronning Margretes Tid«, »i Grundtvigs Dage«. Her kunde det ligge ret nær, om vi Vestjyder i Fremtiden talte om Peder Poulsens Dage, eller Peder Poulsens Tidsalder. Peder Poulsen rager op som en Kæmpe blandt det praktiske Livs Mænd.

Imidlertid er der en anden Mand, der med Mund og Pen har været med i dette Arbejde fremfor de fleste andre Ordets og Tankens Mænd. Jeg tænker paa Digteren Johan Skjoldborg. De to Mænd var samtidige, og de lignede hinanden i mange Maader. De var begge jævne, vennesæle Mænd. De var ikke et i Dag og et andet i Morgen. De var aandelig talt unge hele Livet igennem. De forblev rodaabne. Mødte de noget nyt, søgte de at faa det bedste ud af det.

Af disse to Mænd repræsenterede Peder Poulsen fortrinsvis det praktiske og Johan Skjoldborg fortrinsvis den poetiske Side i vor Tidsalder, som vi rundt regnet kan anslaa fra Midten af Halvfemserne til henvend 1940. Hvad opnaaede de da, og hvad opnaaede vi andre, der levede med i denne Epoke?

Vi kan da først spørge, hvad vilde de, og saa til sidst, hvad opnaaede de? —

Johan Skjoldborg giver Svar paa det første Spørgsmaal i to af sine Sange, som jeg delvis vil citere; I den første staar han sammen med sin Kæreste eller Venneviv foran Livets Løbebane. Hun hedder Marie: »Dagen den er klar og muntert stryger Somrens Vind forbi. Aft'nen bliver smuk, og Klokkerne el've venter jeg Marie«. — Hvad vil da de unge Mennesker? — »Vi vil rejse nye Huse, nye Hjem fra Strand til Strand, med de hundredtusind Haver smykket det skal staa vort Land. Vel det bli'r nok gamle Danmark, men alligevel et nyt, vort de unges! Haand paa Ploven — og de gamle Grænser flyt! Og vort Mod er rankt, Haabet lyst og blankt, og vort Øje spejder ud mod Fremtids Dage«.

Under denne Opsang drog da de to Mænd hver med sin Venneviv ud i Verden. Og de drog enhver, som følte sig ung med i Arbejdet.

Foruden dette at gøre Danmark til en Have eller et Sted, hvor der overalt var værd at bo, slog Johan Skjoldborg straks fra Begyndelsen endnu en Streng an, og Peder Poulsen akkompagnerede ved sit Arbejde. Vi kender Sangen: »Du Husmand, som ørker den stridige Jord og vover din Arm og din Bringe, som drager det første Kulturens Spor med Plovjernet's sølvblanke Klinge, mer Ridder du er med din barkedede Haand end mange, der pyntes med Stjerner og Baand og tripper paa bonede Gulve«.

Her er Kravet rejst om at føre alle danske Mænd og Kvinder, trods Standsforskell, frem paa samme Plan. Denne Sang har paa en Maade overlevet sig selv, naar det hedder: »Du Stridsmand, du stille Kulturens Soldat, som ikke har Rang iblandt Helte, som regnes for intet mod den Akrobat, som springer i Gøglernes Telte«.

Det gaar aldrig an nu, efter Johan Skjoldborgs og Peder Poulsens Tid, at sammenligne Husmanden med en Klovn. Det at være Husmand er blevet noget af det fineste blandt det fine. Han har i Mellemtiden haft Sæde i Kongens Raad og tæller med, hvor der træffes Bestemmelser. Peder Poulsen viste det i Praxis ved efterhaanden at omgaas de førende her i Landet indenfor Kultiveringsarbejdet. Begge i Forening viste: Det gør ikke noget, hvilken Stand man tilhører. Hovedsagen er, hvem man er, og hvad man udretter. Det er »Arbejdets Personlighedsværdi«, vi nu spørger om. Folk redder ikke længere Situationen ved at putte Hovedet ind i en høj Hat eller i en Uniformskasket for dernæst at krybe ind i en første Klasses Kupé og maaske raabe et Bøh ud til os, som maa staa udenfor. Tiden forlanger nu, at man kan gøre sig gældende paa jævn Jord. Pendulet har altid en Tilbøjelighed til at foretage samme Udslag i begge Retninger. Da jeg som Bondestudent opholdt mig i København i Halvfemserne, blev der holdt mangt en Disput, saaledes i Studenterforeningen, om hvor vidt Bønderdrenge burde have Lov til at studere, eller de skulde forblive ved dette Bøndearbejde, hvortil de var skabt. Siden har man nærmest faaet det Indtryk, at det var en Fordel for en Mand, hvis han f. Eks. vilde opnaa en Stilling indenfor Københavns Magistrat, at han var begyndt som Hjorddreng.

Det var den Gang en »Mesalliance«, om en Pige

fra Bourgeoisiet tænkte paa at gifte sig med en »Bøndedreng«. Ja, men de er jo af samme Race, har Folk siden betroet mig. Den Gang talte man ikke om Race. Men det er et Særkende for mangt en Disput, at den ligesom en Boble vil vokse indtil Bristepunktet, og saa er den der ikke mere. Lad det efterhaanden blive en dansk Opfattelse, at voksne Mennesker overalt maa virke under eget Ansvar og løbe deres egen Risiko.

Peder Poulsens og Skjoldborgs Tidsalder har vist os, at vi alle saa uhyre let kan erhverve det nødvendige til Livets Ophold, blot vi har Omtanke og Arbejdsglæde. Det er ad den Vej, vi faar udviklet vor Personlighedsværdi, men hænger »Arbejdets Personlighedsværdi« ikke sammen med vor Evighedsværdi? Du har været tro i det lidet, jeg vil sætte dig over meget. Hvad betyder saa dette »meget«? Man behøver ikke at være nogen stor Astronom for at indse, der maa Overblik og Kræfter til for at styre og led Verdensordenen med alle dens Planeter og Sole. Og den nære Død er vi alle vis. For at naa den bedste legemlige og aandelige Udvikling har vi sikkert alle Grund til at bede: Giv mig hverken Armod eller Rigdom.

Peder Poulsens og Skjoldborgs Indsats har ført os bort fra den pjattede og skabagtige Talemaade, som i visse Kredse var gængs: »Det er en Skam at arbejde med Hænderne«. Vi danske er under denne Udvikling bleven et jævnt Folk. Vi forlanger, at ethvert Menneske skal kunne hævde sig paa jævn Jord uden at ty til Magtmisbrug eller Skaberi. Naar vi alle har den Agtelse for vor Konge, som vi har, er det ubetinget, fordi vi føler, han er det danske Folks Ideal: Han kan det.

I den omtalte Sang peger Skjoldborg iøvrigt ogsaa

paa den videre Udvikling, idet han siger: »Hvor andre kun kender en Kugle til Raad, du (Husmanden) krummer til Tag dine Næver«. Her har han paavist Vejen, vi skal ud. Vi vil ikke naa Maalet gennem Snigløb, Snigmord eller Rov. Et er saa at faa et saadant Grundlag for Handling anerkendt af den lille danske Nation, noget andet, naar det drejer sig om international Handle og Væremaade. Noget har vi imidlertid allerede opnaaet, naar disse Grundsætninger gennemtrænger hele det danske Folk, vi har da straks lært ikke at bedømme Mennesker, der drives af andre Kræfter eller Hensyn, højere end de fortjener.

Ved Afsløringen af Peder Poulsens Mindesmærke talte Lærer Vejrup, Vittarp bl. a. om at være sig selv, og være sig selv nok. Og hvad jeg ovenfor har anført, er i det store og hele hvad jeg fik sagt i Indledningstalen ved denne Lejlighed. Naar jeg har bredt mig saa meget, finder jeg det forsvarligt, idet jeg foreslaar, at et af de følgende Numre af »Fra Ribe Amt« fortrinsvis kommer til at omhandle »Hedens Opdyrking« eller Peder Poulsens og Skjoldborgs Tidsalder.

Kører vi nu ad alfar Vej forbi Peder Poulsens Minde, kan vi for det første sige, at det minder om en Daad, »der som Duggen var ren«. For det andet ægger det os til Daad og til »at krumme til Tag vore Næver«, til Tag for Hjem, Folk og Menneskeheden.

»Ve hver en Dansker, som ej bliver hed, saa snart hans Øjne det skuer«.

Ja, saadan er det.

En menig Soldats Optegnelser fra Krigen 1864.

Ved J. Carl Christensen.

Min Fader, Husmand Jens Christensen i Ovnbøl, Torstrup Sogn, var Gaardmandssøn fra Ovnbøl. Han deltog som ung Soldat i Krigen 1864 og har under Felttoget opnoteret en Del af, hvad han oplevede, nærmest en Slags Dagbog.

Selv om det skrevne tydeligt præges af at være optegnet af en almindelig, menig Soldat, er det dog interessant, netop fordi det gengiver den meniges Indtryk og Tanker.

Desværre er min Faders Optegnelser pludselig sluttet under Opholdet paa Fyn først i August 1864. Men fra den følgende Tid er der dog bevaret tre Breve, hvoraf der anføres et Uddrag til sidst.

Med ubetydelige Ændringer lyder Optegnelserne saaledes:

»I Efteraaret 1862 var jeg paa Session i Varde; jeg blev udskrevet til Dragon, men trak saa højt et Nummer, at jeg kom til at høre til dem, vi kaldte Frispillere, der ikke skulde indkaldes under almindelige Forhold. I Sommeren 1863 blev der efterhaanden saa megen Tale om Krigsuroligheder, at Frispillerne blev indkaldt for at indøves, saa de ikke skulde være helt uvant med Soldatervæsenet, hvis der for Alvor skulde blive Krig.

Jeg blev oversat til Infanteriet, og hen paa Sommeren blev jeg indkaldt til Fredericia. Jeg var der dog kun i omtrent 6 Uger, saa blev jeg hjemsendt.

Men den 15. November døde Kong Frederik VII, og saa varede det ikke længe, før der kom Bud efter Soldaterne. En af de sidste Dage i November Maaned kom mit Indkaldelsespas, og den 1. December 1863 rejste jeg sammen med nogle Kammerater fra Varde til Kolding; der opholdt vi os i nogle Timer; derfra kørte vi til Fredericia, hvor vi den 2. meldte os til Kaptejn Stochfleth af 20. Regiment. Vi fik straks Nr. og Tøj. Den 3. fik vi Gevær og Sabel; nu var vi Soldater!

Den 4. stillede vi med alt vort Tøj om Morgenen Kl. 7 for at afgaa med et Dampskib til Flensborg; vi ankom dertil om Eftermiddagen Kl. 4. Her blev vi indkvarterede; jeg kom til at bo hos en Husmand i Udkanten af Byen; jeg havde faaet et udmærket Kvarter.

Den 5. stillede vi om Morgenen Kl. 5 for at afgaa med Toget til Altona. Vi kom dertil Kl. 3 om Eftermiddagen. Vi blev inddelt i Kompagnier; jeg kom til 3. Kompagni. Derefter fik vi Lønning og Brød og Kvarterbilletter uddelt. Jeg kom til at bo i en Gade, som hed Kleine Mühlenstrasse; det var et rigtig godt Kvarter. I Altona opholdt vi os til den 23. December. Dagene indtil den 11. gik med Eksercits og anden Øvelse. Den 11. begyndte for første Gang Nattevagterne. 1. Kompagni laa som en Slags Reserve indkvarteret paa en stor Arbejdsgaard for at være klar til Udrykning, hvis der skulde blive Pøbeloptøjer. Den 16. aflagde vi Fane- og Troskabsed til den nye Konge. Den 17. var jeg for første Gang paa Vagt, jeg stod uden for Arbejdsgaarden.

Den 20. samledes hele Regimentet og blev indlagt

dels paa Arbejdsgaarden, dels paa en gammel Møntbygning. Her, hvor vi laa saa mange samlede, var Kvarteret naturligvis ikke saa godt; jeg laa for første Gang i den bare Halm med Tornysteren til Hovedpude og Geværet liggende i Armen. Den 21. skrev jeg et Brev til mine Forældre i Hjemmet; jeg maatte da bruge Tornysteren til Stol og en tom Fustage som Bord.

Den 22. var det Meningen, at vi skulde marchere fra Byen, men da vi havde staaet opstillet en Tid, maatte vi atter gaa tilbage til Kvarteret, da Østerrigerne*), som opholdt sig i Hamborg, ikke vilde overtage Posten, før næste Dag, og man ikke turde lade Byen være uden Militær i disse urolige Tider. Regimentet afmarcherede saa endelig fra det kære Altona den 23. December om Morgenen Kl. 8, efter at alle Poster først var blevet afløst af østerrigske Soldater. Det var altsaa sidste Gang, man saa en dansk Soldat i Altona, og da vi gik gennem Byen for at rykke mod Nord, var der almindelig Tavshed over alle. De danske Borgere fulgte os paa Vej, men der hørtes ikke Sang eller lignende, ikke engang Musikken spillede. Indvaanerne i Altona, baade de dansk- og tysksindede, havde vist sig meget flinke mod de danske Soldater under vort Ophold i Byen.

Den næste Dag marcherede vi 4 Mil, dels paa Landeveje og dels paa Biveje, vi kom blandt andet gennem en Landsby ved Navn Kvikborg, her lagde jeg Mærke til et usædvanligt højt og spidst Kirketaarn.

Vi blev indkvarterede i en By, som hed Hemding. 3 Kompagnier omtrent blev indkvarteret paa en stor Gaard. Det var jo Juleaften, og vi skulde have noget ekstra Mad i den Anledning. Gaardmanden vilde jo

*) Det var Forbundstropperne, der rykkede ind i Holsten. Efter Stormagternes Raad gjorde vi ikke Modstand.

komme saa nemt om ved det som muligt med Bespisningen. Han havde ladet slagte et Par halvdøde Kalve, og paa dette Kød blev der kogt Suppe til Soldaterne. Denne Mad vilde de fleste af os dog ikke spise, og da der blev klaget over den til Officererne blev den erklæret uspiselig. Gaardmanden maatte saa i en Fart faa kogt noget Vælling, for at vi kunde faa noget til Føden. Det var en tarvelig Juleaftensmad, og bag efter maatte vi krybe sammen i Halmen ude i en kold Lo. Jeg er vis paa, at der er ikke mange af os, som har glemt denne Juleaften.

· Det var Begyndelsen til Feltlivet!

Fredag den 25. December, Juledag, afmarcherede vi Kl. 8 om Morgenen. Efter at have marcheret omtrent 3 Mil kom vi til en Flække ved Navn Brendsted omtrent Kl. 4. Kl. 5 maatte jeg for første Gang paa Post hele Natten, og det i en temmelig stærk Frost og Kulde. Jeg stod paa Landevejen udenfor en stor, smuk Gaard. Ud paa Aftenen kom Manden i Gaarden ud til mig med et stort Stykke Hvedebrød og et Krus varmt Øl. Jeg sagde, at jeg maatte ikke modtage dette, naar jeg stod paa Post.

»Det har jeg vidst længe før dig, min Ven«, svarede Manden og fortalte, at han var oppe fra Nørrejylland, han havde været med paa dansk Side i forrige Krig.

»Tag du kun Maden, du har godt af det«, sagde han. Jeg tog Hvedebrødet og Øllet, skønt det jo ikke var rigtigt; men det varme Øl fristede mig.

Den 26. marcherede vi til Landsbyen Homfeld; det var en streng Tur for mig, da jeg ingen Søvn eller Hvile havde faaet om Natten. Den 27. var Rastdag, men den 28. marcherede vi videre. I vort næste Kvarter traf jeg nogle Bekendte fra min Hjemegn, men talte kun lidt med dem, da de blot marcherede gennem

Byen. Den 29. marcherede vi gennem Rensborg til Slesvig. Vi kom til Byen om Aftenen Kl. 6 og blev indkvarterede i Alstadt. Jeg fik et udmærket Kvarter hos en dansk Familie.

Den 1. Januar 1864 var jeg paa Post paa Hesteberg i Slesvig; det var just ingen behagelig Nytaarsdag.

Vi skulde nu til at gøre Tjeneste i Skanserne ved Dannevirke-Volden. Fra den 1. fik vi Naturalforplejning; vi kunde mærke, at Krigen rykkede os nærmere paa Livet.

Den 1. Februar begyndte Krigen egentlig for os. Aftenen i Forvejen havde vi ved Apellen faaet Ordre til at stille næste Morgen Kl. 7 for at rykke ud paa Forpost i Skanserne. Om Morgenen Kl. 6 den første Februar blæstes der Alarm, og vi rykkede ud paa Forpost ved Kloster Kro. Det kom mig lidt sært for, da der blev kommanderet: »Lad Geværerne«! Det var jo første Gang, det rigtigt skulde være Alvor. Jeg havde det tvivlsomme Held at komme ud i Kæden straks. 10. Regiment, som havde ligget i Rensborg havde allerede tidlig paa Morgenstunden begyndt at løsne Skud mod Fjenden, da han begyndte at trænge paa.

Nu var Krigen altsaa virkelig begyndt!

Den første Hest, der blev saaret, kom op paa Formiddagen ind til Slesvig. Kongen, som opholdt sig paa Gottorp Slot, gik hen og klappede den, idet han sagde til Dragonerne, at de skulde ikke rykke for nær ind paa Fjenden, naar de var ude at patrouillere, da de kun udsatte deres Heste og sig selv for Fare til ingen Nytte. — Den første saarede Soldat, jeg saa, var af 10. Regiment.

Vi blev staaende paa Post hele Dagen og den følgende Nat. Næste Dag, da min Kammerat og jeg stod paa Post, hørte vi en stærk Skydning i Retning af

Mysunde, og en halv Time efter havde vi Fjenden foran Kæden. For første Gang hørte vi nu Kuglernes Hvislen; det lød noget underligt for os, da vi jo ikke var vant til Lyden. 1. Regiment var paa højre Fløj af os og havde en Fægtning med en Kavaleriafdeling. De rykkede saa ind til »gamle Thyras Vold«. Senere rykkede vi ogsaa derind, indtil vi Kl. 12 om Natten kom ind til Bustorf (Bustrup).

Den 3. rykkede vi atter ud til Volden om Morgen tidlig. Vi laa der til Kl. 10 om Formiddagen i et voldsomt Regnvejr. Denne Dag fik vi for første Gang Ekstraforplejning, den bestod af 3 Beskøjter og $\frac{1}{2}$ Pægl Brændevin til Mands, lidt efter fik vi ogsaa hver et Stykke røget Flæsk. Beskøjterne og Flæsket blev hældt ud paa Jorden og uddeltes derfra. Kl. 12 kom vi tilbage til Bustorf, for at vi kunde hvile os lidt. Vi fik Lov til at lægge os ind i et stort Tørvehus, og her holdt vi saa Maaltid med Beskøjter og Flæsk og den halve Pægl Brændevin. Maaltidet smagte os udmærket, og vi ventede at faa et længere Hvil, men Klokkeren 2 blæstes der Alarm, da Fjenden trængte haardt paa vore Forposter. Da vi kom ud til Volden, hvor vi skulde tage Opstilling, kom der allerede mange saarede ude fra Stillingen.

Jeg traf en Bekendt hjemmefra, han var kun let saaret og sagde, at saavidt han vidste, var ingen af dem, vi kendte, falden. 7. Kompagni af vort Regiment havde den Dag en haard Kamp med Fjenden ude foran Volden; Tyskerne stormede flere Gange, men det brave Kompagni gav dem en saadan Salve hver Gang, at de skyndsomst maatte gaa tilbage*). Til sidst blev der kørt en Kanon op til at understøtte vort Kompagni; den gjorde for Alvor lyst mellem Fjenderne. Ikke en Mand af vort Regiment savnedes

*) Se Fodnoten næste Side.

den Dag, skønt 7. Kompagni var i Ilden i 3 Timer. Kl. 11 stillede 9. Regiment paa Forpost uden for Volden, og vi rykkede tilbage til Bustorf.

Torsdagen den 4. Februar omtrent Kl. 5 maatte vi atter ud, og omtrent Kl. 8 stormede Fjenden atter, men sloges tilbage igen, da især Artilleriet fra Skanserne kunde forhindre Fjenden i at køre Kanoner op paa Kongehøjen (Kongshøj). Kanonaden var den Dag vedvarende streng, men for os næsten morsom, da Fjenden maatte vige. Vejret var den Dag dejligt og klart, saa vi kunde ligge ved Volden og grine ad Tyskerne, som maatte løbe. 3—4 Kanoner havde Tyskerne plantet paa Kongehøjen, men de to blev skudt i Smader af vore velrettede Kanoner**).

Kl. 1 kom vi atter ind til Bustorf, hvor vi gav os til med dragen Sabel at jage efter Høns og Ænder, saa at mangan en Tornyster maatte rumme enten en Høne eller en And, for at vi ved Lejlighed kunde faa dem kogt eller stegt, hvilket naturligtvis vilde være en Lækkerbid for os.

Fredag den 5. laa vi ude ved Volden hele Dagen. Fjenden gjorde store Bevægelser foran Stillingen, men maatte bestandig flygte, da vore Kanoner fra Skansen kunde ødelægge deres Kolonner.

*) Saadan gik Snakken. Men Virkeligheden var den, at Stochfleths Komp. maatte trække sig tilbage fra Nedre Selk til hen mod Vedelspang. Det var Østerrigerne under General Condrecourt, der angreb. Da Kongshøj var taget, kunde Stochfleth heller ikke standse Fjenden ved Vedelspang, men maatte trække sig ind bag Saksarmen (Volden om det gamle Hedeby). Men her holdt han Stand. Under hans rolige Ledelse slog hans Folk, sammen med andre Afdelinger Gang paa Gang Østerrigerne tilbage.

**) Østerrigerne havde om Morgenen kørt 8 Kanoner op paa Kongshøj; men vort Skyts tvang dem til, efter at de havde mistet nogle Folk, at trække derfra.

Tilbageetoget fra Dannevirke.

Denne Retræte fra Dannevirke begyndte egentlig den 5. om Natten Kl. 11^{1/2}. Vi laa ude ved Volden og havde faaet os en behagelig Suppe lavet, vi havde fundet nogle Kartoffler at komme i den, Kødet var kogt, og vi skulde netop til at have Kartofflerne i Gryden, da kom vores Løjtnant og raabte: »Alle Mand paa Plads, for nu gælder det Folkens!» Vi vilde naturligvis nødig fra den kære Suppe, men Løjtnanten tog Kedelen og hældte hele Indholdet ud, saa maatte vi naturligvis ud. Vi blev befaleet at være saa sagte som muligt og blev opstillet ved en Høj, som gik gennem Volden, hvor der var barikarderet; dette skulde forsvares til det yderste.

Men Kl. 11^{1/2} blev der kommanderet: »Omkring March!» Vi marcherede da i al Stilhed og med største Forundring til de andre Kompagnier, og Regimentet blev samlet. Nu sagde vi i Munden paa hverandre: »Mon vi ikke skal gøre et Udfald og storme for at fordrive Fjenden?» Men vi blev straks overbevist hvorom, da der blev kommanderet: »Højre om, March.« Vi kom ned gennem Slesvig, forbi Gottorp Slot og efter Flensborg til. Snart gik vi, og snart stod vi, for vi kunde ikke komme frem for Artilleriet; saa snart som dette gjorde Holdt, lagde vi os ned paa den glatte Vej.

Kl. 6 kom vi til en stor Kro, omtrent 1^{1/2} Mil fra Flensborg. Her vilde vi til at spise Frokost, som bestod af Beskøjter og Flæsk og Brændevin, men straks viste fjendtlige Patruljer sig, og vores Ro blev forstyrret. 1. Regiment var bagerst og dannede Arrieregarden; derefter kom vi. Vi skød straks paa dem, da de var saa dristige at komme os saa nær. En ved 1. Regiment fik en Kugle lige i Panden, saa han laa død paa Stedet;

men de fleste af de østerrigske Husarer maatte da ogsaa døde til Jorden paa denne Tid, mens vi skiftedes til at komme ud i Kæden for at forhindre, at han uafbrudt angreb.

Da vi kom til Bilskov, havde vort Kompagni en slem Fægtning med en Afdeling østerrigske Husarer, da de der stormede løs paa os, vi mistede ikke en Mand, men af Østerrigerne kom kun to eller tre Mand tilbage, de andre blev enten skudt eller taget til Fange.

Saa blev der blæst: »20. Regiment tilbage!« Og 1. og 11. Regiment optog da Kampen; de skulde forsvare os, til vi kom til Flensborg; dertil naede vi først om Aftenen; de $4\frac{1}{2}$ Mil tog 18 Timer for os.

Her maatte vi ligge i 3—4 Timer ude paa Gaden i den stærke Frost og Kulde. Først Kl. 10 kom vi i Kvarter; det var meget godt, vi fik baade Spise og Drikke, og jeg fik en Seng at ligge i den Nat, men det varede kun saa kort; thi om Natten Kl. 1 blev der blæst Alarm, og vi maatte straks ud og paa Farten til Sønderbog; vi kom dertil omtrent Kl. 3 om Eftermiddagen, vi blev meget hindret af det ugunstige Vejr. Det faldende Isslag gjorde Turen derop besværlig, mange Stykker Skyts maatte lades tilbage paa Vejen, da Hestene ikke kunde staa. Vi blev indkvarterede i Sønderborg den Nat. 3. og 7. Kompagni blev indkvarterede paa en Oliemølle. Dagen efter, som var Fastelavns-Mandag, stillede vi Kl. 12, for efter Bestemmelsen at afgaa med Dampskib til Fredericia, men vi maatte tilbage i Kvarteret igen; først Tirsdag Morgen den 9. Februar Kl. 6 blev vi indskibede paa en stor engelsk Skruedamper. — Kong Christian IX kom ud paa Dækket til os, da vi var kommen ombord, og takkede os paa det hjerteligste for vores Udholdenhed og Mod og haabede, at dette maatte vedblive. Svaret var et 9 Gange gentaget Hurra.

Herefter sejlede vi og kom til Fredericia om Aftenen Kl. 6; vi maatte staa paa Gaden i 2 Timer i stærk Snefog. Endelig kom vi i Kvarter, som var meget godt; jeg og en fra Varde kom til at ligge i een Seng; den var jo ikke af de bedste, men det var dog bedre end at ligge i Halmen.

Opholdet i Fredericia fra den 19. Februar til den 11. April.

Fra den 11. til den 16. Februar var vi fri for Forposter, men den 17. alarmeredes der Kl. 2 om Eftermiddagen. Regimentet marcherede da til en Landsby Nørre Bjert $\frac{1}{2}$ Mil fra Kolding. Kl. 7 $\frac{1}{2}$ rykkede vi til Reserve for Forposterne, som stod paa den anden Side Kongeaaen.*) Efter 7 Timers Forløb kom vi atter tilbage til Krybily Kro, $1\frac{1}{2}$ Mil fra Fredericia.

Torsdag den 18. om Morgenen Kl. 6 kom vi atter tilbage til Fredericia og kom i vore gamle Kvarterer. Fredag den 19. maatte vi paa Arbejde. Kl. 5 om Eftermiddagen flyttede 1. Bataillon op i Ridehuset og laa der til Reserve. Fra den 20. Februar til den 7. Marts var vi paa Forpost hveranden Dag og paa Skansearbejde hveranden. — Flere Kavallerifægtninger fandt Sted i denne Tid.

Fægtningen ved Staustrup (Stovstrup) den 8. Marts.

Tirsdag den 8. Marts kom vi til at ligge som Piket paa Stoustrupgaard. Omtrent Kl. 8 kom der en Ordonnans med den Besked at der faldt Skud i Kæden, straks efter kom der en anden Ordonnans og meldte,

*) Maa være Kolding Aa.

at Fjenden trængte paa. Vi kom straks ud til Hejse Kro og blev sat ud i Kæde, vi optog Forposterne der. Kort efter faldt vor Delingsfører, en Løjtnant Køller (Köhler). Vi retirerede snart tilbage forbi Stoustrup. — General Wilster blev saaret den Dag, og vor Kompagnikommandør og flere Menige af første Kompagni blev taget til Fange ved Snoghøj. Der stod ogsaa denne Dag et haardt Slag ved Vejle.

Den 20. og 21. bombarderede Fjenden Fredericia, hvorefter de trak sig tilbage.

Den 11. April var vi ude paa Forpost, men fik Ordre til at trække os ind, da vi skulde afgaa til Als. Kl. 6 rykkede vi ind til Byen, vi blev sat over til Fyn, vi marcherede $\frac{1}{2}$ Mil den Aften, vi kom til Landsbyen Baaring, der blev vi indkvarterede den Nat; næste Morgen Kl. 5 afmarcherede vi derfra til Indslev Kro, hvortil var $\frac{1}{2}$ Mil. Derfra blev vi befordret med Bøndervogne gennem Fyn til Landsbyen Horne, $\frac{1}{2}$ Mil fra Faaborg, hvor vi blev indkvarteret den Nat. Den 13. April om Morgen Kl. 4 rejste vi fra Horne til Faaborg og blev derfra udskibet Kl. 6 omtrent. Kl. 12 satte vi vore Fødder paa Als ved Færgestedet Høruphav, og efter en Times Forløb marcherede vi til Landsbyen Skovby, hvortil var $1\frac{1}{4}$ Mil, her blev vi indkvarteret.

Opholdet paa Als fra den 14. til den 19. April.

Torsdag den 14. April marcherede vi Kl. $1\frac{1}{2}$ derfra og ud til Dybbøl Skanser for der at gøre Forposttjeneste. Der var omtrent 2 Mil dertil. Vi afløste Kl. 9 om Aftenen under en voldsom Granatregn, der vedvarede og næsten tiltog i de 4 Døgn, vi opholdt os der. Den 15. April om Aftenen blev vi afløst af

6. Regiment, og vi trak os lidt tilbage, hvad dog ikke var til stor Gavn for os, da vi ikke kunde komme ind i Barakkerne, men maatte ligge under aaben Himmel, hvor der slet ingen Dækning var for Granaterne.

Lørdagen den 16. April om Aftenen Kl. 10 var vi atter paa Forpost i Løbegravene ved Skanserne, og vedblev der til den 17. April om Aftenen Kl. 10, da vi atter blev afløst og trak os tilbage i Reserve.

Mandag den 18. April stod vi da i Reserve for Forposterne, der bestod af 2. og 22. Regiment paa venste Fløj og 16. og 17. paa højre Fløj.

Allerede om Morgenen mærkede vi Uro, Granatilden tiltog, og der begyndte at falde Geværskud i Kæden. Der blev straks raabt til Gevær, og vi maatte ud. Fjenden havde allerede stormet vore Forposter og taget Skanserne; vi blev straks sat ud i Kæde og stormede løs paa Fjenden og slog dem tilbage. Men da 2. og 22. Regiment ikke kunde holde dem paa venstre Fløj, men blev næsten omringet og taget til Fange allesammen, saa maatte vi trække os tilbage igen i den voldsomste Kugleregn, saa man næsten ikke kunde tænke sig at komme levende tilbage. Vi kom dog tilbage og kom med Broen over til Sønderborg.

Men saa blev Broen sprængt; vi kom dog ind til Barakkerne paa Als og hvilede os til Kl. 12 om Natten. Saa marcherede vi derfra til Høruphav og kom med Dampskibet til Faaborg paa Fyn.

Opholdet paa Fyn fra den 19. April til den 7. August.

Tirsdag den 19. April om Morgenen kom vi til Faaborg, hvor vi blev til Dagen efter, saa marcherede vi til en Landsby, Flemløse. Der blev jeg syg og kom paa Lazarettet i Assens.

Derefter kom jeg til Regimentet igen. Det var nu flyttet til en Landsby som hed Mygind, der blev jeg indkvarteret hos en Husmand, jeg fik et meget godt Kvarter.

Da Vaabenhvilen var forbi, maatte Regimentet afmarchere til Landsbyen Kauslunde ved Middelfart, her opholdt vi os i 3 Dage, da blev Vaabenhvilen forlænget i 3 Dage; vi kom derefter tilbage til en Landsby Aborre, hvor vi blev i 8 Dage. Saa maatte vi gøre Strandvagter, og Resten maatte om Natten ligge ude paa Vejen til Reserve, da Fjendtlighederne atter var i Udbrud.

Vi maatte igen marchere derfra op mod Middelfart og ud paa en Landtunge, der hed Fønsskov. Her kom vort Kompagni til at ligge paa en Herregaard, men om Natten maatte vi ligge ude i Reserve; her laa vi i 8 Dage, saa kom vi paa Forpost ved Tønnesgaard. — —

Her slutter Faders Optegnelser pludseligt. Grunden er vistnok, at han fik Skarlagensfeber og kom paa Lazarettet. Men der er bevaret nogle Breve. Det ene er skrevet den 1. Juli under Opholdet i Aborre. Heri hedder det bl. a.: »De har i disse Dage skudt stærkt paa Als, og der siges i Dag, at Tyskerne har taget den, og alle vore Tropper og Kanoner er kommet her til Fyn, og hvis vi ikke snart faar Fred eller Vaabenhvile, saa tager de vel nok Fyn bagefter. Vort Regiment er ikke udsat for saa stor Fare, her hvor vi nu ligger. Vi skal jo være aarvaagne, vi ligger nede ved Stranden om Natten, hvis der skulde gaa nogle Fjender over i Baade, og saa sover vi om Dagen, det kan vi jo nok udholde, nu da det er Sommer, og vi har vore Kapper, som vi kan tage om os.«

Senere blev en Del Tropper overført til Sjælland, og de to sidste Breve er skrevet i Roskilde. Af det

sidste, dat. 20. September, kan det ses, at Fader venter snart at komme hjem, »da der er 300 Mand i København, som faar udlært i disse Dage, og de skal fordeles til Regimenterne, det har da staaet i Aviserne. Jeg kan ogsaa se af Eders Skrivelse, at Thomas i Gjellerup har skrevet hjem efter sit civile Tøj, og han mener at blive permitteret. Jeg vilde ogsaa have skrevet efter mit, men der staar i Dag i Avisen, at enhver, som ikke har sit Tøj, maa rejse i Uniform, og saa skal min følge med mig hjem, naar den Tid kommer.«

Om den gamle Grene kirke.

(I anledning af 50-året for dens nedrivelse.)

Ved sognepræst Johs. Brus.

Den bedste udsigt over Grene sogn får man fra »Ørnebjerg« mellem Hejnsvig og Billund. Derfra er det også let at få øje på den nuværende Grene kirke, skønt den ikke er særlig anselig, ja ikke engang har et tårn, men kun en beskeden tagrytter. Den ligger omtrent midt i sognet, hvilket sikkert var både praktisk og retfærdigt, da denne kirke blev opført i 1891; den udvikling, der siden er sket, kunde måske have gjort en anden beliggenhed ønskelig. Men selv nu har kirken dog en bedre beliggenhed for sognets beboere som helhed, end den gamle kirke havde eller måske nogensinde har haft.

Fra Ørnebjerg kan man også stadig få øje på stedet, hvor den gamle kirke lå, nemlig ved broen over Grene å (ikke Holme å, som der fejlagtig staar i »Trap«); det granhegn, som omgiver den gamle fredede kirkegaard, er let at få øje på i landskabet, og giver man sig tid til en afstikker til venste, når man har passeret broen, opdager man, at dens gamle kampestensdige stadig er bevaret, en skønhedsværdi, som den gamle kirkegaard har forud for den ny. Ligeledes rummer kirkegaarden ikke så få gamle gravminder med mere eller mindre tydelige indskrifter. Af selve

den gamle kirke er der her ikke længere direkte spor; indskriften på en vældig, utilhugget kampesten oplyser blot, at den gamle kirke lå her til 1891, det kunde have været tilføjet, at den havde en ca. 700-årig historie bag sig. — Vil man se direkte minder fra den gamle Grene kirke, må man videre til den ny. Forbindelsen mellem de to bygninger markeres allerede udvendig ved, at den ny kirkes sokkel består af tilhugne kampesten fra den gamle kirkes kor, ligesom klokken i tagrytteren er den samme, som havde sin plads i en klokkestabel ved den gamle kirke. Og inde i kirken vil vi finde den gamle kirkes døbefont, hellige kar, prædikestol m. m.

Alligevel taler minderne fra fortiden vel stærkest nede på den gamle kirkegård, der også efter egnens forhold er så idyllisk en plet, at det nok er umagen værd at opholde sig lidt der på en sommerudflugt for at lytte til den forsvundne gamle kirkes historie. Det bedste middel hertil er John M. Møllers fortræffelige samlerværk »Historiske oplysninger om Slaugs herred«. —

Hvad her skal forsøges, er at give et rids af den gamle kirkes historie, hvoraf nævnte bog giver grundtrækkene, der dog kan suppleres med oplysninger fra den gamle kirkeprotokol og fra de pågældende kirkeindberetninger til nationalmuseet 1874 og 1891, som kun delvis er udnyttet af John Møller. — Det er fattige forhold, vi får indblik i, og historiske sjældenheder er der ikke tale om.

At Grene kirke stammede fra den romanske tid fremgår af beskrivelsen hos John Møller, der tillige omtaler et sagn om, at Grene kirke skulde være opført af sten fra den i middelalderen undergædede kirke i Almstok; vi skal siden komme nærmere ind paa dette forhold. —

Et andet sagn (se »Vestkysten« 4/8 1924), som vil sætte Grene kirkes opførelse i forbindelse med en de tyske kolonister på Randbøl hede tiltænkt kirke i 18. århundrede, savner ethvert grundlag.¹⁾ Men begge sagnene er vel bl. a. udtryk for den tankegang, at et saa folkefattigt sogn, som Grene har været i ældre tid (i 1787 var der 179 indbyggere til et areal på 5570 ha.), ikke kunde antages at have haft egen kirke ret langt tilbage i tiden. Men i hvert fald det sidste sagn er også udtryk for helt manglende kendskab til de virkelige historiske forhold vedrørende Grene sogn og kirke.

Det er nemlig ganske klart, at Grene sogn har haft egen kirke lige fra 12.—13. århundrede eller måske endnu tidligere. Fremstillingen heraf hos John Møller kan udbygges og suppleres.

På historisk sikker grund er vi med kirkefortegnelsen i »Ribe oldemor«, Ribe domkapitels bekendte brevbog, påbegyndt ca 1290. — Dens fortegnelse over kirkerne i Ribe stift antages jo at stamme fra ca. 1340 (efter kirkehistorikeren P. Severinsen dog allerede fra 1325). I denne fortegnelse nævnes Grene kirke, men bl. a. også Almstok kirke. — Ved Almstok kirke er ganske vist tilføjet det *desolata* (»øde«), der ligesom andre kirker i stiftet må antages at sigte til, at disse kirker og menigheder har været udsat for den sorte døds hærgen 1349—50. I håndskriftet er tilføjelsen *desolata* også tydeligt af yngre oprindelse end selve kirkefortegnelsen. Almstok og Grene kirker har altså været i brug samtidig, før 1340; de står også opført til samme afgift: 2 »skilling«. Altså kan Grene kirke ikke være opført af sten fra den nedbrudte eller forfaldne Almstok kirke. Desuden viser de konstaterede rester af Almstok kirke, at den var bygget både af kampesten og af munkesten (jfr. navnet »røde kirke«), hvilket snarest tyder på, at

Almstok kirke har været yngre end Grene kirke, hvortil der udelukkende var anvendt kampesten; brugen af kampesten til kirkebyggeri faldt jo efterhånden bort, da man først herhjemme var blevet kendt med kunsten at brænde mursten, d. v. s. i tiden efter 1160.

Noget bestemt opførelsesår for Grene gamle kirke kan vi ikke opgive, — hvilket jo også hører til undtagelserne for de gamle landsbykirkers vedkommende; men det er fuldt berettiget at hævde, at den er blevet opført indenfor den samme store danske stenkirkens bygningsperiode som over 90% af vore landsbykirker, tiden mellem ca. 1100 og ca 1250. — Om sognet så også før stenkirken har haft en trækirke kan ikke påvises, men muligheden derfor kan vel ikke uden videre afvises.

Der er intet påfaldende i, at kirken blev bygget ved en å, endda ikke så langt fra denne å's udløb i den anden å, der gennemstrømmer sognet og bliver til Varde å, thi den ældste bebyggelse har jo fulgt åløbene²); men da den anden å løber midt gennem sognet og ikke som Grene å langs den sydlige sognegrænse, må der have været særlige grunde for, at kirken netop er kommet til at ligge ved sognegrænsen mod syd, forudsat at sognegrænserne også den gang har været som nu. — Det tør i hvert fald antages (jfr. bl. a. Hal Koch »Danmarks kirke i den begyndende højmiddelalder« II, side 117ff), at også Grene sogn fra begyndelsen har været selvstændigt kirkesogn med egen sognepræst boende i sognet; om annexforholdet til Vorbasse forlyder der i hvert fald intet før reformationen.

Et andet spørgsmaal, der kan være grund til at standse lidt ved, er det, hvorfra de mange store sten, der har skullet bruges selv til en lille kampestenskirke, er skaffet? Selve Grene sogn har jo altid været stenfattigt. — De allerede omtalte sagn om kirkens op-

førelse kan sikkert også godt tages som senere udformninger af ældre sagn om, at stenene til kirken har måttet hentes udensofns fra. De Grene sognemænd har sikkert hentet stenene fra sognene mod syd, hvilket ikke kan forbyse, når vi tænker på, at andre landsbykirker i stiftet har fået deres bygningssten helt nede fra Rhinegnene.

For nu at vende os fra formodninger og sagn til det vidnefaste, så indeholder »Ribe oldemor« endnu en oplysning om Grene sogn, ovenikøbet af endnu ældre dato end kirkefortegnelsen, nemlig fra håndskriftets ældste indførsler 1291 ff. — Grene kirke omtales vel ikke direkte i denne oplysning, men sognet benævnes således (parochia Grenæ), at det klart nok er et kirkesogn, der tales om, og oplysningen giver i det hele et så interessant lille kulturbillede fra middelalderens Grene, at det fortjener at anføres i sin helhed³). Oplysningen kommer som led i fortegnelsen over, hvori underholdet til de enkelte kanniker ved Ribe domkapitel bestod: »Ligeså ydede i Grenæ sogn i Jellingsyssel en bestyrer 50 oste og et lille »mål« smør af hveranden ko og uld af fårene (som kaldes vul) og æg og dele af slagtekvæget samt trediedelen af afgrøden eller undertiden 2 øre rug (∴ ca. 60 skpr.) i stedet«. — Pudsigt og vistnok enestaaende indenfor »Oldemoders« højtidelige latin virker det at finde ordet for uld nærmere forklaret ved det tilsvarende jyske udtryk. — Af disse naturalier lader der sig sikkert også slutte til, hvad præsten har kunnet få ud af sin præstegård.

I det følgende vil vi søge at supplere, hvad John Møller meddeler om den gamle kirke.

Det er tydeligt, at der er sket visse forandringer med kirken i tidens løb, men dens grundplan synes ikke at være ændret. — Efter reformationen beskrives

den som »meget bygfalden«; det har vel været da, at dens romanske særpræg i stil (de små rundbuede, højsiddende vinduer) omtrent er forsvundet ved istandsættelsen; måske har man da hentet sten fra Almstok kirkeruin, jvfr. sagnet. — Magnus Petersens indberetning fra 1891 erklærer, at saavel skib som kor er bygget af granit uden nogen særlig arkitektonisk mærkelighed. Koret, som er den ældste del af bygningen, er opført af veltilhugne granitkvadre med en simpel skrå sokkel ca. 1 fod fra jorden; granit-skifterne når kun ca. 4 alen højt op, medens 4 à 5 teglstensskifter danner den øverste del af muren (og stammer fra kirkens unægtelig tiltrængte forhøjelse i 1850); der er på ingen af korets sider spor af ældre, rundbuede vinduer. — Langhuset er uden sokkel, og murene er råt behandlede, uformelige granitsten; nogen portal eller oprindelige vinduer findes ejheller her. (De forhaandenværende vinduer i kor og skib vendte alle mod syd.) — Helms indberetning fra 1874 bemærker dog udtrykkelig, at højt oppe i korets østgavl sidder levninger af et lille oprindeligt, rundbuet vindu.

Kirkeprotokollen omtaler ombygning af våbenhuset i 1876, men ombygning af denne del af kirken (der var af tegl og ikke oprindelig) har sikkert oftere været nødvendig, mens det vel på grund af kirkens beliggenhed må antages, at våbenhuset også fra sin oprindelse har ligget på skibets nordside, skønt det sædvanlige var, at våbenhus blev bygget til på sydsiden (den gamle mandsindgang). At der intet spor er fundet af den tilbygning til koret (apsis), som også en del landsbykirker ellers har, er der intet påfaldende i; den engelske stil med flad korafslutning var almindelig udbredt herhjemme i den romanske stils tid.

Efter kirkeprotokollen skal nogle af den gamle kirkes mål anføres (og til sammenligning et par af

den ny kirkes, der har fast siddeplads til 200 mennesker.) Af de allermindste landsbykirker har den gamle Grene kirke dog heller ikke været.

Den gamle kirke.

	Længde	Bredde
Skib:	19 al. 5 tom.	12 al. 1 tom.
Kor:	9 al. 0 tom.	8 al. 5 tom.

Den ny kirke.

	Længde	Bredde
Skib:	25 al. 0 tom.	15 al. 6 tom.
Kor:	9 al. 5 tom.	11 al. 18 tom.

Murtykkelse. (gl.) (ny)

Skib:	1 al. 11 tom. (utilhugne sten)	22 ¹ / ₂ tom.
Kor:	1 al. 6 tom. (tilhugne sten)	—

Murhøjde (incl. forhøjelsen 1850)

Skib: 5 al. 10 tom.

Kor: 5 al. 3 tom.

Indberetningen fra 1891 meddeler, at væggene i skib og kor er pudset over de (også i koret) ujævne granitsten. Triumfbuen er ikke oprindelig, og de pudsede kragstensprofiler er af røde teglsten, ligesom den største del af buen synes at være af samme materiale. — Indberetningen fra 1874 siger, at der ganske mangler korbue, hvilket stemmer godt med, at kirkeprotokollen omtaler opførelse af en ny korbue i 1875. —

Hvad der ellers er at fortælle om kirken og dens inventar, vil vi tage i historisk rækkefølge; selv en lille fattig kirke i en afsides jysk hedeegn kan dog i al beskenhed være med til at fortælle eftertiden om den dels uforandrede, dels skiftende ramme om menighedens gudstjeneste gennem århundreder.

Sikkert lige så gammel som kirken selv er døbefonten,

der naturligvis oprindelig har haft sin plads ved kirkens indgang og først i nyere tid ligesom i den nuværende kirke kom til at stå i koret. Fra Helm's indberetning kan tilføjes: Kummen er rund, af betydeligt mindre omfang end sædvanlig, tværmålet foroven er kun ca. 20 tom. Nedefter har den en næsten konisk form. — Det er ikke underligt, at Helms finder de på yderfladen udhuggede figurer svagt og utydeligt fremstillet, thi ved Kirkesyn 1887 hedder det: døbefonten renses for maling(1). Nu kan figurerne — de som kristeligt symbol ofte anvendte løver — ses tydeligt. Dåbskanden er først anskaffet 1888, fadet er vel ældre.

Kirkeprotokollen fra 1862 omtaler, at der »som levninger fra pavedømmets tid« opbevares et låg til et røgelsekar og et Christusbillede. — Indberetningen fra 1874 taler om et spidst gennembrudt låg af et gammelt røgelsekar og tilføjer udtrykkelig, at mere end låget findes nu ikke. — Magnus Petersen siger i 1891: »Bag altertavlen ligger et broncerøgelseskar uden kæder, det fortjener at opbevares i en samling«. Så det beror vel på en delvis misforståelse, når J. M. oplyser, at et kar med låg blev afgivet til nationalmuseet.

Magnus Petersen beretter nærmere om Christusbilledet: stykker at et crucifix af egetræ ca. 1½ al. højt, og levninger af en Christusfigur, der har hørt til crucifixet. Begge dele var desværre så defekte, at de måtte anses for uanvendelige.

Kirkens ældste minde fra reformationsårhundredet var prædikestolen, der heldigvis kunde restaureres og benyttes i den ny kirke. — Den er tillige et minde om den første af de herredsfogeder i Slaugs herred, som vides at have boet i Grene sogn, næsten alle i Løvlund. Der kan sikkert ikke være tvivl om, at den Jens Leflund, som ifølge prædikestolens indskrift lod denne gøre i 1584, er den samme som herredsfoged

Jens Hansen i Løvlund. — Helm's indberetning siger om prædikestolen, at den er prydet med simple renaissanceudskæringer af stiliserede blomster på sidefladernes fyldinger. — Magnus Petersens indberetning er fyldigere; han taler om noget plumpt udskårne ornament, men karakteristiske i stil; den har 4 gamle fyldinger med forskellige ornament på hver. En femte fylding, ind mod væggen, er godt eftergjort i fyrretræ, men uden ornament. — Under den nuværende overstrygning af oliefarve ses det, at den har været malet med forskellige farver. Over stolen er til loftsbrædderne fastsømmet et lille fragment af et gennembrudt ornament, som muligt har hørt til en nu forsvunden lydhyvel.

Kirkeprotokollens beskrivelse fra 1862 omtaler denne lydhyvel som endnu i brug. Opgangen til prædikestolen er fra den nordre side. — Da stolen blev restaureret til brug i den ny kirke og fik tilføjet en 6. fylding svarende til de ovenfor omtalte 4 og med indskriften: »Restaur. 1891«, blev det nødvendigt mod sædvane at lade prædikestolen få opgang fra vest. — Den gamle kirke har sikkert ikke haft nogen rigtig prædikestol før den fra 1584; indtil da har man vel, som i den katolske tid, klaret sig med en pult i koret.

Måske fra samme tid, måske lidt ældre har præstens stol været, der havde sin plads i korets nordøstlige hjørne, og beskrives af Magnus Petersen: en lukket stol, som nu benyttes af præsten; den har nogen lighed med »skriftestole« fra Frøslev og Galtrup kirker på Mors og er fra midten af 16. århundrede, de udskårne lisener og buer er af jævnt godt arbejde. — Den vilde være værd at bevare, men har åbenbart været for medtaget dertil.

Den gamle kirkes alterbord — med indskrift fra 1588 af den daværende sognepræst for Vorbasse—

Grene — er beskrevet hos J. M. — Magnus Petersen kunde tænke sig restauration af forstykket, men også det har vist sig umuligt. — Om de 10¹/₂ tomme høje malmstager bemærker han, at de er uden skrift eller mærke.

Fra 17. århundrede er kirkeklokken, der ved den gamle kirke hang i en egestabel nordøst for koret. Indskriften oplyser, at den er støbt i Lybæk 1634, men om den straks er kommet til Grene kirke er vel ikke givet. Det må vel antages, at kirken har haft en anden klokke før denne, og netop under en af det 17. århundredes mange krigsplyndringer, der også gik hårdt ud over Grene sogn, kan den gamle klokke være gået tabt. — Magnus Petersen beskriver den som en lille, smuk og velbevaret malmklokke 15 tom. høj (selve klokkelegemet) og forneden 20 tom. i diameter.

Efter indberetningerne og kirkeprotokollen skal altertavlen beskrives lidt nærmere, skønt indberetningerne bruger endnu mindre rosende ord om den end J. M. — Den havde forneden 2 piedestaler, på fladen imellem malede skriftsprog (Ap. G. 15, og Rom. 10,9) og ligeså et ovenover billedet (Johs. 6, 35). På hver piedestal stod en søjle af plump form; de bar en frontespids og en arkitrav; det var et mådeligt arbejde fra slutningen af 17. århundrede. Skønt hverken tavle eller billede var brøstfældige eller beskadigede, kunde de ikke anbefales til brug i en ny kirke. — Selve billedet opbevares dog stadig i den ny kirke.

Fra slutningen af 17. århundrede stammede også nadverkalk og disk samt de to ligsten, der i den gamle kirke havde deres plads i gulvet foran koret. Den ene ligsten minder om herredsfogeden Niels Clemensøn; det har vel været i anledning af hans tiltrædelse som herredsfoged i 1685, at han og hans hustru forærede kirken en grøn blommet damaskes

messehagel, stafferet med sølvgaloner. (Mon den har været i brug, lige til der i 1860'erne anskaffedes en messehagel af den nuværende type?). — Niels Clemesøn var 60 år gammel, da ægteparret skænkede sølvkalk og disk til kirken til afløsning for de ældre af tin, der omtales 1685. — Ligstenene er åbenbart lavet, mens begge ægtefæller endnu var i live, da dødsårene aldrig er blevet indhugget i de dertil bestemte felter. Om det Christusbillede, der findes foroven på Niels Clemesøns ligsten, siger Magnus Petersen, at det er en medaillon i relief af Christus med korsglorie; han holder en le i venstre hånd og verdenskuglen i højre. Efter mindeindskriften ses spor af et skriftsprog. — Ifølge indberetningen synes der virkelig at have været begravelser under ligstenene, hvorfor Magnus Petersen ikke ved, om stenene bør flyttes; — dette er altså alligevel sket.

Magnus Petersens beskrivelse af de fundne rester af sene kalkmalerier er anført hos J. M. — Selve indberetningen fra 1891 er lidt afvigende; den øverste maling fra ca. 1700 omtales her som mørkebrun, og den nederste som næppe mere end et halvt hundrede år ældre og udført i brune og sorte farver; det hele var noget frastødende i udseende og uden værd.

Vi skal nu afslutte beskrivelsen af den gamle kirke. Kirkeprotokollen siger i 1862, at loftet i hele kirken var lagt af (malede) fyrrebrædder på bjælker af samme materiale undtagen i koret, hvor de var af eg; gulvet var overalt lagt med mursten. Vinduerne var omtrent kvadratiske på nær et enkelt smalt; de var størst i skibet (1 al. 14 tom.); glasset i det ene korvindue (det smalle) indfattet i bly, de andre i træ. Der nævnes 38 kirkestole uden døre, alle med ryglæn uden fylding. Den solide egetræs kirkeblok lige ud for kirkedøren (fra våbenhuset) ved den søndre stole-

række har åbenbart været ældre. — Der var anbragt fodskamler, men kakkellovn nåede der aldrig at komme i den gamle kirke. Pastor Otto Sommer fortæller fra sin tid (1886ff), at »den gamle Grene kirke var ganske lille, yderst brøstfældig og fugtig, regnen dryppede ned, og der var så iskoldt om vinteren, at kvinder og mænd sad i deres tykkeste kavajer og havde sivsko stående i stolestaderne«. — Det må dog tilføjes, at efter 1885 udførtes næsten ingen af de udsatte reparationer, fordi der påtænkte opførelse af en ny kirke.

Kirkegårdslågerne (der var kun én indgang, den mod nord ud for våbenhuset) bestod af fyrretræsgitter, ophængt ved egestolper, senere blev der dog anbragt jerngitterlåger. — Det er mange slægtled af Grene sogns beboere, der har fundet deres sidste hvilested på den lille 77½ al. × 56 al. store kirkegård indenfor kampestensdiget. Det er fortalt mig, at man bl. a. er stødt på en større fællesbegravelse, der skulde stamme helt fra den sorte døds tid. Selv om det har været en epidemibegravelse, er det dog vel usikkert, om den virkelig var fra midten af 14. århundrede, men iøvrigt vidner jo netop desolote kirkerne i »Ribe oldemor« om, hvor nær ødelæggelsen har været også ved Grene sogn, så man er vel næppe heller gået helt fri her.

Som det let vil ses, er bogen om »Slaugs herred« en hovedkilde også for meget af det i denne afhandling meddelte.

1) jfr. J. M. side 102 ff. 2) En kendsgerning er det også, at den sydlige del af sognet, før sandflugten fik magt i 17. årh., havde bedre jord end senere. 3) Antydnet hos J. M. og anført i Oluf Nielsens gamle skrift om Slaugs herred fra 1868. Den latinske text kan efterses i »Oldemoder« side 65; der er enkelte indskud af senere datum i texten.

Skælgravning i Vadehavet.

Af P. M. Gundersen.

Fra Havene omkring Danmark er der i forrige Tider saavel som i vore Dage indbjerget store Mængder af Muslinger. Dette gælder ikke mindst Vadehavet ved Jyllands Sydvestkyst.

I den ældre Stenalder spillede Muslingerne en stor Rolle som Næringsmiddel, hvad Affalddyngerne (Køkkenmøddingerne) giver Oplysning om, da der i disse findes store Mængder af Skaller (Østers, Blaamusling, Hjertemusling, Sandmusling o. fl.). Efterhaanden som Folket gik over til at blive et Landbrugsfolk, svækkedes Interessen for Muslingerne som Næringsmiddel, og i Nutiden spises der næsten ingen Muslinger her i Landet, bortset fra Østersen og »Vejle Pælemuslinger« (Blaamuslinger).

Har selve Muslingerne saaledes tabt en Del af Interessen, er denne til Gengæld siden Middelalderen og længere frem i Tiden steget for deres Skallers Vedkommende. Man fandt nemlig paa at brænde dem til Kalk, som læsket og bearbejdet gav en Skælkalkmørtel, der i Bindeevne var paa Højde med Cementmørtel nu i Tiden.

Dr. J. Helms oplyser i sit Værk om Tufstenskirkerne, at man i Rhinegnene og Holland længe havde brugt Skælkalk ved Kirkebyggeriet der; derfra har Metoden saa bredt sig herop til Danmark, da man i

det 12. Aarhundrede begyndte at opføre Stenkirker.¹⁾ Snart benyttedes da denne Skælkalk ved Opførelsen af en Mængde større Bygninger: Kirker og Klostre, Borge og Købstadhuse. Som sagt var det en ganske udmærket Mørtel. Da Ribe Domkirke blev restaureret i Aarene 1883–1904 kunde man ikke benytte Stenene af det gamle Murværk, som blev nedbrudt, fordi Kalken bandt dem saa fast sammen, at det hele maatte sønderdeles i Brokker. Endvidere opdagede Professor H. C. Amberg, at Sideskibenes Ydermure ikke havde Fundamenter, kun nogle løse Murbrokker. Naar Murene ikke var faldet ned for længe siden, skyldes det den Omstændighed, at Kalken var saa stærk, at den kunde holde Stenene sammen²⁾. Rundt omkring i vore gamle Kirker vil vi ogsaa finde Skælkalkmørtelen anvendt. Ligeledes viser Tomterne af Vardehus og Riberhus, at man her har anvendt Skælkalkmørtel. I Riberhus har Skallerne været saa daarlig brændt, at man kan finde mange saa godt som ubeskadigede i Mørtelen. Kærgaard i Hunderup Sogn er ogsaa muret i Skælkalk, og dens Hvælvinger og Mure er næsten ikke til at gennembryde³⁾. Flere gamle Borgerhuse i Ribe har Skælkalkmørtel f. Eks. Hotel Dagmar, ogsaa i Varde findes det samme, saaledes i den kampmanske Gaard i Storegade. Fra en senere Tid kan den findes i adskillige Bygninger, saaledes i Nordby og Sønderho, ligeledes i Hjerting Badehotel.

Det har derfor været af Betydning at have Adgang og Ret til selv at grave Skaller. At det virkelig var noget, man regnede med, fremgaar af en Overenskomst af 24. Feb. 1299 mellem Biskop Kristjern af Ribe og Abbed Gunner af Løgumkloster; Klosteret skulde være fri for Biskoppens Gæsteri mod at afstaa meget Gods og Ejendom til ham, bl. a. et Stykke Jord i Ballum Marsk; men Klosteret forbeholdt sig

fremdeles Ret til at grave »Schillæ« ved Stranden der til at brænde Kalk af.⁴⁾

Senere fandt man paa at bruge Muslingerne som Gødning og til Mergling. Det var selve Muslingens Krop, der virkede som almindelig dyrisk Gødning. Allerede 1771 har man Efterretning om, at Muslingegødningen har været anvendt. Birkedommer Bølling, Fanø, indberetter da følgende: »De smaa Fanø-Skuder sejlede fra Fastlandet til Sild og Føhr med Klyne og sorte Potter. Paa Hjemturen derfra kunde der indtages Strandkaller, som opgravedes ved Udsandene paa Lavvande og afsættes til Kalkbrænderierne, ligesaa Blaamuslinger, der anvendtes til Gødning«⁵⁾. Dog har denne Form for Gødning næppe været meget anvendt, siden C. Dalgas i sin Bog om Ribe Amt, kun omtaler enkelte Mænd, som i Aarene før 1830 »har forsøgt« sig med denne Gødning. Foregangsmanden var den kendte Sognefoged Peder Jacobsen i Billum, der spredte Muslinger over Ageren, hvor de »bleve liggende til alle animalske Dele vare forraadnede og tilskyllede Jorden. Skallerne blev derpaa sammenrevne og brændte til Kalk, som atter jævnedes ud paa Marken. Virkningen var paafaldende. Tvende andre Mænd i Sognet have til samme Brug i afvigte Somner (1829) bjerget en Deel Muslinger«.⁶⁾ Antagelig er det Kalken, der har frembragt den »paafaldende Virkning« paa den kalkfattige Jord, da Muslingerne har ligget saa længe oven paa Jorden, at en stor Del af deres Gødningsværdi er gaaet tabt. Men senere og antagelig ogsaa før Jacobsens Forsøg har man dog forstaaet, at det gjaldt om at faa Muslingerne pløjet ned snarest muligt. Og det blev efterhaanden store Mængder Skæl, der brugtes til Gødning i Skast og Vester Herred. Længere mod Syd, hvor man havde rigelig Hø og Græsning i de udstrakte Marskenge, har man derimod

ikke brugt denne Gødning i nævneværdig Grad, og heller ikke i Egnene længere mod Øst, hvortil Transporten var for bekostelig. Chr. Mathiesen skriver i sit »Bidrag til Landbrugets Historie i Vardeegnen« 1881, at Folk i Nærheden af Havet brugte Fiskeaffald som Gødningsmiddel og »ligeledes bruges Skjæl, den blaa Musling med dens Indvolde. De kjøbes i Tøndevis og koste 60—70 Øre pr. Tønde, og der bruges omtr. 5 Td. til 1 Skp. Land. De strøes af Vognen med en Skovl«.7)

Da jeg i 1885 tjente i Janderup, var Marken gødet med Blaamuslinger, som blev pløjet friske ned. Det var en god Gødning, men Skallerne opløstes ikke foreløbigt, de laa i lang Tid i Pløjelaget, og vi skar ofte vore bare Fødder paa dem. Der har nok ikke været andre end Sognefoged Peder Jacobsen, der har forsøgt sig med først at strø Muslingerne ud og derpaa rive dem sammen for at brænde dem.

Omtrent samtidig med at man i større Udstrækning brugte Muslingernes Krop til Gødning, var man ogsaa kommet ind paa at bruge de brændte tomme Skaller som Gødningskalk. Skallerne brændtes i Miler, hvor man brugte Hedetørv til Dækning. Ogsaa Chr. Mathiesen omtaler i sin Bog Merglingen med Skælkalk: »Paa mergelfattige Egne (saaledes Kystsognene) og hvor Mergelen er besværlig at faa op, er brugt Kalk eller en saakaldet Kridtmergel, men hverken det ene eller det andet Slags kan fuldstændig erstatte Mergelen. Kalken er enten Affald fra Kalkovnene eller ren Kalk, som dels brændes af Skjæl, dels faas fra Mønsted Kalkværker eller Flødals Fabrikker«.8)

I det 19. Aarhundrede, da Muslinger anvendtes paa tre Maader: til Bygningskalk, til Gødning og til Mergling, var der en Del Mennesker i det sydvestlige Jylland og paa Vesterhavsøerne for hvem Skælgravning

og Skælsamling ligefrem var en Hovednæringsvej, og for adskillige andre gav den en Bifortjeneste.

Allerede omkring 1. April sejlede man ud til Skælbankerne, og man vedblev dermed til omkring 1. November. Andre tog først afsted ved Midsommertid; det var Fiskere, som havde deltaget i Foraarsfiskeriet, og de drev kun Skælgravning til omkring 1. Oktober, da Efteraarsfiskeriet begyndte. Nogle Bønder havde ogsaa et mindre Fartøj, hvormed de ved Lejlighed hentede Skæl til eget Brug.

Den Metode, der benyttedes, naar man gravede og samlede Skæl, er nok ikke undergaaet større Forandringer fra den ældre Middelalder til vor Tid.

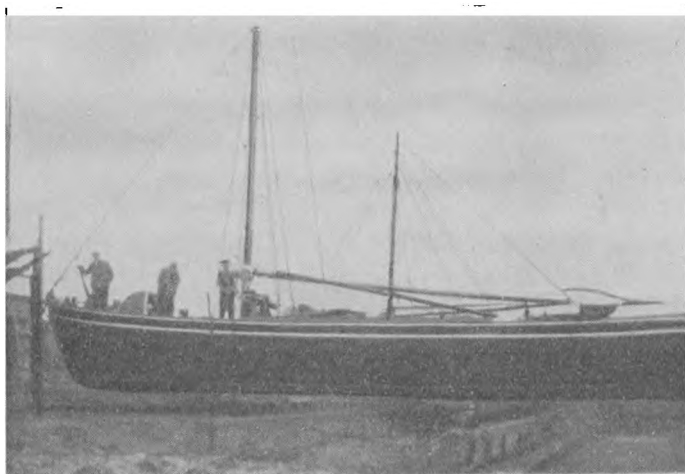

Fig. 1. Den sidste af de gamle Skælbaade paa Fanø, Lægteren »Ane Chathrine«, 25 Tons drægtig. Skipper Andreas Hansen Mandø af Nordby.

Det var fladbundede Fartøjer, man benyttede; de største kaldtes Lægtere og var paa ca. 25 Tons med 2 Mands Besætning. Saadan et Fartøj kunde laste ca. 240 Td. hvide eller blandede Skaller eller 120 Td.

blaa Skæl. Saa var der en mindre Baadtype kaldet »Horn-gævere«; det var Baade, som havde været brugt til Havfiskeriet, men som var ved at blive saa gamle, at de ikke saa godt kunde modstaa Vesterhavets Haardhed. Paa en »Horn-gæve« kunde een Mand klare Arbejdet. Endelig kunde der ogsaa bruges nogle mindre Baade paa 3—4 Tons, som enten var indstrandede Skibsbaade, købt paa Strandingsauktion, eller de var bygget af en stedlig Baadebygger. Disse smaa Baade benyttedes navnlig af Bønderne.

Ethvert Fartøj, der tog paa Skælbankerne, havde en fladbundet Pram med; den kaldtes en »Kaan«. De største af disse kunde laste 15 Td. hvide Skæl.

Fig. 2. Skælkaanen. — Her bruges den for en Gangs Skyld til Lystsejlads med Konen.

Der var mange Banker og Steder i Vadehavet, hvor man kunde tage Skæl. De nordligste fandtes ved Sjælborg og Langli i Hjerting Bugt, herfra og sydpaa helt ned til Rømø og List kunde man vente at finde Skælbanker. En særlig righoldig Banke strakte sig nordpaa fra Manø; den kaldtes Manø Knude. Her

var der store Lag af Hjertemuslingskaller, sine Steder i indtil 6 Fods Tykkelse. Der kunde undertiden ligge 6—8 Skælbaade paa en Gang derude. Ud for Sønderho paa Kilsand var der ogsaa gode Lejer og ligeledes ud for V. Vedsted og ved Fugløen Jordsand, Danmarks eneste Hallig. Skallagene var hovedsagelig dannet af døde Hjertemuslingers Skaller, som Flo den gennem Aarhundreder havde kastet ind paa Bankerne i Vadehavet, dog fandtes der ogsaa varierende mindre Mængder af andre Muslinger og Snegle, blandet mellem Hjertemuslingerne. Adskillige Banker laa saa højt, at de var tørre ved almindelig Højvande.

Naar Skælgraverne om Foraaret kom ud til Bankerne, ankrede de saa vidt muligt Baaden ved den østlige Side af Banken, helst hvor der var en Bugt med dybere Vand ind i Sandet. Et saadant Sted kunde der nemlig være noget Læ for vestlige Vinde. Dog skulde man passe paa at holde Baaden saa langt fra Grunden, at den var flot ved Højvandstid, naar den var lastet; hvis det traf ind med østlige Vinde og deraf følgende mindre Vand i Vadehavet, kunde man ellers godt faa et ufrivilligt Ophold paa Stedet i nogle Dage.

Man gik saa i Gang med at grave i Banken for at finde Skællag i Sandet, hvor det kunde betale sig at arbejde. Det skulde ogsaa være et Sted, hvor Skallerne var nogenlunde hele; thi naar der blev gravet i en Banke Aar efter Aar, og Efteraarstormfloderne jævnedes Bankerne, kunde det ikke ses, hvor der havde været gravet før; man kunde da let være saa uheldig at træffe Steder, hvor der var for meget »Grut« (Smuld), altsaa Steder, hvor Skallerne tidligere Aar var blevet harpet og skyllet.

Havde man fundet et passende Lag, gravede Mand skabet fra de større Baade gerne en Kanal eller Rende

ind i Banken i Retning mod Skallaget, ad denne Kanal sejlede man saa med Kaanen; dog var der ofte saa langt et Stykke fra Enden af Kanalen og hen til Skællaget, at man maatte bruge en Trillebør med et bredfælget Hjul for at faa Skællene transporteret over Sandet og hen til Kaanen.

Det gjaldt om at benytte Ebbetiden til Opgravningen af Skallerne. Til at grave med brugte man store Skovle eller hjemmesmedede Grebe med lange, brede Flener, der sad saa tæt, at der kunde være op til 8 paa hver Greb. Skællene kastedes sammen i Dynger. Naar man havde en passende Mængde, skulde Skællene renses for Sand. Det skete i Almindelighed ved Skylning, men kunde ogsaa foregaa ved Harpning oppe paa Banken, der ofte laa tør i længere Tid. Harpen lignede en almindelig Grusharpe. Dog var de harpede Skæl ikke saa rene, saa fri for Sand, som de skyllede.

Skulde Skællene skylles, trillede man dem ud i Nærheden af Kaanen og skovlede dem op i lave, flade Skælkurve, flettede af Pil eller Spanskrør med en passende Vidde i Fletningen; i de senere Aar blev Kurvene lavet af galvaniseret Staaltraad. Derpaa skvulpede man Kurven op og ned i Vandet, indtil Sand og »Grut« var skyllet bort, hvorefter Skællene hældtes op i Kaanen. Naar den var lastet, sejledes de ud til det større Fartøj, som Skallerne sluttelig skovledes over i.

De mindre Baade kunde undertiden komme lettere til en Last Skæl ved at lægge ind til en mindre Sandbanke, hvor der med Floden var skyllet et lille Lag Skæl ind; naar Vandet saa begyndte at falde, ragede man dem sammen og søgte straks at faa dem skyllet. Andre sejlede ud paa én Højvande, skovlede Muslingerne sammen paa Ebben, mens Baaden laa paa det

Fig. 3. Skipper A. Hansen Mandø og en Medhjælper skyller Hjertemuslinger under Skælgravning ved Jordsand ca. 1920. Man gaar i Vandet uden Støvler. Bemærk de flade, lave Skælkurve. Til højre ses Lægteren. Kaanen ligger bagved Fotografen, op til dens Side var lagt et Bræt, saa man kunde trille Børen op og hælde Skallerne i. I Baggrunden ses den store Skælbanke, der er tør selv ved almindelig Højvande; paa denne ses Harpen staaende. Det er dog ikke med Skæl fra den store Banke, der

tørre, ventede til næste Højvande, skyllede da og fyldte i Baaden og søgte at sejle bort, mens der var Vand nok. Men det var kun tynde Lag, der aflejredes i hver Flodtid, saa denne Metode gav ikke de store Mængder.

Naar Fartøjet var lastet, sejlede man til den Plads, hvor man havde aftalt at levere Skællene. Og der var mange Lossepladser for Skælbaade: Varde, Janderup, Tarpbage, Kjelst, Røgel under Bordrup, Ho, Sjølborg, Hjerting, Nordby, Sønderho, kort sagt alle Byer ud til Vadehavet. Ved Pladser, hvor der ikke var Bolværk, sejlede man ved Flodtid ind paa en Sandbanke og kørte med Vogne helt ud til Siden af Fartøjet, fik Vognen fyldt, kørte ind paa Ovret eller Brinken, læssede af og saa fremdeles, til der var udlosset. Saa kunde Modtageren køre Skællene hjem ved Lejlighed, dog løb han den Risiko, at en Sommerflod kunde sprede Dyngen. Muslingerne kørtes indtil 2 Mil ind i Landet fra Lossepladserne.

Fandtes der temmelig mange andre Muslingearter mellem Hjertemuslingerne, kaldte man dem blandede Skæl. De leveredes som Regel til Landmændene, der brændte dem i Miler ude paa Marken, helst ved Fladtørv af Heden; derefter kørtes Kalken og Asken ud paa Marken som Gødning og Mergel; særlig paa lave Jorder blev det meget brugt. — Desuden brændte Bønderne ogsaa Kalk til Mørtel og Hvidtning paa denne Maade, dog kun til Husbehov.⁹⁾

Sidst i det 19. Aarhundrede fik Skælgraverne 50 Øre pr. Td. for blandede Skæl.

Desuden leveredes der stadig Skæl til Egnens Kalkovne. Der har været saadanne Ovne i V. Vedsted, nu arbejdes, men med Skæl, Floden har ført ind paa Fladen i et tyndt Lag, de er revet sammen i Dynger, et Par ses bag Mændene; det er en saadan lille Dyngge, man skyller ren og er ved at læsse i den bredfælgede Trillebør.

Darum, Indre Bjerrum ved Ribe, Sønderho, Nordby, Strandby, Janderup og ved Varde.¹⁰⁾ Navnlig i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede under Krigen med England drev man disse Kalkbrænderier. Men i 1830 blev der kun drevet to: i Varde og Sønderho. De øvrige var da enten nedbrudte eller benyttedes ubetydeligt. Varde Kalkbrænderi brændte dengang aarlig 3 Ovnfulde, hver paa 180—200 Td. Kalk. Og C. Dalgas tilføjer, at »de store Sneglehuse skulle endog give en meget fiin Kalk. Men det synes, at man ikke længere finder sin Regning ved den maaske noget majsommelige Indsamling af Skællene. I Ølgod Sogn hjembringe nogle af Grydekjørerne Kride fra Hjerm Sogn, som de brænde til Kalk og afsætte i Omegnen?«

I Almindelighed brugtes der dog ikke Sneglehuse, men rene, hvide Hjertemuslingskaller i Kalkovnene. Skælkalken anvendtes navnlig til Hvidtning af Husene ud- og indvendig. Den var ikke slem til at smitte af paa Tøjet, hvis man lænede sig mod Muren. Murermester H. F. Hansen, Varde, ejede og drev Varde Kalkovn sidst i det nittende og først i det tyvende Aarhundrede. Han forlangte særlig rene og hvide Skaller. I mange Aar leverede han nemlig Kalk til Kalkning af Kirkerne i hele Sydvestjylland. Til Brændingen skulde der bruges Klyne, som gav hvid Aske; gav de rød Aske, blev de kasseret. Hansen betalte ogsaa 90 Øre pr. Td. for hvide Skæl, ellers var Prisen til Kalkovne 70 Øre pr. Td. — Varde Kalkovn, som laa lidt sydvest for Byen ved Pramstedet ved Aaen, var den sidste af de gamle Kalkovne i Sydvestjylland; den blev nedbrudt for 4—5 Aar siden, og dermed tabte Egnen igen et af de særprægede Minde om forrige Tidens Virksomhed.

Hvert Efteraar og Vinter driver der en Del Konk.

Fig. 4. Muremester Hansens Kalkovn ved Pramstedet ved Varde Aa. Den hvide Bygning med Trækkanalerne er selve Ovn. Foran staar et Oplagsrum til Klyne og den brændte Kalk; til venstre ses Fisker Chr. Muffs Hus og foran det en Dyngte Skæl.

eller Trompetsnegle (ogsaa kaldet »Kruer«) ind paa Blaavandshuk. De blev før opsamlet af Kystboerne og solgt til Bønderne, som brændte dem i Miler. De indeholdt megen Kalk, da Skallen var saa tyk.

Blaamuslingen, der som før nævnt brugtes som Gødning, findes ogsaa i store Mængder i Vadehavet. Den samledes ligeledes fra Hjerting Bugt og sydpaa. Men Blaamuslinger blev bjerget paa en noget anden Maade end Hjertemuslingerne. De Blaamuslinger, der sad fast paa Sten, Pæle o. lign. Genstande, havde ingen Interesse for Vadehavets Skælsamlere. Forholdet ved Fangsten her er altsaa ganske modsat Forholdet ved Blaamuslingfangsten i Vejle Fjord, hvor Dyrene skræbes af »Muslingris«, Grene, som sættes ud i Vandet.

Naar Vandet fra Højvandstid var faldet i et Par Timer, og Vaderne og Bankerne begyndte at komme til Syne, laa de levende Blaamuslinger der paa et Lag Slik eller Klæg. Man rev dem saa sammen i Dynger,

saaledes at man stadig fulgte det faldende Vand, indtil Ebbetiden var helt inde. Naar saa Floden satte ind, og der var saa meget Vand omkring den yderste Dyngge, at Kaanen kunde flyde, tog man Muslingskallerne paa de store Skælgrebe og skvulpede dem lidt i Vandet, saa de var nogenlunde fri for Klæg, hvorpaa de kastedes ind i Kaanen; man gik derpaa med det stigende Vand til den næste Dyngge og fortsatte saaledes til Kaanen var lastet, hvorefter Muslingerne sejledes ud til det større Fartøj. Bønderne saa gerne, at Blaamuslingerne ikke var skyllet for meget; thi Klægen indeholdt Kalk og Gødningstoffer til Jorden.

Lasten sejledes sluttelig til den bestemte Losseplads; men Blaamuslinger kunde ikke saaledes køres op i Dynger og hentes hjem ved Lejlighed som Hjertemuslinger. De skulde spredes ud paa Marken og pløjes ned hurtigst muligt. De leveredes altid Foraar og Efteraar til Sædetiden. Derfor havde de heller ikke saa stor Interesse som Hjertemuslingerne for de Landmænd, der boede længere borte. Der var næsten altid Aftale mellem Skælgraverne og Bønderne fra det ene Aar til det andet. — Blaamuslinger som Agn brugtes ikke her paa Egnen.

Da Blaamuslingerne var tunge, kunde de store Baade kun laste 100 Td. blaa Skæl; i heldigste Tilfælde kunde 2 Mand tage dem i et Døgn. Prisen var 50 Øre pr. Td., og der kunde som Regel tjenes mere ved at samle blaa Skæl end grave efter Hjertemuslingskaller; thi man kunde her arbejde under ringere Vejrforhold, da Skallerne jo samledes i Vandet. En Tur efter Hjertemuslinger med en af de store Baade kunde undertiden vare 14 Dage. Stormvejr kunde volde Skælgraverne stort Afbræk, og Arbejdet kunde være baade haardt og besværligt; i Almindelighed gik man i Vandet med bare Ben uden Støvler. — Efter en haard

Vinter med megen Is var der ikke mange Blaamuslinger.

Ude paa selve Kysten kan det ske, at der efter en Vinterstorm, naar Vinden pludselig svinger i Øst, kan skylle en Del levende, tyndskallede Muslinger af Tellina og Mactra Arterne (navnlig *T. tenuis* og *M. stultorum*) ind paa Kysten. Kystboerne samler dem op og kører dem hjem paa Markerne. Ofte faar de ingen Fordel af det, da det kan falde ind med Frostvejr, til Ærgrelse for Landmanden, men til Glæde for Krager og Maager, som saa fraadser i Muslinger. Samme Slags Skaller kan ogsaa skylle tomme ind paa Kysten. De samles til Fjerkræet; de er nemlig saa tyndskallede, at man ikke behøver at knuse dem; Hønsene kan selv sønderdele dem.

Omkring Aar 1900 aftog Efterspørgselen efter Muslingerne meget brat. Der var flere Grunde. Da N. Nebel Banen blev aabnet, kom der Mergel med den til de vestlige Sogne; desuden stiftedes der efterhaanden Mergelselskaber i Vester og Skast Herred, og de anlagde Mergelbaner, der naaede ud til Kystsognene. Aar for Aar købtes der nu større Mængder Kunstgødning, saa Blaamuslingen blev helt slaaet ud som Gødning. Hjertemuslingerne eller blandede Skaller, som der ellers i en Del Aar var god Afsætning paa til Hønsfoder, gik det ligeledes med. De blev fortrængt af Skaller fra den tørlagte Lammefjord, hvilke her paa Vestkysten kunde sælges for det halve af, hvad knuste Skaller ellers solgtes til. Nu samles og graves der kun lidt Skæl af Hjertemuslinger hver Sommer ved Vesterhavsøerne, skønt der ligger tykke Lag ude paa Bankerne, særlig omkring Jordsand skal der være gode Lejer.

Blaamuslingfangsten fik en kortvarig Opblussen under den forrige Verdenskrig, da Tilførselen af Kunst-

gødning udefra var standset. Man huskede da, at Blaa muslinger tidligere havde tjent som Gødning. Efterspørgselen steg i saa hurtigt Tempo, at gamle Fiskere, som ellers havde lagt op, trak i Søstøvlerne igen og gav sig til »at skælle«, og Folk, som aldrig havde givet sig af med det før, kom i Gang, bare de kunde faa fat i en gammel Baad. Prisen for 1 Td. blaa Skæl gik op i 2 Kr. Man forsøgte ogsaa at bruge Blaa muslinger som Foder. Men da Krigen sluttede, og der atter kunde indføres Gødnings- og Foderstoffer, op- hørte Efterspørgselen. I de seneste Aar er det kun nogle enkelte Landmænd paa Vesterhavsværne, der har samlet Blaamuslinger, da Transporten til Øerne af Mergel og Gødning er besværlig.

Nu er der igen Krig. Maaske kommer der atter Huse i Blaamuslinger!

Sidst i det 19. Aarhundrede kunde to raske, kraftige Mænd med en stor Baad, naar de begyndte om Foraaret og blev ved til Efteraaret, »skælle« for ca. 1500 Kr. Ejede den ene Baaden, fik den anden Tredjeparten. Hermed var man godt fornøjet, selv om vi nu synes, at det var en ringe Løn. Man vil ogsaa synes, at 500 Kr. var for lidt at vedligeholde Baaden for et helt Aar; men Skælgraverne forestod selv Reparationsarbejdet, ja, gik ikke af Vejen for at sætte nogle nye Planker ind i Fartøjet, hvis det blev nødvendigt, maaske var de samme Planker truffen at komme for Boven engang paa en Tur til Skælbanken.

Det var haardt Arbejde »at skælle«, skulde Skællene saa tilmed leveres enten i Janderup eller Varde, kunde det ske, at der krævedes et ekstra haardt Tag op ad Aaen, hvis Vinden var imod, saa der ikke kunde sejles. Saa skulde der slæbes og stages, og op til Ribe har Forholdene været tilsvarende, omend der ikke var saa langt. Den ene Mand gik saa med en

Line over Skulderen inde paa Aabredde og slæbte; den anden stagede ude paa Fartøjet, han stod oppe i Forstavnen, satte Stagen ned i Aabunden og gik saa langs ad Dækket med Stagen for Brystet, til han kom til Agterenden, for derfor at begynde forfra, samtidig skulde han passe Roret. Skælgravere, som var ene Mand ombord, holdt ikke af at komme længere op ad Aaen end til Tarpbage. Var Slæbet for haardt, lejedes en Mand eller to til at slæbe, de kaldtes »Trækere« og boede gerne i Janderup. For at trække fra Myrtue til Varde fik de 4 Mark (1,33 Kr.). Det var heller ikke nogen stor Sum, undertiden kunde den endda svinde slemt ind under Hjemturen gennem Varde med de mange Værtshuse, saa det kunde være vanskeligt nok for Trækkeren at gøre Rede for de 4 Mark, naar han kom hjem til Konen.

Det var ogsaa et Slid at losse Skæl, navnlig de blaa. Var der megen Klæg paa dem, var Arbejdet særlig ubehageligt og snavset. De blev skovlet op i en Halvtønde; var der kun en Mand ombord, blev den hevet op ved en Talje, ellers ved en Vinde, begge trukket ved Haandkraft. — Kommer der igen en Opgangstid for Skælsamlingen i Vadehavet, er der ingen Tvivl om, at der vil blive arbejdet under langt lettere Forhold end tidligere.

Kilder: 1) J. Helms: Tufstenskirkens 29, 167. 2) H. C. Amberg: Ribe Domkirkes Restaureringshistorie 1883—1904 68, 71. 3) J. M. Lauridsen: Kærgaard 64. 4) Kinch: Ribe Bys Historie I 128. 5) N. M. Kromann: Fanøs Historie III 8. 6) C. Dalgas: Ribe Amt 103. 7) Chr. Mathiesen: Landbrugets Historie 55. 8) Anf. St. 67. 9) C. Dalgas: Ribe Amt 209. 10) N. M. Kromann: Fanøs Historie II 399.

Kampdiget og Adelgrøften

i Grimstrup Krat.

Af M. A. Ebbesen.

Da jeg i Paasken 1932 besøgte min Morbroder, Gdr. Iver Jessen i Roust, fortalte han mig om et gammelt Forsvarsdige, der i tidligere Tid strakte sig lige fra Grimstrup Krat — Øst om Roust By — til Gunderup. Ved dette Dige, som han benævnedes Kampdiget, skulde der i en fjern Fortid have staaet et Slag, hvad jo ogsaa Navnet vidner om.

Kort efter døde Iver Jessen, og bortset fra et kort Besøg paa Højrupgaard, hvis Ejer viste mig et Stykke af Diget i Krattets Nordhjørne, havde jeg i flere Aar ikke Lejlighed til at undersøge Sagen nærmere. Senere erfarede jeg, at Gdr. Niels Nielsen, Haragergaard, interesserede sig for det nævnte Dige, og sammen med ham foretog jeg i Foraaret 1939 et Par Ture til Roust og Grimstrup for at fastslaa Digets Udstrækning og — om muligt — dets Alder.

Vi opsøgte straks det ovenomtalte Stykke af Diget i det nordlige Hjørne af Krattet. Fra selve Hjørnet, hvor Volden er meget udpræget og tydeligt nok ikke er et almindeligt Skeldige, kunde vi følge Anlægget ca. 200 m mod Syd — skraat ind i Krattet. Paa den østlige Side af Volden laa en tydelig Grøft, mens den vestlige Side skraanede jævnt udefter.

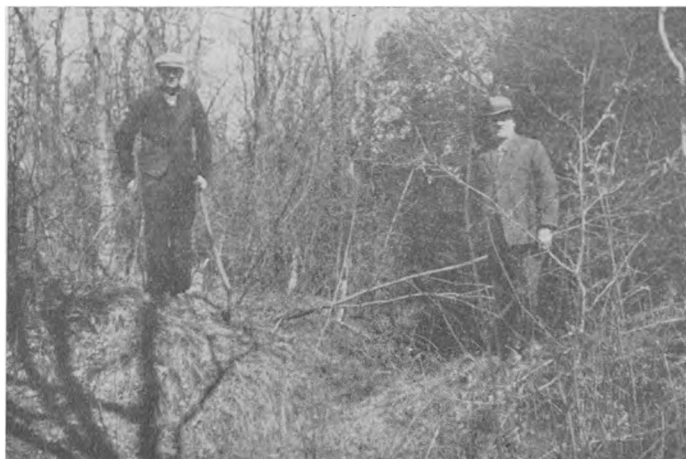

Fig. 2. Gdr. Niels Nielsen, Haragergaard (til højre) og Gdr. Niels Ebbesen, Endrup (til venstre) markerer Kampdigets Grav. Graven ses, trods Græsset, midt imellem dem.

under det omliggende Terræn var ca. 1,10 m. Den største Dybde fandtes ikke lodret under den nuværende Grøfts Bund, men ind under Voldkanten, hvad heller ikke er saa mærkeligt, da der jo stadig er skredet Jord fra Volden ned i Graven, mens der ikke er skredet nævneværdigt ned fra den modsatte Side. Selve Voldens Højde over Terrænet var ca. 90 cm, nogle Steder lidt mindre, andre Steder lidt større. Der var intet, der tydede paa, at der var anvendt særlige Midler til Digets Forstærkning, som f. Eks. Palisader, Lerforing el. lign. Heller ikke fandtes der Kampesten langs Diget, saa at dette kunde have givet det Navn. Det har vel fra først af været beklædt med Græstørv (Sajer) og senere har den naturlige Vegetation holdt det i Form.

I det tagne Snit fandtes der ingen Rester af Eg eller andre Træer; saa man kunde ikke afgøre, om der var Hede eller Krat, da Diget blev bygget; men det er

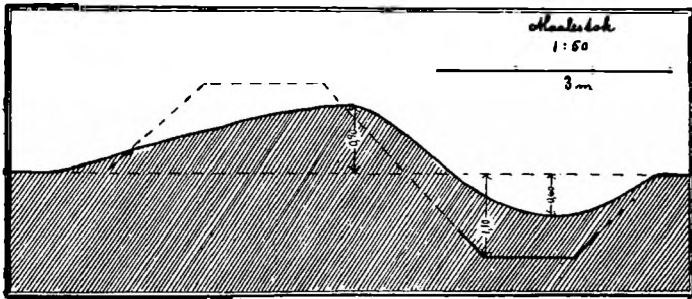

Fig. 3. Profil af Kampdiget. Den fuldt optrukne Linie angiver den nuværende Profil. Den brudte Linie betegner den oprindelige Profil, som den maa tænkes at have været. Hvor denne Linie i Bunden af Grøften og lidt op ad Siderne kan erkendes endnu, er den helt optrukket.

vel mest sandsynligt, at der ogsaa dengang har været Egekrat, da Krattet de fleste Steder er en Levning af Oldtidens Skove. Noget Vidnesbyrd om Kampdigts Alder afgav Gravningen altsaa ikke. Derimod ses det tydeligt, naar man gaar langs Volden, at den er ældre end de andre Diger i Krattet; thi hvor disse skærer Kampdiget, dannes der en stor Pukkel over Volden og en Hulning over Grøften. I det hele taget minder Diget meget om Trældiget ved Andst og Jordrup. Da nærv. Aarbogs tidligere Redaktør, Forf. Søren Alkær sig, undersøgte Trældiget, havde jeg den Fornøjelse at følge ham paa en af hans Ture, og straks, da jeg saa Resterne af Kampdiget, slog Ligheden mig. Begge Steder er der Grav foran, og begge Steder ses Profilen bedst, hvor andre Diger er ført over. Ogsaa Maalene er omtrent ens, idet Trældigets Bredde var 2–2½ Favn, og Kampdiget maalte 5 m i Bredden. Grøftens Bredde var i det foretagne Snit 4½ m.

Fra Krattets Nordhjørne kunde vi tydeligt følge Volden nordpaa over den gamle Kolding—Varde Landevej til de lave Engstrækninger Nordøst for Roust

By, og da disse Engstrækninger netop skiller Roust By's Jorder fra Gunderups Jorder, maa Iver Jessens Udtalelse vel fortolkes derhen, at Volden har gaaet tværs over den Landtange, der ligger mellem Grimstrup Krat og Gunderup Enge.

Denne Landtange har i Oldtiden været den eneste Adgang fra Øst til den indre Del af Skads Herred. Mod Syd laa det vidt udstrakte Krat og den endnu mindre farbare Raunsø Mose, der med sine mange Udløbere spærrede for Adgangen næsten helt ude fra Havet og ind til Hinkbøl Øst for Grimstrup Krat. Mod Nord laa de omtalte Engdrag, der stod i Forbindelse med andre Sumpe og Mosestrækninger helt op mod Skonager Aa og Varde Aa.

At Landtangen strategisk set var vigtig, ses ogsaa af, at den gamle Hovedfærdselsaare tværs over Jylland, Kolding—Varde Landevej, gik midt igennem Kampdiget. I vore Dage, da der ikke tages saa store Hensyn til Sumpe og Moser, er Tværvejen, Hovedvej Nr. 1, forlængst lagt længere sydpaa, hvorved de nordlige Hjørner eller Udløbere fra Raunsø Mose er blevet afskaaret. Hvornaar denne Omlægning fandt Sted vides ikke, og maaske kan man ikke kalde det en Omlægning, da der i de sidste Aarhundreder har gaaet Vej fra Endrupholm til Hjerting; denne Vej har vel lidt efter lidt taget Trafikken fra den gamle Landevej.

Da Landtangen altsaa maa betragtes som den østlige Indfaldsport til den indre Del af Herredet, ligger det nær at antage, at Kampdiget har været et Værn eller Grænseskel for den Folkestamme, der i Oldtiden beboede Egnene omkring Skatestadier (Skads) og Hroarstadier (Roust). Et Minde om denne Stammes Selvstændighed har vi maaske i Kongehøjen ved Skads. Men noget Bevis for denne Teoris Rigtighed kan selvsagt ikke føres.

I den skrevne Overlevering findes der nemlig intet om Kampdiget. Erik Pontoppidan nævner det ikke i »Danske Atlas«, og selv Egnens Historiker, Dr. Oluf Nielsen, gaar uden om Emnet i sin Bog om Skads Herred. Det eneste Sted, jeg har set Volden omtalt, er i Traps »Danmark«, der mener, at Volden er en Levning fra Svenskekrigene. Dette er dog meget usandsynligt; thi den daværende Sognepræst i Grimstrup, Hr. Anders Hansen Roest, har skildret de Begivenheder, der forefaldt i Sognet under Svenskekrigene uden at nævne et Ord om Kampdiget. Selve Konstruktionen vidner ogsaa om, at Diget er langt ældre. De Skanser, der byggedes under Svenskekrigene, var opført efter helt andre Principper; og med hvilket Formaal skulde man ogsaa paa saa sent et Tidspunkt anlægge en Vold af den Længde ved Roust?

Som før nævnt ender Kampdiget ca. 200 m inde i Krattet, og det saa brat, at det tydeligt nok ikke har gaaet længere. En Undersøgelse af det omliggende Terræn gav heller intet Resultat med Hensyn til en eventuel Fortsættelse. Der er nok Smaalavninger og Ujævnheder adskillige Steder i Krattet; men ingen af dem synes at have nogen Tilknytning til Kampdiget.

Sydvest for Marius Thøgersen Jensens Gaard findes i Udkanten af Krattet et ejendommeligt Parti, der ved første Øjekast giver en det Indtryk, at man her staar over for et lignende Dige. En ret anelig Grøft med et tydeligt Voldparti tager her Retning ind igennem Krattet; men følger man Grøften, svinder Volden snart ind. Grøften bliver derimod bredere og dybere indad i Krattet for paa det højeste Sted igen at svinde ind; ja et enkelt Sted forsvinder den helt og afløses af et Parti med et Virvar af gamle Hjulspor. Det er kun faa Meter af Grøften, der er helt borte. Følger man dens Hovedretning mod Vest, møder man den

snart igen og kan nu følge den lige til den vestlige Udkant af Krattet. Paa det sidste Stykke Vej maa man være lidt af et Slangemenneske for at bane sig Vej mellem de forvredne Egepur; thi her er Grøften næsten eftergroet; den munder ud i Skovbrynet midt for nogle dyrkede Marker.

En Mand fra Egnen fortalte os, at Grøften hed Adelgrøften, og ifølge de gamles Udtalelser skulde det være en gammel Vej. Jeg stillede mig i Begyndelsen meget skeptisk hertil; thi ud over det nævnte Parti midt i Krattet, var der ingen Hjulspor at se, og de fleste af disse gik endda paa tværs af Grøften. Grøfteformen syntes heller ikke at levne Mulighed for Vejteorien. Jeg gav mig derfor til at opstille forskellige Muligheder og kom til det Resultat, at der kunde opstilles fire Teorier:

1. Grøften kunde være et alm. Vandløb.
2. » » » et Forsvarsanlæg.
3. » » » en Skelgrøft.
4. » » » en gammel Vej.

Den første Mulighed maatte straks forkastes, da Grøften gik op og ned gennem det kuperede Terræn uden noget jævnt Fald. Den store Uregelmæssighed i Dybde, Bredde og Udseende syntes heller ikke at tyde i Retning af et Forsvarsanlæg. Tilbage var saa kun to Muligheder, og da Grøften gaar lige paa tværs af Grimstrup Bymænds Lodder, der ligger, som de blev udskiftet i Slutningen af det 17. Aarhundrede, kan det heller ikke være et almindeligt Skel.

Dog kunde det antages, at det var et ældre Skel mellem Roust By's og Grimstrup By's Omraader. Jeg undersøgte derfor Sagen i Matrikulsarkivet. Paa Udskiftningskortet for Grimstrup By var Skellet mellem Roust og Grimstrup trukket et Par Hundrede Meter nordligere, hvor det da ogsaa gaar endnu, markeret

af et Skeldige; men paa Adelgrøftens Plads var skitseret en nedlagt Vej, der stak ud fra den gamle Kolding—Varde Landevej ved Hinkbøl, gik over Nørhede og ind gennem Krattet ved Altmark Gaard. Paa den modsatte Side af Krattet fortsatte den mod Skads.

Altsaa har de gamle Ret i dette Tilfælde. Mon de saa ikke ogsaa har Ret i, at Kampdiget er et gammelt Forsvarsanlæg? Hvornaar Adelvejen, som vi nu vil gaa over til at kalde det grøftelignende Anlæg, er nedlagt, kan man ikke med Sikkerhed sige; men da Vejen er optaget paa Udskiftningskortet og Betegnelserne ved det igen kradset ud, ligger det nær at antage, at det netop er sket ved Udskiftningen. Knap Hundrede Aar tidligere blev Vejen almindeligt brugt, som det fremgaar af følgende Retssag, der i Genpart opbevares i Endrupholms Arkiv.

I sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede havde Krogsgaards Ejere hugget Egeris og Lyng i Roust Krat, fordi en Gaard i Roust hørte under Krogsgaard Gods. En Tid var Gaarden solgt til Godset Ulstrup i Thy, men kom igen under Krogsgaard, og da Major Frederich Seested, der ved Aarhundredskiftet ejede dette Gods, bortførte store Mængder af Ris og Lyng fra Krattet, begyndte det at blive generende for de Roust Bymænd. Med bange Anelser saa de, hvordan det tyndede ud i Krattet. Først prøvede de med en venlig Henstilling at formaa Kuskene fra Krogsgaard til ikke at køre noget bort uden efter Aftale, for at ikke uvedkommende ogsaa skulde køre Ris bort i Krogsgaards Navn. Da Hugsten ikke blev mindre af den Grund, søgte de et Aar at tilbageholde et Par Vogne; men Major Seested havde ikke i Sinde at slaa af paa Kravene, og i Foraaret 1705 lod Bymændene da et Par Kuske arrestere. Major Seested svarede herpaa ved d. 7. Juli samme Aar at udtage et Tingsvidne mod

Bymændene. Med stor Brask og Bram lod han baade de daværende og forhenværende Tjenestefolk fra Krogs-
gaard møde frem for Retten for at aflægge Vidnes-
byrd om, hvordan man i over et halvt Aarhundrede
havde hugget i Roust Lund. Vidnernes Antal kunde
tælles i Snese.

I dette Tingsvidne omtales Adelvejen hyppigt. Den
benævnes her Alvejen; men Udtrykkene Al og Adel
brugtes dengang som nu i Flæng. I de fleste gamle
Byer findes en Gade, der hedder Adelgade eller Al-
gade. Historikeren Joh. C. H. R. Steenstrup siger herom
i »De danske Stednavne«, at Adel betyder ypperst
eller vigtigst, og at disse Gader var Byernes Hoved-
gader. Ligesom Adelen var den ypperste Del af Bon-
destanden, saaledes var altsaa en Adelvej den vigtigste
Vej paa Egnen, den mest benyttede.

Et af Vidnerne i den ovennævnte Retssag udtaler,
at Kuskene »læssede lidt Norden for Alvejen, omtrent
ved de tre smaa Ryglere«, hvilket jo ogsaa stemmer
med, at Bygrænsen laa 200 m Nord for Adelvejen.
En anden vidner, at Risene huggedes »noget Nord
for Alvejen, der gaar fra Sprøng til Hinkbøl«.

Der er saaledes ingen Tvivl om, at Vejen er en
gammel Hovedvej. Ad den har Herredsmændene fær-
dedes, naar de skulde til Tinge paa Tingheden, hvor
Resterne af de to Tinghøje endnu ses. Men hvordan
er det gaet til, at denne ældgamle Vej mere er kom-
met til at ligne et Forsvarsanlæg end en Vej? For-
klaringen ligger maaske i, at man, da Vejen blev an-
lagt, har kastet et Spadestik Jord op, dels for at gøre
Vejen mere jævn; thi Lynghede og Krat udmærker
sig sjældent ved Jævnhed, dels for at markere Vejen
tydeligt, saa at de rejsende ikke skulde tage fejl af
den og andre Hjulspor og fare vild i det vidtstrakte
Krat, hvor der helt til Aaret 1810 fandtes Ulve. Saa

har Regnskyl og Slid yderligere udhulet Vejen ned ad Skraaningerne, der ikke er saa stejle, at man kan tænke sig, at de af den Grund er gravet ud. Paa den Maade kan det forklares, at Grøften er ubetydelig midt i Krattet, men dybere ud mod Skovbrynene. Nu da Vejen ikke mere befares, ændres Udseendet ikke. Vegetationen hindrer at Grøfterne yderligere uddybes, men ogsaa at de helt jævnes af nedskridende Jord. Lige saa længe som Krattet faar Lov at brede sig over de magre Jorder, lige saa længe vil Adelgrøften kunne spores som et Minde om en af vore ældste Veje, og det vil forhaabentlig vare i Aarhundreder endnu.

Efter at Arbejdet er afsluttet har jeg gennem Lærer H. Poulsen, Grimstrup, erfaret, at der ogsaa ved Vædestedet i Raunsø Mose — mellem Raunsø og Grimstrup — findes Rester af en gammel Skanse. Tillige minder Lærer Poulsen mig om to andre arkæologiske Forekomster ved Grimstrup Krat, nemlig Gammelkirke og Svends Stalde. Her er altsaa nye Opgaver. Gammelkirke er for Resten optaget paa de nye geodætiske Kort.

Efterskrift.

Angaaende Kampdiget er der endnu en Mulighed, der maa tages i Betragtning, naar man vil søge at klare sig, hvorfor Diget er rejst, nemlig den simple, at dette Dige saavel som saa mange andre Diger i Nærheden af gammel Skov eller Krat kan være et Skovdige, et gammelt Skovhegn.

»Det kan dog ikke gælde Kampdiget, da det til Dels ligger inde i Krattet!« vil man sikkert indvende. — Jo, det kan; thi Krattets nordlige Del er beviselig vandret mod Øst hen over Jord, der engang har været

har Regnskyl og Slid yderligere udhulet Vejen ned ad Skraaningerne, der ikke er saa stejle, at man kan tænke sig, at de af den Grund er gravet ud. Paa den Maade kan det forklares, at Grøften er ubetydelig midt i Krattet, men dybere ud mod Skovbrynene. Nu da Vejen ikke mere befares, ændres Udseendet ikke. Vegetationen hindrer at Grøfterne yderligere uddybes, men ogsaa at de helt jævnes af nedskridende Jord. Lige saa længe som Krattet faar Lov at brede sig over de magre Jorder, lige saa længe vil Adelgrøften kunne spores som et Minde om en af vore ældste Veje, og det vil forhaabentlig vare i Aarhundreder endnu.

Efter at Arbejdet er afsluttet har jeg gennem Lærer H. Poulsen, Grimstrup, erfaret, at der ogsaa ved Vædestedet i Raunsø Mose — mellem Raunsø og Grimstrup — findes Rester af en gammel Skanse. Tillige minder Lærer Poulsen mig om to andre arkæologiske Forekomster ved Grimstrup Krat, nemlig Gammelkirke og Svends Stalde. Her er altsaa nye Opgaver. Gammelkirke er for Resten optaget paa de nye geodætiske Kort.

Efterskrift.

Angaaende Kampdiget er der endnu en Mulighed, der maa tages i Betragtning, naar man vil søge at klare sig, hvorfor Diget er rejst, nemlig den simple, at dette Dige saavel som saa mange andre Diger i Nærheden af gammel Skov eller Krat kan være et Skovdige, et gammelt Skovhegn.

»Det kan dog ikke gælde Kampdiget, da det til Dels ligger inde i Krattet!« vil man sikkert indvende. — Jo, det kan; thi Krattets nordlige Del er beviselig vandret mod Øst hen over Jord, der engang har været

dyrket. Efter Dyrkningens Ophør maa Agrene først være sprunget i Lyng og til sidst i Krat.

I »Fra Ribe Amt« VIII, 390 oplyser Professor Gudmund Hatt nemlig, at han nordøst for Grimstrup Krat har set en Forekomst af Oltidsagre, og at Agrene strækker sig ind i Krattet, hvor de dog er vanskelige at følge. Altsaa maa Krattet siden et bestemt Tidspunkt i Jernalderen, da Dyrkningen blev opgivet, være vandret mod Øst.

Dette kan meget vel være sket, efter at Skovdiget blev sat.

Eksemplet fra Nørholm Hede (se »Fra Ribe Amt« 1939, 192 f.) viser, at naar en Hede fredes, vil den efterhaanden blive erobret af Skoven eller Krattet. Desuden ved man, at der virkelig er gjort Forsøg paa at frede Grimstrup Krat. Hr. N. Nielsen Ahrensberg, der var Præst i Grimstrup 1683—1705, søgte saaledes sammen med sin Slægting Niels Nielsen til Endrupholm at frede Krattet. Ogsaa Tøger Teilmann, der 1801 overtog Endrupholm, havde megen Interesse for Plantning og Skovbrug og for Grimstrup Krat (se O. Nielsen: Skadst Herred 83, 96.). Antagelig er Kampdiget ved en af disse Lejligheder rejst som et Forsøg paa at ophjælpe Krattet ved at indhegne det og derved forhindre Overdrift af Kvæget. Efter den foran gengivne Profil at dømme har Diget da ogsaa vendt sin højeste og stejleste Side udad og har selv ligget nærmest Krattet og haft Grøften udenfor.

Da jeg gerne vilde høre en kyndig Forstmands Mening, har jeg henvendt mig til Skovrider G. Heineth, Guldager, der med stor Venlighed besvarede mine Spørgsmaal og bl. a. gjorde mig opmærksom paa »Forordning og Skovordinance i Danmark« af 20. Okt. 1670, hvori det bydes at indhegne Kronens Skove med Grøft og Gærde. Denne Forordning kan ogsaa

godt have indvirket paa private Skovejere. — Efter en Forordning af 24. Jan. 1710 og 26. Jan. 1733 skal Steder, »hvor ung Skov af sig selv opvokser«, indhegnes med en »god Grøft 3 Alen bred og 2½ Alen dyb, samt et Gierde derpaa«. Endvidere siger Forordningen 1733: »Proprietærer, Selveiere og alle de, som Jordegods eie og besidde, Geistlige eller Verdslige, som boe i Skovegnen og Lejlighed dertil have, skal i lige Maade deres Skove til Fremvækst befordre og opelske, og ligeledes paa ovenmeldte Maade indrette og vedligeholde . . . ingen maa gøre Vedkommende, som dem saaledes vil lade indhegne, nogen Modstand.« — Allerede 1584 blev det paabudt Bønder i Koldinghus Len, at de »skulle grave en Grøft for Skoven der, som Marken paastøder.« (Corpus const. Daniæ VI 260). — De fleste Skovdiger skylder dog Forordningen af 27. Sept. 1805: »Om Skovenes Udskiftning, Vedligeholdelse og Fredning« deres Oprindelse.

Selv om der saaledes endnu ikke kan siges noget afgørende om Kampdigets Alder, kan der næppe være Tvivl om dets Tydning og Oprindelse. — Skovrider Heineth, der har set det, siger, at »det er et decideret Skovdige.«

H. K. Kristensen.

Smaastykker.

Østerbygaard.

Den tidligere Hovedgaard Østerbygaard, som ligger i Vamdrup Sogns sydøstlige Del og ved Udkanten af en Rest af den store Farris Skov, har nok faaet sit Navn efter sin Beliggenhed ved Sognets østligste By Øster Vamdrup. Gaarden hørte til Ødis Sogn til hen ved Midten af det 18. Hundredaar og til Haderslev Amt til 1864.

Aaret for dens Tilblivelse kan maaske ikke fastslaas, da den ikke var en selvstændig Ejendom, men som Danske Atlas kalder den »et Jagthus og en Lystgaard« for Herskabet paa Trøjborg. Allerede 1569 ejedes den af Hertug Hans i Haderslev, der overdrog den til Peter Rantzau, som var Ejer af Vamdrupgaard og 1579 mageskiftede denne med Trøjborg. Østerbygaard fulgte ikke med i Handelen, men blev inddraget under Trøjborg med samt sit tilhørende Bøndergods, der bestod af 2 Gaarde i Bastrup og samtlige Ejendomme i Holt. Tilslutningen til Trøjborg varede til 1772, da Grevinde Hedevig von Buchwald, Enke efter Grev Christian Frederik Moltke til Trøjborg, der døde 25. April 1771, afstod Østerbygaard med ovennævnte Bøndergods til Inspektør paa Trøjborg, Kancelliraad Frederik Vilhelm Hansen, for 12,000 Rigsdaler.

De fleste af de tidligere Selvejere var blevet kon-

gelige Fæstere paa Grund af manglende Skattebetaling, og Fæstegaarden blev købt af Kancelliraad Hansen, der afhændede den 1785. Bøndergodset i Bastrup og Holt vedblev at høre under Østerbygaard til senere. Den ene Gaard i Bastrup var ret stor og kaldtes Kæmpesgaard; den blev udstykket efter 1800, og de nye Ejendomme, som endnu undertiden kaldes »Trøjborg Gods« har, lige som Ejendommen i Holt, maattet betyde en Afgift til Ejerne af Østerbygaard indtil nu.

Kancelliraad Fr. Vilh. Hansen døde 1793, og Enken Helene Marie Petersen solgte Gaarden til General Ernst Fr. v. Düring, en Hannoveraner, der var kommen til Danmark og 1768 indtraadte i den danske Hær. Efter hans Død 1809 blev Gaarden overdraget til en Tysker ved Navn Trummer. I hans Tid skal der have været en Bøgeskov nordøstlig for Gaarden, og denne lod han rydde, hvorfor han idømtes en stor Bøde. Saaledes fortæller en gammel Overlevering, som

Østerbygaards Hovedbygning set fra Haven, opført 1813.

var i Folkemunde for omtr. 50 Aar siden. Den næste Ejer, som hed Wittrock, var ligeledes en Tysker, han solgte Gaarden til C. W. Wolfhagen, en Broder til den slesvigske Minister af samme Navn og en trofast dansk Mand; han afstod Ejendommen 1853 til Baron C. Fr. Düring—Rosenkrantz, død 1876, for 117,000 Rdl. 1855 købtes den af Kammerherre Carl Berling, d. 1872, for 140,000 Rdl.

Berlings Arvinger lod s. A. Gaarden bortsælge ved Auktion, og fra denne véd gamle Folk i Vamdrup at melde om en ret morsom Begivenhed. Der var strømmet en Del købelystne Folk til, blandt dem mange fine Herrer, som blev indbudt til god Frokost, før Auktionen begyndte. Blandt de ikke indbudte var en midaldrende Mand af jævnt Ydre. Han satte sig paa Gaardspladsen og spiste sin medbragte Mad. Han saa ikke ud til at kunne være Køber til den store Gaard, tilmed da Udbetalingen var ret betydelig. Da imidlertid Auktionen begyndte, blev det alligevel ham, der afgav det højeste Bud, som var 144,000 Rdl. Auktionsholderen saa lidt usikkert paa ham og spurgte, om han nu ogsaa var i Stand til at stille den fornødne Kaution for de mange Penge, der skulde udbetales. Det behøvede Manden, som hed Vilh. Madelung, imidlertid ikke, idet han tog Pengene frem og betalte med det samme. Madelung, som var en dygtig Landmand, overdrog Ejendommen 1901 til Sønnen Laurids Madelung, der som Landmand fulgte i Faderens Spor og var meget vellidt af Omegnens Folk. 1918 solgte han Gaarden til to Ejendomshandlere for 654,000 Kr., og s. A. købtes den af nuværende Folketingsmænd Jens og Valdemar Thomsen for 725,000 Kr. 1924 købtes den til Udstykning af Ribe Amts Udstykningsforening. Indtil da havde Østerbygaard et Areal af 358 ha, med 36,3 Td. Hartkorn og en Ejendomsskyld paa 383,000 Kr.

Hovedparcellen har nu 110 Td. Land (61,97 ha) med 71,800 Kr. Ejendomsskyld; af Jorden er 10 Td. altsaa (6 ha) Land Skov. Østerbygaards Skov, som omfatter 100 Td. Land, købtes af Skovrider Lorentzen for 40000 Kr.

Hovedparcellen ejedes af Ejner Schmidt Hansen af Ødis 1924—28, M. Nissen 1928—31, M. Pedersen 1931—34, Jørgen Have 1934—36 og siden da af Ejner Knudsen fra Tankedal i Hjarup. Hovedbygningen, som er bygget 1813 i 2 Etager, er af Grundmur.

At baade Østerbygaard og Vamdrupgaard i et længere Tidsrum ejedes af Tyskere, førte med sig, at adskillige Tyskere fik Tjeneste paa disse Ejendomme. Naar vi hører om Navne som Hintz, Creutz, Hoffmann, Radung, Hoffensetz, Lüneborg og Lütken, ved vi straks, at de ikke har hørt hjemme i Danmark til at begynde med. Af disse Familier er Lütken, som nu skriver sig Lytken, den eneste, der har Efterkommere i Vamdrup Sogn endnu.

Ved Østerbygaard var der 3 Virksomheder, som forsvandt efterhaanden, nemlig Brændevinsbrænding, Teglværksdrift og Krohold.

Hvorlænge Brændevinsbrændingen har bestaaet, ved jeg ikke; men ved Aar 1800 var der flere Brændemestre og Brænderiarbejdere, vi ved Navne paa, som Søren Jensen, Radung og Rasmussen, og nogle af dem havde Virksomheden i Forpagtning.

Den sidst opførte Brænderibygning, som nu danner Stuehuset i et Statshusmandsbrug, staar omtrent i sin gamle Skikkelse med den høje Stentrappe og de mange Kældere. Ved Opførelsen, som fandt Sted 1858—59, skete den sørgelige Hændelse, at en Hvælving styrtede ned og dræbte 3 Murere. Til Brændingen brugtes en Mængde Korn, og derfor havde General Dürring ladet opføre en Vindmølle paa Markens højeste Punkt 1801. Den lavede Brændevin solgtes i Ryerne

trindt om; ja undertiden kørte Vognene med den til fjernere Egne. Brændingen ophørte for ca. 70 Aar siden.

Teglværksdriften var ret betydelig. Teglværket laa nordlig for Gaarden lige ved Statshusmand Jens Laugesens Ejendom; det havde Rundovn og Æltemaskine. Hvert Foraar kom der Teglblændere fra Lippe Detmold og lavede Masser af Mursten og Drænrør. Der var oftest 6—7 Mand i Arbejde og de tjente godt. Driften blev nedlagt for omtr. 65 Aar siden.

Kroholdet, som var forbundet med Kolonialhandel, var en god Forretning og indehavedes af Mølleforpagteren. Forpagtningssummen var 120 Rdl., da Peter Vilh. Pultz overtog Forpagtningen 1839. Kornet til Gaarden og Brænderiet skulde males gratis, hvad der dog hørte op, medens Afgiften forhøjedes til 300 Rdl. Til Omegnens Folk maatte der kun males groft Korn, da der med Hensyn til Maling af Mel og Gryn var Mølletvang til Vester Vamdrup Vandmølle, noget, der dog ophævedes faa Aar efter.

Omkring ved 1870 hørte Kroholdet op, og den gamle Kro blev indrettet til Bolig for 2 Arbejderfamilier. Ved Udstykningen af Østerbygaard blev den nedbrudt, og paa Stedet ligger nu et veldrevet Statshusmandsbrug. Den gamle Mølle forsvandt ligeledes 1924. I den og i Gaardens store Lade var indmuret en stor Del Kampesten, der tidligere havde siddet i Vamdrup Kirkes gamle, omtr. 1790 nedfaldne Taarn. Da det nye Kirketaarn opførtes 1918, var Østerbygaards Ejer Valdemar Thomsen saa flink at give Kirken Stenene tilbage. I Gaardens Skov stod to meget store Træer, som Omegnens Folk kaldte Generalens Eg og Generalindens Bøg. Det mægtige Egetræ staar endnu, medens Bøgen maatte fældes for en Del Aar siden, da den var fuldstændig raadden.

J. H. Byriel.

Jørgen Rathlou til Krogsgaard og hans Bønder.

Velbyrdig Jørgen Rathlou paa Krogsgaard var i 1640 i en bitter Strid med en Del af sine Fæstere. Han var af holstensk Afstamning og havde næppe den rette Forstaaelse af de vestjydske Bønder. Der var ogsaa en af Bønderne, der paastod, »at siden Gregers Clemmensen blev Foged til Krogsgaard, da kunde der hverken være Fogder eller Tjenere (Fæstere) tilhobe«. Og dermed maa vel antydes, at ikke blot Bønderne, men ogsaa Ridefogderne, har fundet Naadigsherrrens Optræden utaalelig. 1640 var Johan Stueck Petterson Foged. —

Den dybeste Grund til Striden var dog nok den, at Rathlou vilde tvinge Bønderne til at yde mere Hovarbejde, end de var vant til. Nogle Bønder fra Skast, Brixbøl og Andrup vidner da paa Tinget 21. April 1640, »at de saavel som andre deres Medtjenere af hver Gaard haver gjort dette efternævnte Arbejde til Krogsgaard siden næst forgangen Ribe Marked. Først udi Laden med Tærsken, Kasten og Opbæren og andet i 30 Dage, og andet gangende Arbejde i 20 Dage. Og saaede de Rug forleden Høst i 4 Dage, og fælde i 2 Dage, som er tilhobe 8 Dages Pløjen. Nok havde de kørt 5 Riber Ægter, 1 Skovægte paa 6 Mile og 1 stakket (kort) Ægte.«

Skønt Ribe paa den Tid havde to store Markeder, forstod man i Almindelighed med »Riber Marked« Efteraarsmarkedet, Vor Frue Marked, der holdtes i September. Det er da ogsaa det, der menes i Vidneudsagnet ovenfor. Det opgivne Hoveri gælder altsaa ca. 7 Maaneder.

— Det var samme Aar, Jørgen Rathlou stævnedes en af sine Bønder, Jakob Mouridsen i Tude, for en Stu-

dehandel og lod følgende Skrivelse oplæse i Retten: »Eftersom jeg haver været udi Køb med min Tjener, Jakob Mouridsen i Tude, om et Par Græs Øksne forleden Høst Anno 1638.(1) Hvilke forne Øksne han straks efter imod min Vilje og Minde har bortsolgt, førend jeg nogen endelig Køb med ham til eller fra derom kunde slutte, hvorfor jeg formener forne Jakob Tude dermed Uret at have gjort og derfor at lide Tiltale og straffes som vedbør, efterdi jeg gerne vilde have betalt dem saa dyre som en fremmed, og er herpaa Dom begærende. — Datum Kroxgaard 5. Maj 1640.«

Jakob Tude svarede ogsaa skriftligt: »Eftersom min gunstige Husbond, ærlig og velbyrdig Mand Jørgen Rathlou til Kroxgaard, har ladet mig stævne for et Par Øksne, han var i Handel med mig om, og jeg et Par Gange har ham tilbuden, da han ikke vilde give mig den Værdi, de billigen kunde koste, og jeg dennem derefter i min Nød og Trang til anden, som vilde give Værdien, har solgt, formener jeg ingen Uret at have gjort. Begærendes gerne, den gode Mand slig Tiltale mod mig skal lade falde, mens, dersom jeg derfor skal overiles, da skyder jeg mig til Recessen, som jeg formener skal formelde, at ingen Bonde skal trænges til af sin Husbond at sælge sin Vare, og formener jeg for den gode Mands Tiltale quit at være. Datum Tude 5. Maj 1640.«

Retten gav Bonden Medhold og frifandt ham pure.

(Kilde: Skast Herreds Tingbog 1640).

H. K. Kristensen.

Litteratur om Ribe Amt.

Jysk Jern. I mere end 20 Aar har Rasmus Mortensens alsidige historiske Interesser stadig kredset om Belysningen og Opklaringen af den jyske Jernudsmeltning. Første Gang, Offentligheden saa et Resultat af disse Undersøgelser, var i 1920, da han skrev sin første Afhandling »Jysk Jern« i Vejle Amts Aarbøger. Med Rette bemærker Forfatteren her, at Spørgsmaalet om Jernet hidtil aldrig er bleven rigtig undersøgt, og siden da har R. M. staaet i forreste Række angaaende Undersøgelserne af Jernudvindingen. For Ribe Amts Vedkommende har han behandlet Spørgsmaalet i »Fra Ribe Amt« 1931 og 1932.

Som den udmærkede Iagttager har Forf. haft et meget stort Udbytte af sine Undersøgelser i Marken. Fund af Smeltepladser og de øvrige Spor indledes oftest ved Tilstedeværelsen af Malm og Slagger i Jordbunden, Kirkegaardsdiger, Stenbroer o. l. Men Mortensens Undersøgelser gaar langt dybere. Hele den med Jernet forbundne Teknik er undersøgt og belyst gennem talrige Iagttagelser og skarpsindige Slutninger. Rasmus Mortensen er paa disse Omraader en »self made man«, idet han f. Eks. angaaende Forklaringen og Benyttelsen af visse Former af Smeltegruber har sine egne Teorier, der ikke altid er de samme som andre Fagfolks.

Det foreliggende Arbejde er en samlet og klar Fremstilling af det Arbejde og de Resultater, Forf. paa

nærværende Tidspunkt har udført og er naaet til. Fremstillingen er skrevet efter Opfordring af Selskabet for »Jysk Historie og Topografi« og findes i »Jyske Samlinger« 5. Rk IV og udgør et overordentligt oplysende og fortjenstfuldt Arbejde, der bl. a. indeholder Beskrivelser af de 145 Findesteder, hvoraf henimod 40 i Ribe Amt. Bogen er forsynet med et Stedregister og ledsages af Kortskitser og klare Gengivelser efter Fotografier i Tilslutning til Emnet

A. Ravnholt.

Joh. Brøndsted har nu afsluttet sit store Værk: »Danmarks Oldtid« med et 3. Bind, omhandlende Jernalderen. Her er der gode Oplysninger om vort Amt, dog savner vi den førromerske Hustomt fra Borre. Bindet er lige saa fornemt udstyret med de fortrinligste Billeder som de to foregaaende. Det er et monumentalt Værk, Lederen af Nationalmuseets 1. Afdeling her har skænket os. —

I Salomon Frifelts og T. Tobiassen Kragelunds Kulturserie: »Dem Vester fra« er der kommet et andet Bind: »Spyt i Næverne, Folkens«. Paa en levende og underholdende Maade fortælles der her om det haarde Slid, de vestjyske Rydningsmænd har været ude for. Her er Skildringer fra Lønne og Sjelborg og sidst en Skildring af Tørvegravningen, og hvad dertil hørte, af Arbejdet i Heden og Mosen og Mosen's Folk. — I »Danske Folkemaal« 5.—8. Hæfte finder man T. Kragelunds Fortsættelse af Artiklen om »Træsko« her i Aarbogen, nemlig en fyldig, illustreret og udmærket Artikel om Træskobeslag og Visker. I »Fra Danmarks Ungtid«, arkæologiske Studier, tilægnede Johannes Brøndsted, har Leif C. Vebæk atter

behandlet Stenalderfundet i Bøllund. I »Jyske Samlinger« 5. Rk. IV offentliggør J. Carl Christensen en fyldig og interessant Præsteindberetning 1765 fra Thorstrup Sogn. Kirstine M. Olesen gaar i sin Bog »Øen Langli« efter en kortfattet Skildring af Langli og Hjerding i ældre Tid over til at give en Række Livsskildringer og Slægtshistorie af Langlislægterne, mangt og meget faar man her at vide, især samler det sig om Jagt og Fiskeri, om Rejser og Strandinger, men først og fremmest om Forfatterindens stærke Slægt. Desuden har Bogen mange gode Billeder.

I C. Skovgaard—Petersen: »Min Arbejdsdag i Kirken Tjeneste« skildrer Forf. sit Ophold som Præst i Alslev—Hostrup 1894—1901, en afsides Egn, hvor al Slags Overtro puslede bag de gammeldags kirkelige Former. Her nævnes Eksempler paa, at Drømme og Varsler kunde spille en vis Rolle ved Menneskers aandelige Gennembrud. I Glimt ser vi Halvsærlinge saavel som fromme Mennesker. »Et vindhaardt, skogbart Land«, hvis Natur den unge Præst dog kom til at elske: »Om ikke Guds Gerning i et Menneskehjerte bliver »evighedsmoden«, saa løsnes vi aldrig for Alvor fra denne Jord, — saa skøn, saa skøn som den her!« Gennem det altsammen tegner sig Billedet af den nidkære Præst, hans Sjælesorg og den Vækkelse, han vakte.

I en lille nydelig udstyret Bog »Imeld—golaw« har Niels Holbak[?] udsendt en Række jyske Digte med Sprog og Stof fra Vardeegnen. — Den længe savnede og blandt Medlemmer af Dansk historisk Fællesforening længe ventede Vejledning i Skriftlæsning har nu endelig set Lyset. Det er 2. Del af Værket, den vore Medlemmer faar mest Nytte af, nemlig den praktiske Vejledning: »Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19. Aarh. med Tekstlæsning

ger«. Det er den kyndige Arkivar, Dr. Hjelholt, som har udført Arbejdet. Tekstlæsningerne er trykt i et løst Hæfte, saa man kan bruge baade Skriftprøven og »Oversættelsen« samtidig. Prøverne er taget fra de Kilder, der oftest bliver benyttet ved lokalhistoriske og personalhistoriske Studier. — Dog vil jeg anbefale uøvede at begynde bagfra i Bogen; saa vil det gaa lettest. Medlemmerne kan faa Bogen til en meget billig Pris, se Omslaget. Af andre Hjælpemidler er der ogsaa Grund til at gøre opmærksom paa »Haandbog i Hjemstavnsforskning« ved Regnar Knudsen, hvor der gives mange gode Anvisninger. Maaske vil en Del ogsaa have Interesse af den Oversigt over Landbrugets Historie, der er givet i Poul Hansen, H. K. Kristensen og Aage N. Petersen: »Den danske Bondestand. Træk af Bondens Historie«. — I »Danske kulturhistoriske Museer« er der givet en Oversigt over Museerne i vort Amt.

H. K. K.

Fortegnelse over Artikler af lokalhistorisk Art i lokale Blade i Ribe Amt.

Ved Fabrikant N. M. Kromann.

V.

(Fortsat fra 7. Bind).

Ripenserbladet 1916—38.

Riber—Retten. Af cand. jur. Buch. Nr. 3 1916.

Gamle Huse i Ribe. Af H. K. Rosenstand. Nr. 6 og 7 1917 og Nr. 11 1919.

Ribe Holme i historisk Betydning. Af H. K. Rosenstand. Nr. 8 1918.

En Dag i Ribe 1864. Af Emma Reinsholm. Nr. 12 1920.

St. Catharinae Kirke og Klosteret (i Ribe). Af Arkitekt Axel Hansen, Nr. 13 1920.

Minder fra Ribe. Af Stiftsprovst P. I. Pedersen. Nr. 15 1922.

Smaatræk fra (Ribe) 1864. Af Pastor H. Rosenstand. Nr. 16 1922.

Kærgaard. Af en Herregaards Saga. Af Adjunkt W. Sieverts, Tønder. Nr. 19 1924.

Galgebakken i Ribe Plantage. Af Byarkivar C. N. Termansen. Nr. 20 1924.

Da Jernbanen kom til Ribe. Af H. K. Rosenstand. Nr. 21 1925.

Af Ribe Plantages Historie. Af Byarkivar C. N. Termansen. Nr. 22 1925.

Forskønnelseskomitèen i Ribe. Af samme. Nr. 24 1926.

Et 200-Aars Jubilæum (Ribe Katedralskole). Af Carl Frank-Christensen. Nr. 3 1927.

Af Ribe ældste Vejrmølles Historie. Af N. M. Kromann. Nr. 10 1929.

Ribe Politikorps 1855—1930. Af H. K. Rosenstand. Nr. 15 1930.

- Et Par nye Oplysninger om Maren Splids.* Af Førstelærer H. K. Kristensen. Nr. 17 1931.
- En Ribe Beskrivelse fra 1702.* Af Terpagers Inskriptiones Ripenses. Fordansket ved Lektor V. Bloch. Nr. 19 1931.
- Færgen til Ribe Holme.* Af Byarkivar C. N. Termansen. Nr. 21 1932.
- En Skatteklage fra Ribe 1753.* Af N. M. Kromann. Nr. 22 1932.
- Hans Adolf Brorson og hans Salmer.* Af Stiftsprovst C. I. Scharling. Nr. 23 1932.
- St. Catharinae Kirke og Kloster.* Af Pastor emerit. H. G. A. Jørgensen. Nr. 23 1932.
- Ribe og Stormfloden 1634.* Nr. 29 1934.
- Anders Sørensen Vedel og Den Danske Historie.* Af Bibliotekar R. P. Madsen. Nr. 1 1935.
- Det gamle Ribe Apotek. En 300-aarig Historie.* Af H. K. Rosenstand. Nr. 2 1935.
- Bidrag til Skolevæsenets Historie i Ribe i Midten af det 19. Aarhundrede.* Ved N. M. Kromann. Nr. 5 1936.
- Nogle Tilføjelser til de Ribe Hekses Saga.* Af Førstelærer H. K. Kristensen. Nr. 5 1936.
- Den snart hundredaarige Fold paa Ribe Holme.* Af H. K. Rosenstand. Nr. 11 1937.
- Almueskolens Tilstand i Ribe 1784.* Af N. M. Kromann. Nr. 13 1938.
- Toldbod i Ribe i 300 Aar.* Af H. K. Rosenstand. Nr. 14 1938.
-

Virksomheden.

Samfundet har nu 19 livsvarige og 645 ordinære Medlemmer samt 45 Subskribenter. Det er en lille Tilbagegang fra i Fjor, som vi haaber Medlemmerne vil hjælpe os med at oprette.

Vi takker for Tilskuddet fra Staten, Amtet og Varde Sparekasse. Og vi takker de Tillidsmænd, der trofast virker for Tilgang af nye Medlemmer.

Aarsmødet afholdtes i Skovlund. Formanden Forfatteren Sal. Frifelt og Sekretæren Lærer Kristensen aflagde Beretninger og Regnskabet, der godkendtes. De afgaaede Bestyrelsesmedlemmer genvalgtes. Ved det offentlige Møde holdt Højskoleforstander Hans Lund, Rødding, et overmaade interessant Foredrag om »Øst—Vest i Danmarkshistorien« og H. K. Kristensen talte om »Træk af Ansager Sogns Historie«. Mødet havde vundet stor Tilslutning, og ved et paafølgende Kaffe bord herskede der en fornøjelig Stemning, mens Taler og Sang vekslede.

Under de vanskelige Samfærdselsforhold har det ikke været muligt at afholde et planlagt Sommermøde. — Iøvrigt har Samfundet foranlediget en Naturfredning, nemlig af »Graasten« i Alslev. Ejeren, Gdr. H. Pedersen, Alslev, ønskede at faa Stenen fredet, og dette er nu sket.

Desuden har Samfundet ved H. K. Kristensen deltaget i en orienterende Undersøgelse af den gamle Bispegaard Oksvangs Voldsted i Skast Sogn sammen med Forretningsfører T. Tobiasen og Bibliotekar Joh. E. Tang Kristensen, Esbjerg. Selve Voldstedet er forlængst planeret, og paa dets Sted har i 300 Aar staaet en Landsby. Man kunde altsaa ikke vente at finde store Ting. Det skete heller ikke; dog lykkedes det at konstatere Voldgrave. Kommunekasserer Søren Jepsen Hansen, og Gaardejer Chr. Jensen, Oksvang, ydede os venligst interesseret og udmærket Hjælp under Arbejdet.

— Siden forrige Aar bog blev udsendt, er tunge Tider gaet over vort Land og Folk. Netop i en saadan Tid har Historisk Samfund mere end nogensinde en Opgave at røgte. Gennem jævn og vederhæftig Oplysning om Egn og Folk skal dets Virksomhed bidrage til, at vi i højere Grad end nogensinde før bliver os Kærligheden bevidst til dette Land, besinder os paa det, der er vort folkelige og nationale Eje, vor Eksistensberettigelse, vor Tusindaarsret til denne Hjemstavn.

H. K. Kristensen.

Nye Medlemmer.

Skolebestyrer Quesel, N. Nebel.
 Godsejer Chr. Joh. Pedersen, Estrup.
 Disponent Arne Sørensen, Kbh.
 Lærer Jeppe Hejbøl, Ansager.
 — Leo Novrup, Oxbøl.
 Gdr. Magnus Uhd, Egelund, Tistrup.
 Ingeniør, cand. polyt. Chr. Amby, Esbjerg.
 Vand- og Gasmester Niels Johnsen —
 Direktør Mads Kromann, Sønderho.
 Overassistent Georg Andersen, Esbjerg.
 Boghandler Th. Thorstensen, Ølgod.
 Rentier L. Laugesen, —
 Dyr læge E. Skovbjerg, —
 — O. M. Kristensen, —
 Malermester E. Hansen, —
 Arkitekt Kjær, —
 Gdr. Andreas Simonsen, Vrøgum.
 Skovlund Folkebogsamling.
 Lærer Nielsen, Skovlund.
 Murermester Anker Ankersen, Mølby.
 Gdr. Arne Marcussen, Skovlund.
 Lærerinde Dinne Ankersen, —
 Gdr. Andreas Kristensen, —
 — Kr. Bjørslev, Hedehusene.
 Førstelærer Harald Uhre Schmidt, Kvong.
 Vilslev Bibliotek.

Subskribenter:

Fabrikant R. R. L. Simonsen, Kbh.
 cand. mag. Chr. Leif Vebæk, Nationalmuseet.

REGNSKAB FOR AÅRET 1940

<i>Indtægt</i>	Kr.	Ø.	<i>Udgift</i>	Kr.	Ø.
Medlemsbidrag og Subskription	2588	47	Underskud fra forrige Aar.....		60
Solgte Aarbøger.....	101	15	Aarbogens Trykning, 1940 Klichéer ...	1533	85
Tilskud fra Staten	155	00	Aarbogens Udsendelse.....	389	52
— " Amtet	100	00	Papir til Aarvog 1941	309	00
— " Varde Sparekasse	25	00	Forfatterhonorarer.....	499	30
Renter.....		53	Foredrag.....	80	00
Hævet af Grundfonden	350	00	Løn til Redaktør, Kasserer og Sekretær..	250	00
			Historisk Fællesforening	42	36
			Aarsmødet, Bestyrelsesmøder	60	70
			Bogkøb	23	75
			Porto, Telefon, Papir.	94	10
			Andre Udgifter	32	41
			Kassebeholdning	4	56
Balance...	3320	15	Balance...	3320	15

GRUNDFONDEN:	
Grundfonden 1/1 1940	Kr. 1670 76
Indvundne Renter.....	" 66 01
	<u>1736 77</u>
Hævet	350 00
Grundfonden 31/12 1940	<u>Kr. 1386 77</u>

Lunde Jyll., 9. Januar 1941.

H. K. Kristensen.

Regnskabet er gennemset og sammenholdt med Bilag. — For Grundfonden Kr. 1386,77 forelæa Bankbog. I Regnskabet intet fundet at bemærke.

Ribe, 26. Januar 1941. P. Lerche Thomsen.

Esbjerg, 13. Januar 1941. T. Toblassen.

Medlemmerne kan faa **Holger Hjelholts Skriftlæsningsbog: »Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19. Aarhundrede«** for 2,75 Kr., naar Beløbet indbetales paa Dansk historisk Fællesforenings Postgirokonto 3516, Markvej 15, København F. (Bogladepris 4,75). Endvidere kan Medlemmerne faa det udmærkede Tidsskrift **»Fortid og Nutid«** til halv Pris (2,50) ved Henvendelse til Dansk historisk Fællesforenings Sekretær, cand. mag. Roar Skovmand, Askov, Vejen. Tidsskriftet er saare værdifuldt for alle, der arbejder med Kultur-, Slægts- eller Lokalhistorie. Det giver Vejledninger, Meddelelser fra Museer og Arkiver. Litteraturoversigter, Referat af Hist. Fællesforenings Virksomhed samt alm. historiske Afhandlinger.

Medlemmerne kan abonnere paa andre historiske **Amtssamfunds Aarbøger** til nedsat Betaling. Man henvender sig til det paagældende Samfunds Kasserer eller vor egen Sekretær. Aarsskriftet **»Fra Nationalmuseets Arbejdsmark«**, hvori der gives almenfattede og rigt illustrerede Beretninger om nye og interessante Fund, koster 3 Kr. i Boghandelen, men Medlemmerne kan faa Bogen for 2 Kr. + Porto, naar Bestilling sendes til Sekretæren. — Rigsudgaven **»Danmarks Riges Breve«** faas til Favørpris 8 Kr. pr. Bd. (Bogladepris 12 Kr.), 15 Bind. Adresse: Det danske Sprog- og Litteraturselskab, V. Boulevard 44, København V. — **Hjemstavnsbogen for Ringkøbing Amt** faas hos Bibliotekar Arne V. Frandsen, Centralbiblioteket, Holstebro, for 3,25. — **»Jyske Samlinger«** og **»Sprog og Kultur«** koster 6 Kr. aarlig for hver, 10 Kr. for begge. Adresse: Aaboulevarden 9, Aarhus.

Aarbøger o. a. Skrifter, som sendes til **»Fra Ribe Amt«**, bedes adresseret til *H. K. Kristensen, Lunde, Jyll.*

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Plovstrup. Af Laboratorieassistent H. Jessen Hansen.
2. Agerkrog. Af Lærer H. K. Kristensen.
3. Varde Syssels Kirkestol. Af Lærer H. K. Kristensen.
4. P. S. Vig. Af Forfatter Aug. F. Schmidt.
5. Peter Jacobi Nielsen. Af Forfatter T. Kragelund.
6. Træsko. Af Forfatter T. Kragelund.
7. Hedens Opdyrkning. Af Læge H. Torbøl.
8. Breve fra 1864. Af Arkivbud J. Carl Christensen.
9. Den gamle Grene Kirke. Af Sognepræst Joh. Brus.
10. Skælgravning i Vadehavet. Af Brolægger P. M. Gundesen.
11. Kampdiget og Adelgrøften. Af Lærer A. M. Ebbesen.
12. Smaastykker.
 - a. Østerbygaard. Af Lærer J. H. Byriel.
 - b. Jørgen Rathlou til Krogsgaard. Af H. K. Kristensen.
 - c. Litteratur om Ribe Amt.
 - d. Fortegnelse over Artikler af lokalhistorisk Art. Ved Fabrikant N. M. Kromann.
13. Virksomheden. Nye Medlemmer.
14. Regnskab.

Historisk Samfund for Ribe Amt har følgende Bestyrelse: Forfatter *Salomon Frifelt*, Ølgod, Formand, Forstander *Kr. la Cour Pedersen*, Skibelund, Lærer *H. K. Kristensen*, Lunde, Jyll., Kasserer og Sekretær, Fabrikant *N. M. Kromann*, Esbjerg, Lærer *H. P. H. Novrup*, Alslev, Højskolelærer cand. mag. *Roar Skovmand*, Askov, og Læge *H. Torbøl*, N. Nebel. Redaktionsudvalget er Kristensen, Torbøl og *la Cour Pedersen*.